

Diplomaside Arabuluculuk ve Türkiye'nin Arabulucu Rolü

Dr. Mehmet Dağ

Diplomaside Arabuluculuk ve Türkiye'nin Arabulucu Rolü

Dr. Mehmet Dağ

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Diplomaside Arabuluculuk ve Türkiye'nin Arabulucu Rolü

Mehmet Dağ

Language: Turkish

Publication Date: 2024

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-975-447-896-9

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub450>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Dağ, M. (2024). *Diplomaside Arabuluculuk ve Türkiye'nin Arabulucu Rolü*.

Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub450>. License: CC-BY-NC 4.0

Bu kitap Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda tamamlanan "Diplomaside Üçüncü Tarafın Müdahale Yöntemleri: Türk Dış Politikası Örneği" başlıklı doktora tezimin kitap hâline getirilmesiyle oluşmuştur.

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

Özgeçmiş

1981 Çumra/Konya doğumludur. Lisans eğitimini 2003 yılında Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünde tamamladı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası ilişkiler alanında 2011 yılında yüksek lisans, 2023 yılında ise “Diplomaside Üçüncü Tarafın Müdahale Yöntemleri: Türk Dış Politikası Örneği” başlıklı tezle doktora derecesini aldı. Katılım Bankacılığı sektöründeki iş tecrübesinden sonra Necmettin Erbakan Üniversitesi Finans ve Bankacılık bölümünde Katılım Bankacılığı ve Klasik Bankacılık dersleri verdi.

Önsöz ve Teşekkür

Diplomaside Üçüncü Tarafın Müdahale Yöntemleri: Türk Dış Politikası Örneği başlıklı bu doktora tez çalışmasında ilk iki bölümdeki teorik açıklamalardan sonra üçüncü bölümdeki beş adet örnek olayla teorinin sahadaki pratik uygulamaları incelenmiştir. Türkiye'nin arabulucu kolaylaştırıcı rolü oynayarak bölgesinde müdahil olduğu kriz ve çatışmalar öncesi ve sonrasıyla ele alınmıştır. Türkiye bölgedeki gücünü kullanarak arabuluculuk kolaylaştırıcılık faaliyetleriyle kriz ve çatışmaların büyümesini önleyerek barışa katkı sağlamıştır.

Bu tez çalışması boyunca destek olan danışman hocam Doç. Dr. Erdem Özlük'e ve Tez İzleme Komitesi üyeleri sayın Prof. Dr. Mehmet Mucuk ve Doç. Dr. Fazlı Doğan hocama teşekkür ederim. Tez savunma sınavıma katılarak görüş ve eleştirileriyle katkı yapan hocalarım sayın Prof. Dr. Davut Ateş, Doç. Dr. Yusuf Sayın ve Doç. Dr. Yiğit Anıl Güzelipek'e ayrıca teşekkür ediyorum.

Son olarak doktora eğitimi sürecinde her zaman sabır göstererek desteklerini hissettiğim aileme çok teşekkür ediyorum.

Bu kitap Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda tamamlanan "Diplomaside Üçüncü Tarafın Müdahale Yöntemleri: Türk Dış Politikası Örneği" başlıklı doktora tezimin kitap hâline getirilmesiyle oluşmuştur.

İçindekiler

Önsöz ve Teşekkür	v
Kısaltmalar	ix
1. Diploması ve Diplomasının İşlevleri	7
Diploması	7
Çatışmayı Önleme	14
Çatışma Yönetimi	16
Müzakere	17
İletişim	19
Temsil	20
Bilgi Toplama	24
2. Diplomaside Yeni Yöntemler	27
Arabuluculuk	27
Uzlaştırıcılık	53
Kolaylaştırıcılık	55
3. 2000'li Yıllarda Diplomaside Üçüncü Taraf Olarak Türk Dış Politikası	63
İsrail Suriye Barış Görüşmelerinde Türkiye'nin Rolü	63
Irak Suriye Arasındaki Krizde Türkiye'nin Rolü	81
Irak'a Komşu Ülkeler Toplantıları ve Irak İçindeki Gruplar Arası Görüşmelerde Türkiye'nin Rolü	94
Filistin İçi El-Fetih - Hamas Çatışmasının Çözümünde Türkiye'nin Rolü	105
ABD İnan Nükleer Krizinde Türkiye'nin Rolü	115
Sonuç	121
Kaynakça	125

Kısaltmalar

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması örgütü
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

GİRİŞ

Diplomasi devletler arasındaki ilişkilerin sürdürülmesi, düzenlenmesi, çatışmaların çözülmesi ve karşılıklı çıkarların korunması için kullanılan bir iletişim ve müzakere aracıdır. Diplomasi, yüzyıllardır farklı biçimlerde var olmuş ve gelişmiştir. İnsanoğlunun tarih boyunca farklı kültürler arasında iletişim kurma ve anlaşmazlıkları çözmeye ihtiyacı, diplomasi kavramının ortaya çıkmasına ve zaman içinde gelişerek değişmesine yol açmıştır. Diplomasi ve dış politika bazen birbirinin yerine kullanılan kavramlar olmasına rağmen farklı kavramlardır. Bunu İngiliz diplomat Victor Wellesley şu şekilde ifade etmiştir: “Diplomasi tek başına bir politika değildir ancak diplomasi dış politikanın uygulanmasında kullanılan bir araçtır.”

Çatışma çözümü, çatışmalara barışçıl, adil ve sürdürülebilir bir şekilde çözüm bulmayı amaçlayan bir süreçtir. Çatışma çözümü, taraflar arasında anlaşmazlıkların çözümü için farklı yaklaşımlar ve yöntemler kullanır. Bu yöntemler arasında müzakere, arabuluculuk, kolaylaştırıcılık, uzlaştırıcılık gibi yöntemler bulunur. Müzakere, farklı taraflar arasındaki sorunları çözmek, anlaşmalar yapmak veya çıkarların korunması için pazarlık yapmak amacıyla gerçekleştirilen bir iletişim ve karar alma sürecidir. Müzakere süreci, taraflar arasında güven inşa etmeyi, etkili iletişimi sağlamayı ve uzlaşmaya dönük ortak çıkarları belirlemeyi amaçlar. Müzakereler, uluslararası ilişkilerde barışın ve işbirliğinin sağlanmasında önemli bir rol oynar.

Arbuluculuk, çeşitli taraflar arasındaki çatışma ve anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması için üçüncü bir tarafın rol aldığı bir çözüm yöntemidir. Uluslararası ilişkilerde arabuluculuk, devletler, farklı etnik ve dini gruplar, uluslararası kuruluşlar gibi aktörler arasında ortaya çıkan çatışmaların büyümesini önlemek, barışçıl bir şekilde çözülmesine yardımcı olmak için kullanılan bir yöntemdir. Arabuluculuk, taraflar arasında düşmanlık veya gerilimi azaltıcı bir etkiye sahiptir. Arabuluculuk sürecinde tarafların katılımı teşvik edilir ve olası barışa ulaşılması üzerinde daha fazla etkiye sahip olabilirler. Arabulucular, taraflar arasında iletişimi kolaylaştırarak, ihtilafların sebeplerini anlamaya çalışır, tarafların çıkarlarını ve endişelerini dikkate alır ve müzakere sürecini yönetir.

Kolaylaştırıcılık, anlaşmazlık bulunan taraflar arasında iletişimin kurulmasını temin eden, karşılıklı etkileşimi ve anlayışı kolaylaştırmak için tarafsız bir üçüncü kişinin rol oynadığı bir süreçtir. Kolaylaştırıcılar, anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin görüşmelerde taraflara destek olarak, iletişimin önündeki engellerin aşılmasına yardımcı olur. Kolaylaştırıcı taraflar arasında iletişim kanallarının sürekli açık olmasını sağlamaya çalışır. Kolaylaştırıcının rolü, taraflar arasında bir arabulucu gibi aktif bir şekilde müzakere etmek veya bir anlaşmaya zorlamak değildir. Bunun yerine, kolaylaştırıcılar tarafsızlık ve objektiflik ilkesine dayanarak tarafların etkili bir şekilde iletişim kurmalarını, anlaşmazlıkları anlamalarını ve çözüm için ortak zemin bulmalarını amaç edinirler. Kolaylaştırıcılık süreci, tarafların birbirlerini anlamalarını ve birbirlerinin çıkarlarını ve endişelerini daha iyi kavramalarını sağlamaya çalışır. Uluslararası ilişkilerde kolaylaştırıcılık, çatışan taraflar arasında güven oluşturmayı, iletişimi artırmayı ve barışı sağlamak için işbirliğinin kurulmasını amaçlar.

Uzlaştırıcılık sürecinde ise uzlaştırıcı, müzakereleri yönetirken tarafların çıkarlarını gözetir, çözüm önerileri sunar ve nihai bir anlaşma için zemin oluşturmaya çalışır. Uluslararası ilişkilerde uzlaştırıcılık, çatışmaların barışçıl bir şekilde çözülmesine, işbirliği ve diyalogun tesisine, sürekli barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunur. Uzlaştırıcılık, çatışan taraflar arasında kalıcı barışın tesisine yardımcı olarak uzun süreli anlaşmaların imzalanmasına destek olur.

Bu çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde diploması teorisi ve tarihi ile ilgili bilgi verilerek diplomasinin işlevleri anlatılmıştır. Diplomasinin işlevleri olarak çatışmayı önleme, çatışma yönetimi, müzakere, iletişim, temsil ve bilgi toplama konuları ayrı başlıklar hâlinde değerlendirilmiştir. İkinci bölümde diplomaside çatışmaların önlenmesi ve çözümü için üçüncü tarafın müdahale yöntemleri ele alınmıştır. Arabuluculuk konusu ağırlıklı olmak üzere kolaylaştırıcılık ve uzlaştırıcılık yöntemleri hem teorik olarak hem de Türk Dış Politikası'ndan ve dünya politikasından örnekler vererek açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise Türkiye'nin 2000'li yıllarda özellikle kendi yakın coğrafyasında yoğun bir şekilde yürüttüğü arabuluculuk, kolaylaştırıcılık girişimleri örnek olaylar şeklinde incelenmiştir. Bu örnek olaylar incelenirken her örnek olayda öncelikle sorunun, çatışmanın, krizin tarihi geçmişi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra tarihi geçmişi olan çatışmanın tekrar nasıl gündeme geldiği ve Türkiye'nin hangi aşamada sürece dahil olduğu belirtilerek arabuluculuk, kolaylaştırıcılık girişiminin ne şekilde sonuçlandığı anlatılmıştır.

Örnek olayların ilkinde İsrail – Suriye arasında kalıcı bir barış anlaşmasının imzalanması için Türkiye'nin yürüttüğü arabuluculuk faaliyeti ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Türkiye bu dönemde Arap Baharı öncesinde bölgesinde siyasi istikrarı sağlamış, AB yolunda ilerleyen, ekonomik olarak güçlenmiş, demokrasisi ve ekonomisiyle örnek gösterilen bir ülke konumunda olmuştur. Komşularla sıfır sorun politikasının gündemde olduğu bu dönemde Türkiye, hem İsrail hem de Suriye'yle yakın siyasi ve ekonomik ilişkilerinin de etkisiyle iki ülke arasında arabulucu olarak kabul görmüştür. İki ülke arasında çok sayıda görüşme gerçekleşmesine rağmen yıllardır çözülemeyen Filistin sorunu ve İsrail'in Filistin politikasının da etkisiyle İsrail – Suriye barışı sağlanamamıştır. Ancak Türkiye yıllar sonra İsrail ve Suriye'yi bir araya getirerek nihai barış sağlanmasa da başarılı bir süreç yürütmüştür.

Türkiye'nin Suriye – İsrail arasında barış görüşmeleri için arabulucu rolü üstlenmesinde o dönemde Türkiye'nin komşularıyla ilişkisinin, bölgesinde Türkiye'ye verilen rolün ve Türkiye'nin iç siyasette istikrarı sağlamış ve ekonomik olarak güçlenmiş olmasının etkisi göz ardı edilemez bir gerçektir. Türkiye, Suriye – İsrail barışını sağlamasına yönelik en önemli motivasyon kaynaklarından biri Türkiye'nin bölgesel güç olarak coğrafyasında daha fazla kabul görmesidir. Diğer bir husus yıllar sonra sağlanması muhtemel Suriye – İsrail barışının Orta Doğu'da barış ve istikrara katkı yaparak ekonomik olarak Türkiye'yi olumlu etkilemesidir.

İkinci örnek olayda Irak – Suriye arasındaki gerilimin savaşa dönüşmeden önlenmesi konusu ele alınmıştır. 2003 yılında Irak'ın ABD tarafında işgal edilmesiyle istikrarsızlaşan ülkede 2009 yılında, resmi kurumların ve dış temsilciliklerin bulunduğu bölgede büyük bir patlama meydana gelmiştir. Bu bombalı terör eylemi sonucu yüze yakın kişi hayatını kaybetmiştir. Terör eyleminin gerçekleştiği yer Irak'ın yönetim kurumlarının ve diğer ülke temsilciliklerinin bulunduğu yeşil bölgedir. Bu açıdan bu eylemin doğrudan Irak iktidarını hedeflediği düşünülmüştür. Patlamadan sonra Iraklı üst düzey yetkililerden gelen açıklamalar Irak – Suriye arasındaki gerilimi artırmıştır. Bu açıklamalarda terör eylemini yapan kişilerin Suriye kaynaklı olduğu ve Suriye'nin sınır geçişleri konusunda yeterli önlem almadığına vurgu yapılmıştır. Türkiye iki ülke arasında gerginliğin arttığı bu süreçte yine taraflarla olan iyi ilişkisini kullanarak Irak – Suriye arasında iletişim kanallarının açık kalmasını sağlamıştır. Türkiye, Irak'ın işgaliyle istikrarsızlaşan bölgenin yeni bir çatışma ve savaşla daha kaotik bir hâl alacağını bildiğinden duruma kayıtsız kalmayarak arabulucu kolaylaştırıcı rolünü üstlenmiştir. Türkiye'nin girişimleri sonucu Irak – Suriye gerginliği silahlı çatışma ve savaşa dönüşmeden önlenmiştir.

Türkiye'nin Irak – Suriye arasındaki olası bir sıcak çatışmada doğal arabulucu kolaylaştırıcı olması Türkiye'nin her iki ülkeyle tarihi, dini, kültürel bağları düşünüldüğünde yadsınamaz bir gerçektir. Orta Doğu'da var olan çatışmalara bir yenisinin eklenmesi bölgeye komşu Türkiye'nin hiç istemeyeceği bir durumdur. Buradan hareketle Türkiye, Irak – Suriye arasındaki krize arabulucu olarak müdahil olurken sınırlarının diğer tarafındaki sorunun sıcak çatışmaya dönüşmesini istememesi birinci önceliği olmuştur. Diğer taraftan ortaya çıkan krize karşı pasif durumda kalıp diğer ülkelerin ya da özellikle büyük güçlerin müdahale etmesini beklemek akıllıca bir seçenek olarak görülmemiştir. Orta Doğu'daki diğer sorun ve çatışmaların temellerine bakıldığında çatışmaya sebep olanların çözümü sağlayamayacağı görülmektedir. Türkiye'nin Irak – Suriye krizini çözme girişimi başta kendi sınır güvenliği olmak üzere bölgedeki genel barışın sağlanması için bir zaruret olmuştur.

Üçüncü örnek olayda Irak'ın işgali öncesinde başlayan ve Irak'ın işgali sonrasında ülkenin demokratik yapıya kavuşma aşamasında yaşanan gelişmeler değerlendirilmiştir. Türkiye, ABD'nin Irak topraklarına girmesinden yaklaşık iki ay önce 23 Ocak 2003'te İstanbul'da Irak'a komşu ülkeler toplantılarının ilkinde ev sahipliği yaparak bu konuda inisiyatif aldığını göstermiştir. İşgal sonrasında da çok sayıda komşu ülkeler toplantıları gerçekleştirilerek Irak'ın komşularının iletişim hâlinde kalmaları ve görüş alışverişinde bulunmaları sağlanmıştır. Irak'ın kısmen tekrar istikrara kavuşmasıyla ülkede demokratik bir yönetimin oluşması için seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir. 2005 yılı içinde yapılan ilk seçimlere Sünni gruplar seçimi boykot kararı alıp katılmayınca ortaya çıkan yönetim Şii ve Kürt gruplardan oluşmuştur. Bu durum Irak'ta Sünnilerin yönetimde söz sahibi olmalarına mani olmuştur. Türkiye bu süreçte yine devreye girerek Sünnilerle Şiiler arasında arabuluculuk görevi yapmıştır. Özellikle Sünnilere seçimlere katılmadıkları takdirde hiçbir şey elde edemeyeceklerini ve haklarını savunamayacaklarını telkin ederek 2005 yılında yapılan ikinci seçimlere katılmalarını sağlamıştır. Türkiye'nin bu girişimlerine ABD başta mesafeli olsa da daha sonra destek açıklamaları yapmıştır.

Türkiye, Irak işgali öncesi ve sonrasında Irak'a komşu ülkeler toplantılarının düzenlenmesine öncülük ederken ve 2005 yılında Irak'ta yapılan seçimlere yönelik Sünni, Şii, Kürt gruplarla görüşürken bölgeye ilişkin tarihi sorumluluğuyla hareket etmiştir. Irak'a komşu ülkeler toplantıları çatışmanın çevreye yayılmasının önlenmesine katkı sağlamanın yanında komşu ülkelerin Irak işgali süresince diplomatik ilişkilerini sürdürmelerini sağlamıştır. ABD Irak'a demokrasi getirme vaadiyle işgali gerçekleştirmiş olmasına rağmen 2005 yılına kadar Irak'ta demokrasinin

en önemli göstergelerinden olan seçimler yapılamamıştır. 2005 yılında yapılan ilk seçimlerde ise Sünnilerin boykot kararı seçimlerin meşruiyetine gölge düşürmüştür. Türkiye bu aşamada Sünni grupları seçimlere katılmaya ikna etmek için büyük gayret göstermiş ve 2005 yılının sonunda yapılan ikinci seçimlere Sünnilerin katılımını sağlamıştır. Türkiye Irak'ta önemli bir nüfusa sahip olan Sünnilerin mecliste temsil edilmemesini Irak'ın istikrarına tehdit olarak değerlendirmiştir. Sünnilerin diğer dini ve etnik gruplar gibi Irak Meclisi'nde temsil edilmesi Türkiye tarafından olmazsa olmaz bir husus olarak görülmüştür.

Dördüncü örnek olayda Filistin içi El Fetih – Hamas arasındaki iktidar mücadelesinde Türkiye'nin El Fetih ve Hamas arasındaki arabuluculuk girişimi incelenmiştir. 2006 Filistin genel seçimlerinde galip gelen Hamas, Filistin içinde El Fetih ve dışarıda Batı dünyası tarafından kabul görmemiştir. Türkiye bu süreçte bölgedeki etkinliğini kullanarak ve aynı zamanda büyük risk alarak Hamas'ın siyasi büro şefi Halid Meşal'le görüşmüştür. Bu görüşme sonucu Türkiye içerden ve dışardan çok eleştiri almıştır. Ancak o dönemde Türkiye bölgedeki etkinliği nedeniyle El Fetih – Hamas arasında arabuluculuk rolünü sürdürmüştür. Türkiye Batı tarafından terör örgütü olarak görülen Hamas'la görüşürken eleştirileceğinin farkında olarak hareket etmiştir. Ancak Filistin'de yapılan seçimlerden galip olarak çıkan bir grubun görmezden gelinmesi Türkiye tarafından kabul edilmemiştir. Türkiye bu durumda Filistin seçimlerinden galip çıkan fakat meşru görülmeyen Hamas'ın muhatap alınmamasının Filistin'de barışa hizmet etmeyeceğini öngörmüştür. Bu nedenle Hamas'ın silahlı mücadele yerine meşru siyaset yapmasının olumlu olacağı değerlendirilmiştir.

Beşinci örnek olayda ABD ve Batı ülkeleri ile İran arasında uzun yıllardır devam eden nükleer enerji krizinde, Türkiye'nin arabulucu olarak devreye girmesiyle takas anlaşması imzalanması süreci incelenmiştir. İran nükleer krizinde Türkiye, hem Batı hem de İran'la olan iyi ilişkileri vasıtasıyla iki tarafı aynı masada buluşturmayı başarmıştır. Takas anlaşması sonrasında ise Özellikle ABD'den yeterli desteği alamayan Türkiye BMGK'da İran'a karşı yaptırım oylamasında diğer arabulucu Brezilya'yla birlikte ret oyu kullanmış ve arabulucunun öncelikle taraflara güven vermesi gerektiğini belirtmiştir. Türkiye İran'la Batı arasındaki arabuluculuk görevinde hem kendi çıkarını hem de bundan hareketle komşusunun ve bölgesinin istikrarını amaçlamıştır. Batı ile İran arasında gerçekleşmesi muhtemel anlaşmanın imzalanması İran'ın nükleer silaha sahip olmasının önüne geçerek Türkiye'nin çıkarına hizmet ederken, Batı ile normalleşme İran'ın, bölgenin ve dolayısıyla Türkiye'nin siyasi ve ekonomik istikrarına katkısı olacaktır.

Bu çalışmada arabuluculuk, kolaylaştırıcılık, uzlaştırıcılık kavramı ağırlıklı olarak yabancı kaynaklara atıf yapılarak teorik olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Teorik açıklamalar yapılırken dünyadan ve Türkiye'den somut örnekler verilmiştir. Arabulucu ve kolaylaştırıcının sahip olması gereken özellikleri belirtildikten sonra üçüncü bölümde Türkiye'nin arabulucu sıfatıyla bu özelliklere sahip olarak müdahil olduğu yerel, bölgesel ve uluslararası sorunlarda nasıl bir politika izlediği incelenmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı diplomaside çatışma çözümü yöntemlerinden olan arabuluculuk, kolaylaştırıcılık, uzlaştırıcılık konularına teorik katkı yaparak, Türkiye'nin 2000'li yıllarda, bölgesindeki geçmişten gelen ve yeni bir takım sorunlara ve krizlere nasıl yaklaştığını açıklamaktır. Türkiye bu kriz ve sorunlara arabulucu, kolaylaştırıcı olarak müdahil olurken nasıl bir yaklaşım sergilediği ve bölgesinden ve dünyadan ne gibi tepkiler aldığı çalışma içinde değerlendirilmiştir.

Türkiye 2002 yılından itibaren Arap Baharı'na kadarki yaklaşık on yıllık zaman diliminde dış politikada geçmişe göre daha aktif davranmıştır. Özellikle geçmişte komşu olmasına rağmen müdahil olmamayı seçtiği Orta Doğu sorunlarına arabulucu kolaylaştırıcı olarak dahil olmaya başlamıştır. Türkiye çevresindeki sorunlara karşı kayıtsız kalmazken bir takım motivasyonlarla hareket etmiştir. Türkiye sadece siyasi sınırları içinde değil siyasi sınırları dışında da sorumluluklarının olduğunu kabul etmektedir. Yani siyasi sınırlar dışında tarihi, dini, kültürel sınırların mevcut olduğu bilinmektedir. Türkiye arabuluculuk kolaylaştırıcılık girişimlerinde bulunurken öncelikle barışın kırılğan olduğu çevresinde sürekli bir barış ve istikrarın gerçekleşmesini hedeflemiştir. Bunun yanında Türkiye ticareti ve ekonomisi siyasi, askeri sorun ve çatışmalardan kolaylıkla etkilenmektedir. Türkiye sınırlarının güvenli olması ve komşularıyla iyi ilişkileri Türkiye'ye ekonomik olarak olumlu yansımaktadır. Bunun yanında bölge ülkeleri içinde Türkiye lider rolünü üstlenmeyi her zaman tercih etmiştir. Bu amaçla yürüttüğü arabuluculuk kolaylaştırıcılık faaliyetleri liderlik rolüne hizmet etmektedir.

1. Diplomasi ve Diplomasinin İşlevleri

1.1. Diplomasi

Modern diplomasinin temelleri 15. yüzyılda Avrupa'da İtalya Şehir Devletleri'nde atılsa da diplomasi toplumlar, kabileler, devletler ve imparatorluklar arasında kurulan iletişim anlamında hep var olmuştur. Diplomasi uygarlığın ortaya çıkmasından itibaren varlığını sürdürmektedir. Tarihsel olarak diplomasinin kökeni insan topluluklarının avlanma sınırlarını komşularının sınırlarını da gözeterek belirlemesine kadar götürülebilir.¹ 2500 yıl geriye gittiğimizde komşu medeniyetler arasında seyahat ederek düzenli iletişim kuran elçilerin varlığı mevcuttu. Bu tarihlerde kurulan uygarlıklar arası ilişkiler diplomasi olarak adlandırılırsa da modern diplomasinin özelliklerini taşımaz. Geçmişte diplomasi elçiliklerden, uluslararası hukuktan ve profesyonel diplomatik hizmetlerden yoksundu. Özellikle barış zamanlarındaki bu ilişkiler değişimi teşvik ederek ticaretin, kültürün, refahın ve bilginin gelişmesini sağlamıştır.²

Tarihi kayıtlarda M.Ö. 3000'li yıllarda toplumlar arasında elçi değişimi yapıldığı tespit edilmiştir. Mezopotamya bölgesinde yapılan kazılarda M.Ö. 2000 yıllarına ait hükümdarların birbirlerine yazdıkları mektuplar bulunmuştur. Nil Nehri kıyısına kurulmuş firavunlar dönemine ait eski bir yerleşim yeri olan Tel el Amarna bölgesinde 1887 yılında yapılan kazılarda zamanın kralları arasında diplomatik belge niteliğinde yazılan mektuplara

-
- 1 Corneliu Bjola, Markus Kornprobst, *Understanding International Diplomacy Theory, practice and ethics*, New York: Routledge, 2013, s. 11.
  - 2 Stephen McGlinchey, "Diplomacy", Stephen McGlinchey (ed.), *International Relations*, Bristol: E-International Relations Publishing, 2017, s. 20.

ve yapılan anlaşmalara ait kalıntılar gün yüzüne çıkarılmıştır. Mısır, Hitit, Babil medeniyetleri ve diğer krallıklar arasındaki yoğun temasların olduğu bu döneme tarihte “Amarna Çağı” denmiştir. Ortaya çıkarılan bu belgelerde siyasi, ticari konuların yanında dostluk ve bağlılık mesajları da mevcuttu. Örnek olarak bir mektupta Filistin’de ticaretle uğraşan Bâbilli tacirlerin Mısırlı askerlerin saldırısına uğradığından bahsedilmiş ve Firavun ’un önlem almasını Babil Kralı talep etmiştir. Çıkarılan bu belgeler M.Ö. 14. yüzyılda antik yakın doğu uygarlıkları arasında yoğun ve gelişmiş ilişkilerin varlığını ortaya koymuştur.³ Çin, Hindistan medeniyetleri ve Yunan Şehir Devletleri ise M.Ö. birinci binyılda birbirleriyle ilişki kurarak diplomatik ilişkiler geliştirdiler. Bu toplumlar birbirleriyle eşit bağımsız devletler şeklinde ilişki kurarak dil ve kültürel altyapılarını paylaştılar. Ancak Yunan Şehir Devletleri’nin aksine Çin ve Hindistan parçalanmış bölgeleri bir imparatorluk çatısı altında birleştirerek eskiye dönüş yaptılar.⁴ Eski Yunan Medeniyeti diplomasi tarihi bakımından önemli bir kaynaktır. Yunanlılar diplomatik ilişkileri açısından iki grupta değerlendirilir. Birincisi Yunan Şehir Devletleri’nin kendi aralarındaki rekabet içeren ilişkileri, ikincisi “barbar”⁵ toplumlara karşı gerektiğinde birlikte hareket edebilmeleridir.

Yunan *polis* devletlerindeki demokratik anlayış nedeniyle iç işleri kadar dış işlerinde de farklı görüşler dile getirilebiliyordu. Böylece dış politika alanındaki farklı fikirler sonucu diplomasi geleneği gelişme kaydetmiştir. Böylece M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren Akdeniz çevresinin ortak dili (*lingua franca*) Yunanca olmuştur. Bilindiği üzere diplomasi kelimesinin kökeni de Yunancadır.⁶ Roma İmparatorluğu’nun sahip olduğu topraklara ve uzun ömürlü olmasına bakıldığında diplomasiye katkısı çok azdır. Roma İmparatorluğu askeri konularda tarihte iz bırakmasına rağmen diplomasi alanında tarihe bıraktığı miras son derece sınırlıdır. Bunda önemli bir etken güçlü olduğu dönemlerde müzakere etmek yerine kararlarını karşı tarafa empoze etmesidir. Romalılar komşularıyla her hangi bir sorun çıktığında bunu genellikle askeri yöntemleri kullanarak çözüyordu. Ayrıca Roma dış politikasını yürütecek merkezi bir teşkilattan yoksundu.⁷

3 Ulaş Töre Sivrioğlu, Muzaffer Ercan Yılmaz, “İlk Çağ Uygarlıklarında Diplomasi”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 2017, s. 192.

4 Raymond Cohen, “Reflections on the New Global Diplomacy: Statecraft 2500 BC to 2000 AD”, Jan Melissen (ed.) *Innovation in Diplomatic Practice*, New York: Palgrave, 1999, s. 9.

5 Eski Yunan şehir devletlerinde barbar kelimesi Yunanca konuşmayan toplumları nitelendirmek için kullanılıyordu.

6 Sivrioğlu & Yılmaz, *a.g.m.*, s. 199.

7 Keith Hamilton, Richard Langhorne, *The Practice of Diplomacy*, New York: Routledge, 2011, s. 18.

Bizans diplomasisi tarihte daha kalıcı etkiye sahip oldu. Avrupa'da diplomasi'nin kökeni Bizans İmparatorluğu'na kadar uzanır. Bizans'ın en önemli dış politikalarından biri düşmanlarını birbirine düşürerek varlığını sürdürmesidir. Bu politikasını gerçekleştirmesinde elçilerinin de payı büyüktür. Bizans ayrıca çok iyi propaganda yürüterek kendini olduğundan daha güçlü göstermiştir. Suda yanan karşı konulmaz Rum Ateşi bu propagandanın bir örneğiydi.⁸

Bizanslılar savaştan uzak kalabilmek için rüşvet, dalkavukluk, istihbarat toplama, dezenformasyon ve üstünlüğünü karşı tarafa göstermeye yönelik gösteriler gibi çok çeşitli yöntemler denemişlerdir. Bu yöntemler Bizans'ı uzun yıllar işgalden ve yıkılmaktan korumuştur. Böylece Bizans diplomasisi son derece başarılı olmuştur. Bizans ve Venedik'in yakın ilişkileri sebebiyle Bizans'ın bu diplomasi geleneği Batı'ya transfer olmuştur.⁹ Bizans İmparatorluğu'nun diplomasi anlayışı önce Venedik'e buradan da İtalya yarımadasına yayılmıştır. Modern anlamda diplomasi diğer bir ifadeyle daimi diplomasi Rönesans İtalya'sı icadıdır.

Kalıcı diplomasi klasik İtalyan biliminin ortaya çıktığı aynı bölge ve zamanda doğmuştur. Rönesans İtalya'sındaki diğer oluşumlar gibi yeni diplomasi Alpler' in kuzeyine Batı Avrupa'da bir ülkeden diğerine geçmeye başlamadan kırk yıl önce İtalya'da yeşermeye başlamıştır. Ortaya çıkan yeni diplomasi yeni tür devletin işlevsel olarak ifadesi olmuştur.¹⁰ Orta çağda diplomasi İtalyan hâkimiyetindedir ancak Bizans havası taşır. Bizans'tan İtalyan şehir devletlerine oradan da Feodal Avrupa'ya taşınan diplomasi kültürü önceleri yüksek standartlara sahip değildi. 16. ve 17. yüzyıl diplomatları haleflerine şüpheyle bakılmasına sebep olacak ve bu yüzden zorluk yaşamalarına neden olacak birçok etik dışı davranışta bulunmuşlardır. Bu diplomatlar rüşvet vermişler, isyanları tahrik etmiş ve finanse etmişler, karşıt tarafları kışkırtmışlar, akredite oldukları devletlerin iç işlerine karışarak yıkıcı faaliyetlerde bulunmuşlar, yalan söylemişler ve casusluk yapmışlardır. Tüm bu ahlaki olmayan eylemlerinden dolayı elçilere ve diplomatlara kuşkuyla bakılıyordu. Daha sonradan şaka amaçlı söylendiği iddia edilse de İngiliz büyükelçi Henry Wotton¹¹ tarafından ifade edilen bu cümle elçilere buldukları ülkede şüpheyle bakılmasına sebep olarak gösterilmiştir. "Büyükelçi kendi ülkesinin yararına yurtdışına yalan söylemeye gönderilen

8 Temel İskit, *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 67.

9 Hamilton & Langhorne, *a.g.e.* s. 20-24.

10 Garrett Mattingly, *Renaissance Diplomacy*, New York: Dover Publications Inc., 1988, s. 47.

11 Sir Henry Wotton (1568-1639) 1604-1623 yılları arasında aralıklı olarak Venedik büyükelçiliği ve 1614-1625 yılları arasında İngiliz Parlamento üyeliği yapmıştır.

dürüst bir adamdır.”¹² Klasik (*Eski*) diplomasi anlayışı özellikle 17. ve 18. yüzyılda Fransa’da gelişmiştir. Birçok açıdan 17. yüzyılda Fransa’nın yükselen bir güç olarak ortaya çıkması başka bölgelerin aksine farklı diplomasi uygulamalarına yol açtı. Diplomasi içine özenli törenler, gizlilik ve kademeli profesyonelleşme dâhil oldu.

Fransız siyaseti 17. yüzyılın ilk yarısında Kardinal Richelieu’nün¹³ kontrolü altındaydı. Raison d’etat¹⁴ kavramını uluslararası ilişkiler literatürüne kazandıran Richelieu “modern devlet sisteminin babası” olarak tanınır. Bu dönemde Avrupa’daki uluslararası sistemde egemen devletlerin ilişkileri sürekli hâle geldi. Sürekli hâle gelen ilişkiler ülkeler arasındaki meselelerin müzakeresinin de sürekli yapılmasını gerektirdi. Avrupa dengesi fikri uluslararası ilişkilerin ana prensibi hâline geldi. Richelieu dış politikanın kurumsallaşmasını istedi ve 1626 yılında Avrupa’daki ilk dışişleri bakanlığını Fransa’da kurdu. Dışişleri bakanlığının kurulmasıyla dışişleri coğrafi olarak farklı birimlere bölündü. Fransa’nın ilişkide bulunduğu devletlerin sorumluluğu değişik bölgelere verildi. Örneğin d’Herbault bölgesi İspanya’dan, Piyemonte bölgesi İtalya ve İsviçre’den, La Ville-aux-Clercs bölgesi İngiltere, İskoçya, İrlanda, Danimarka ve Levant¹⁵ topraklarından sorumluydu. Ancak bu parçalı yapı ve bölgeler arasındaki rekabet Fransa’nın genel çıkarlarının savunulmasında sorunlara sebep oldu. Ortaya çıkan sorunları çözmek için sürekli yeni düzenlemeler yapıldı ve dış işlerinin yürütülme biçimi Fransa’da diğer Avrupa ülkelerinden daha iyi bir düzeye geldi.¹⁶

Eski diplomasi geleneğinde dış politika ile ilgili bilgilerin toplanmasında ve toplanan bu bilgilerin korunmasında gizlilik hep ön planda olmuştur. Görüşmelerin gizli yapılması konusunda aşırı hassasiyet söz konusudur. Fransız yazar Le Throsne 1777 yılında yaptığı tanıtımda diplomasiyi karanlık bir sanat olarak ifade ettikten sonra diplomasiinin yalanların içinde gizlendiğini, görülmekten korktuğunu ve ancak sırların karanlığında

12 Harold Nicolson, *Diplomacy*, Great Britain: Oxford University Press, 1942, s. 44.

13 Kardinal Richelieu (1585 – 1642) 1585 yılında Paris’te doğmuştur. Çocukluk döneminde Katolikler ve Protestanlar arasındaki çatışmalara tanıklık etmiştir. Dil, felsefe ve Piskoposluk eğitiminin ardından 22 yaşında Piskoposluğa atanmıştır. 1614’te din adamlarının temsilcisi olarak Kral’ın danışma meclisine girdi. 1622’de Kardinal oldu. 1624’te Kraliyet Meclis Başkanlığı’na seçildi. Daha sonra Başbakanlık adını alacak olan bu görevi ölümüne kadar sürdürmüştür.

14 Fransızca ’dan Türkçe ’ye birebir çeviride devletin sebebi anlamına gelen raison d’etat kavramı ulusal çıkar, devlet çıkarı, hikmet-i hükümet anlamlarında da kullanılır. Raison d’etat devlet çıkarının her şeyin üstünde olduğunu belirtmek için Kardinal Richelieu tarafından kullanılmıştır.

15 Avrupa’da 10. yüzyıldan itibaren Akdeniz’in doğu kıyılarındaki ülkelere verilen genel bir bölge adı. Bugün bu bölgede İsrail, Filistin, Lübnan, Suriye, Ürdün ülkeleri ve Suudi Arabistan, Irak ve Mısır’ın topraklarının bir kısmı bulunmaktadır.

16 Hamilton & Langhorne, *a.g.e.* s. 78.

var olabileceğini belirtmiştir.¹⁷ Fakat I. Dünya Savaşı sonrasında eski diplomasinin en önemli niteliklerinde olan gizliliğe ağır eleştiriler getirildi. Bütün diplomatik sistem savaşın çıkışını önleyememekten sorumlu tutuldu. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'ın 8 Ocak 1918 günü Kongre'de açıkladığı 14 ilkedden biri olan açık diplomasi ile “yeni” diplomasiye geçiş gerçekleşti.¹⁸ Diplomasi Avrupa’da şartlar gereği bir demir gibi dövülerek şekillenmiş ve gelişmiştir.¹⁹

Diplomasi kelimesinin kökü antik Yunandan diplo (ikiye katlanmış) ve ma (nesne) sözcüklerinin bileşimine dayanmaktadır.²⁰ Kökeni Yunanca olan bu kelime Fransızca ve İngilizcede diplomatie ve diplomacy halini almıştır. Diplomasi uluslararası ilişkilerin yürütülmesi anlamında ise ilk defa 1796 yılında Edmund Burke²¹ tarafından kullanılmıştır. Günümüzde ise diplomasi terim olarak farklı anlamlar kazanarak kullanılmaya devam etmektedir. Burada diplomasi ile ilgili farklı tanımlamaları vermek gerekirse diplomasi uluslararası ilişki ve görüşmeleri savaşla değil barışçı yollarla kendi çıkarlarına uygun biçimde yürütme sanatıdır.²² Diplomasi ülkelerin dış ilişkilerini devam ettirirken izledikleri sürecin genel adıdır. Müttefik ülkelerin işbirliği yapmak, sorun yaşayan ülkelerin ise aralarındaki problemleri güç kullanmadan çözmek için kullandıkları bir araçtır.²³ Diplomasi, egemen devletler arasındaki ilişkilerin yurt içindeki ve yurt dışındaki resmi yetkililer aracılığıyla yürütülmesidir.²⁴ Diplomasi, genel bir tanımlamayla devletler ve diğer kurumlar arasındaki ilişkilerin barış içinde sürdürülmesidir.²⁵ Diplomasi, devletler sistemi üyeleri tarafından resmi kanallar aracılığı ile yürütülen iletişimi tanımlayan bir terimdir. Diplomasi devletlerin birbirini yatıştırmak için kullandığı bir araçtır ve anlaşmazlıkların silahlı çatışmaya dönüşmeden önce kullanılabilecek bir can yeleğidir.²⁶

-
- 17 Abba Eban, “Interest and Conscience in Diplomacy”, *Society*, Vol. 23, No. 3, 1986, s. 14.
- 18 Christer Jönsson, Martin Hall, “*Essence of Diplomacy*”, New York: Palgrave Macmillan, 2005, s. 11.
- 19 Henry Kissinger, *Diplomasi*, çev. İbrahim H. Kurt, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s. 14.
- 20 <https://www.britannica.com/topic/diplomacy> (25.05.2018)
- 21 Edmund Burke bir hukuk adamının oğlu olarak 1729 yılında Dublin’de dünyaya gelmiştir. Londra’da hukuk okumuştur. 1765’te Parlamento üyesi olmuştur.
- 22 Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları, 2005, s. 153.
- 23 Martin Griffiths, Terry O’Callaghan, Steven C. Roach, *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, çev. CESRAN, Ankara: Nobel Yayınları, 2013, s. 82.
- 24 G.R. Berridge, Alan James, *A Dictionary of Diplomacy*, New York: Palgrave, 2001, s. 62.
- 25 Zeynep Dağı, “Diplomasi: Çatışmanın ve İşbirliğinin Dili”, Zeynep Dağı (ed.), *Uluslararası Politikayı Anlamak*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2006, s. 288.
- 26 Yusuf Çınar, “Diplomasinin Doğuşu ve Gelişimi”, Arif Behiç Özcan, Yusuf Çınar, (ed.), *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, İstanbul: Hükümdar Yayınları, 2014, s. 163.

Gerek yazdığı kitaplarla gerekse ulusal güvenlik danışmanı ve dışişleri bakanı olarak görev yaptığı yıllarla Amerikan diplomasinin en önemli isimlerinden biri olan Henry Kissinger²⁷ diplomasiyi bir sanat olarak nitelendirir. Diplomasinin bir sanat olması dışında Kissinger diplomasi hakkında birkaç tanım daha yapmıştır; Diploması, uluslararası ilişkilerin savaştan uzak bir şekilde yürütülmesidir. Diploması, tarafların kendi güçlerini koruyarak ve sınırlarını bilerek ilişkilerini sürdürmesidir. Kissinger'a göre istikrarlı ve ılımlı bir ilişki için modern uluslararası politikanın anahtar ögesi diplomasıdır. Diploması en iyi her bir güçlü aktörün değerinin varlığını meşru gördüğü zaman işler. Diplomasinin başlıca fonksiyonu uluslararası sistemi devam ettirmek için anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmaktır.²⁸ Bir diğer tanıma göre diploması, devletlerin dünyasındaki trafiğin işlemlerini sağlayan köprüdür ve bu yolla devletlerarasındaki diyalog sağlanmış olur.²⁹ Machiavelli'ye göre diploması özellikle devletlerarasında bir aldatma stratejisi olarak kullanıldığında önemli bir enstrümandır. Harold Nicolson diploması adlı eserinde diplomasinin dış politika ve müzakere anlamlarında kullanıldığını belirttiikten sonra kendi tercih ettiği diploması tanımını uluslararası ilişkilerin büyükelçiler ve temsilciler aracılığıyla müzakere yoluyla yürütülmesidir olarak belirtmiştir. Ayrıca Machiavelli'nin diplomasiyi aldatma stratejisi olarak tanımlamasının tersine Nicolson uzun yıllar içinde edindiği diploması tecrübesi ve diplomasi alanındaki çalışmaları sonucu ahlaklı diplomasinin ahlaklı olmayan diplomasiden kesinlikle daha etkili olduğunu söyler. Nicolson'a göre ahlaki değerlerden uzak olarak yürütülen diplomasinin hedeflediği amaçlara ulaşması zordur.³⁰ Ernest Satow diplomasiyi bağımsız devletlerin hükümetleri arasındaki resmi ilişkilerin zekâ ve incelikle yürütülmesi olarak tanımlar.³¹ Bütün bu tanımlamalara göre diploması devletler arasındaki ilişkilerin barışçı yöntemlerle sürdürülmesidir. Ancak Savaşı, politikanın başka araçlarla sürdürülmesi olarak tanımlayan Carl

27 Henry Kissinger 1923 yılında Almanya'nın Fürth şhrinde orta sınıf konforlu Ortodoks Yahudi bir ailede doğmuştur. Almanya'daki güvenli yaşamı Hitler ve Nazi hareketinin ortaya çıkmasıyla sona ermiştir. II. Dünya savaşının hemen öncesinde 1938'de Kissinger ailesi Almanya'yı terk ederek önce Londra'ya sonrasında da Washington'a yerleşmiştir. Orduya katılarak 1943 yılında Amerikan vatandaşlığına kabul edilmiştir. Orduda istihbarat birliğinde görev yapan Kissinger terhis olunca 1947'de Harvard'a girmiştir. 1969 yılından itibaren ulusal güvenlik danışmanlığı yapan Kissinger 1973-77 yılları arasında Amerika dışında doğmuş ilk Yahudi ABD dış işleri bakanı olarak görev yapmıştır. Vietnam Savaşı'nın bitmesine olan katkısından dolayı 1973'te Nobel Barış Ödülünü almıştır.

28 G.R. Berridge, v.d., *Diplomatic Theory from Machiavelli to Kissinger*, New York, Palgrave, 2001, s. 194.

29 Robert Jackson (2002) *Martin Wight's Thought on Diplomacy*, *Diplomacy & Statecraft*, 13:4, 1-28, s. 3.

30 Nicolson, *a.g.e.* s. 49.

31 Berridge, v.d., *a.g.e.* s. 1.

Von Clausewitz, savaşıla diplomasi arasında bağ kurarak savaşı diplomasinin güçlü bir şekli ve etkili bir müzakere yöntemi olarak tanımlamıştır.³²

Diplomasi tarih boyunca uluslararası sistem içindeki aktörlerin iletişimini sağlayarak savaşı ve şiddeti önlemiş ve iki taraf arasındaki ilişkileri güçlendirmiştir. Diplomasi sayesinde uluslararası örgütler vardır ve diplomasi sayesinde birçok ülke arasında uyum mevcuttur.³³ Profesör R. B. Mowat diplomasiyi üç büyük tarihi döneme ayırmıştır. Birinci dönem Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra devletlerin birbirleriyle resmi ve organize ilişkilerinin olmadığı diplomasi açısından bir nevi karanlık çağdır. Geleneklerin ve Feodal kanunların geçerli olduğu orta çağda sürekli diplomatik misyonlar mevcut değildi. Devletler arasında ancak bir savaşı sonlandırmak ya da hanedanlar arası evlilik yapmak için ilişki kuruluyordu. Diplomasinin ikinci dönemi 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başından Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan zamandır. Bu dönemde egemen ulus devletlerin yükselişiyle ulusal temsilciler ve devletlerarası müzakereciler resmi görevli olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu profesyonel diplomatlar devletlerarasındaki ilişkileri belirli prensiplere göre yürütmüşler ve savaşıla kesintiye uğramaları dışında rutin ilişkiler devam ettirmişlerdir. I. Dünya Savaşı çıkıncaya kadar güçlü egemen devletler bu barış sistemi içinde kalmaya devam etmiştir. 1475 – 1914 yılları arasındaki Avrupa Devletler Sistemi diyebileceğimiz bu dönem eski diplomasi dönemi olarak da adlandırılır. Diplomaside üçüncü dönem I. Dünya Savaşında Avrupa'nın ve onun sisteminin çökmesiyle toplanan Paris Barış Konferansı ve Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla başlar. Bu dönemde devletler sadece diplomatlar tarafından değil başbakanlar, dış işleri bakanları ve geçici görevli ticaret, finans ve iş uzmanları tarafından temsil ediliyordu. Diplomasinin bu üçüncü periyodu yeni diplomasi dönemidir.³⁴ Eski diplomasiden yeni diplomasi anlayışına geçişte değişik faktörler etkili oldu. Birincisi Büyük Güçler arasında sömürge topraklarını genişletme konusunda bir yarış söz konusuydu. Özellikle Almanya bu konuda geri kalmışlığını kapatmak için yeni koloniler kurma isteği dış politikasının önceliklerinden olmuştur.

Devletlerden birinin dış politika konusunda kısa zamanda çok fazla menfaat sağlaması Büyük Güçler arasındaki diplomatik ilişkilere zarar vereceği konusunda genel bir kanaat oluşmuştur. Kontrol edilen toprakların genişlemesi ve sömürge elde etme rekabeti diplomatik ilişkilerde iki açıdan

32 C. V. Clausewitz, *On War*, New Jersey: Princeton University Press, 1989, s. 590.

33 Christopher Amacker, "The Functions of Diplomacy", <https://www.e-ir.info/2011/07/20/the-functions-of-diplomacy/>, JUL 20 2011, (18.12.2018)

34 R. B. Mowat, *Diplomacy and Peace*, London: Unwin Brothers Limited, 1935, s. 16.

önemli bir gerginlik meydana getirmiştir. Hem büyük güçler arasında sömürgeleştirme rekabeti ortaya çıkmış. Hem de kolonilerde kendi kendilerini yönetme (*self-determination*) isteğini gündeme getirmiştir. İkincisi iletişim imkânlarındaki ve hızındaki artış eski diplomatik ilişki ve müzakere yöntemlerinde kayda değer bir etki yapmıştır. Telefon ve telgraf gibi yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesinden önce elçiler vasıtasıyla bir mesajın iletilmesi ya da alınması aylarca zaman alabiliyorken, Büyükelçilerin bir olay ya da durum hakkındaki yazdığı ayrıntılı raporlar karşı tarafa ulaşınca kadar birçok karar alma fırsatı kaçabiliyordu. Hükümetler arasında müzakere edilecek konuların sayısının çoğalmas ve hızlı karar alma talepleri sebebiyle dış işleri bakanları arasındaki temas arttı. İkili ve çok taraflı görüşmelere daha çok ihtiyaç duyulmuştur. Üçüncüsü dünya siyasetinde Amerikan dış politikasının etkisinin artması sebebiyle son derece güvensiz bulunan Avrupa diplomasisinde yeni düzenlemeler yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı'nın akabinde ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın 14 ilkesinde bahsettiği açık diploması ile yeni diploması anlayışı kavramsallaştırıldı. Artık dış politika gizlilik ve güç dengesine dayanmayacaktır. Diplomasının yürütülmesinde devletler üç prensipten vazgeçmeyeceklerdir. İlk olarak hükümetler dış politikanın idaresinde halkının taleplerini dikkate alacak ve hesap verebilirlik ilkesini göz ardı etmeyeceklerdir. İkinci olarak devletler self-determinasyon hakkına sahip çıkacaklar ve son olarak keyfi güç kullanımına engel olmak için ortak güvenlik ilkesi benimsenecektir.³⁵

1.2. Çatışmayı Önleme

Uluslararası ilişkilerin anarşik bir yapıda olması yani yaptırım gücü olan bir üst otoritenin olmaması sebebiyle devletlerarasında çıkabilecek çatışmaların önlenmesi ya da çıkan çatışmaların çözümü için yıllar içinde çatışmayı önleme (*Conflict Prevention*), çatışma yönetimi (*Conflict Management*) ve çatışma çözümü (*Conflict Resolution*) kavramları geliştirilmiştir. Ortaya çıkan bir anlaşmazlığın en az zararla atlatılması ve sıcak çatışmaya dönüşmemesi için çatışmayı önleme birinci öncelikli ele alınması gereken süreçtir.

Çatışmadan söz etmek için üç bileşenin bir arada olması gerekir. Bunlar: eylem, uyumsuzluk ve aktörlerdir. Çatışma aynı anda en az iki aktör ya da tarafın mevcut bir kıt kaynağı elde etmek için mücadele etmesidir. Burada bahsedilen kıt kaynaklar sadece ekonomiye konu olan hususlar değildir. Başbakan olmak, belirli bir toprak parçasını kontrol etmek, medya aracılığı ile propaganda yapmak, tanınma talebi gibi istekler de maddi olmayan ancak talep edilen kaynaklardandır.³⁶

35 Bjola & Kornprobst, *a.g.e.* s. 30.

36 Peter Wallensteen, *Understanding Conflict Resolution*, London: Sage Publications, 2002, s. 16.

Dünyada birçok ülkeyi etkileyen üç çatışma türünden bahsedersen bunlar:

1-Uluslararası hâle gelmiş etnik çatışma: Çatışmanın yayılması ve mültecilerin göç etmesi sebebiyle bir bölgedeki çatışma uluslararası bir sorun hâlini alabilir.

2-Uluslararası sorun hâlini almış sivil çatışma: Etnik kimlik üzerinden toprak ve ekonomik kaynaklar için dış talebin olduğu veya rejim değişikliği isteğinin olduğu çatışma türü.

3-Devletlerarası çatışmalar: Uluslararası çatışma devlet içindeki etnik kimliklerin etkiler ve etnik ayrımı şiddetlendirirse devletlerarası çatışmadan söz edilebilir.

Bu üç çatışma çeşidi de etnik çatışma başlığı altında değerlendirilir. Ek olarak 1945-1995 yılları arasındaki incelenen 309 adet uluslararası çatışmadan 131'inin ciddi etnik öge barındırdığı tespit edilmiştir.³⁷

Çatışma, iki kişi arasındaki basit bir fikir ayrılığından devletlerarasındaki silahlı mücadeleye kadar çok farklı anlaşmazlıkları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Çatışmadan söz edebilmek için mutlaka birden fazla ve farklı düşünce, fikir, istek, talep ya da çıkar bulunması gerekir. Çatışma, olumsuz bir durumu ifade etse de şiddet ve silah yerine uzlaşmayla sonuçlanan çatışma faydalı bile olabilmektedir. Çatışan tarafların nitelik ve niceliği sonuçta ortaya çıkan faydanın ya da zararın büyüklüğünü etkiler. İki kişi arasında yaşanan anlaşmazlık sonunda varılan uzlaşma iki kişinin de kazançlı çıkmasını sağlayabilir. İki kişinin anlaşamaması sonucu ortaya çıkan şiddet ise birinin ya da her ikisinin hayatının sonlanmasına dahi sebep olabilir. Çatışan taraflar iki devlet ise işte o zaman ortaya çıkan kazanç milyonların kazancı, ortaya çıkan zarar ise milyonların hayatı olabilir. Bu örnekleri somut hale getirmek için Avrupa tarihine bakmamız yeterlidir. Orta çağdan II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılına kadar Avrupa kıtası sayısız silahlı çatışmaya şiddet olaylarına sahne olmuştur. Avrupa Birliği'nin kurulmasıyla birlikte birliği oluşturan devletler ortaya çıkan çatışmaları anlaşma yoluyla kazanca çevirmesini bilmiştir.

Tarihte barıştan çatışmaya ya da çatışmadan barışa kısa zamanda beklenmedik bir şekilde geçildiği görülmüştür. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı'nda müttefiklerken savaştan sonra birkaç yıl içinde kendilerini karşıt taraflarda düşman olarak görmüşlerdir. Fransa ve Almanya ise yıllarca savaştıktan sonra kendilerini Avrupa Birliği çatısı altında yakın ilişki içinde bulmuşlardır. İdeal Amerikan

37 Jacob Bercovitch, "Managing Internationalized Ethnic Conflict:Evaluating The Role and Relevance of Mediation", *World Affairs*, Vol. 166, No. 1, 2003, s. 58.

düşüncesinde diplomasi başladığında askerlerin görevi sona erer. Bu o kadar önemli bir görüştür ki Vietnam ve Kore savaşlarında ABD bunun bedelini ağır bir şekilde ödemiştir.³⁸

1.3. Çatışma Yönetimi

Çatışma, sosyal ilişkilerin en yaygın ve maliyetli öğelerinden biridir. Çatışmada güç ve şiddet kullanımı organize ve sistematiktir. İnsan kaybı bir çatışmanın en önemli siyasi maliyeti olarak kabul edilir. Çatışmaların olumsuz sonuçları uluslararası alanda siyasi aktörlerin varlığını tehdit edebilir. Bu nedenle çatışma yönetimine çok önem verilir. Çatışma yönetimi, çatışmada şiddetin seviyesini, kapsamını ve yoğunluğunu azaltma, sınırlama veya ortadan kaldırmak için yapılan girişimdir. Bununla gelecekte şiddete başvurma ihtimalini kontrol edebilmek için bir yapı oluşturulmaya çalışılır.³⁹

Çatışma yönetimi tarihte sorunlara çözüm bulma yöntemi olarak hep var olmasına karşılık Uluslararası İlişkiler disiplini içinde yeni sayılabilecek bir kavramdır. Stanford Siver ve Michael Page çatışma yönetiminin bir disiplin olarak gelişme kaydetmesine soğuk savaş dönemi içindeki olayların sebep olduğunu söylerken, Peter Wallensteen özellikle soğuk savaş sonrası devlet içi çatışmaların çatışma yönetimini bir disiplin olarak başlamasına vesile olduğunu belirtir.⁴⁰ Çatışma yönetimi, bir çatışmanın başlamasından itibaren evrilmesi, dönüşmesi ve çatışmanın çözümü aşamalarını içine alan çatışmanın tüm kötü etkilerini ortadan kaldıran çatışmanın taraflarına kazan-kazan metoduyla çözümler sunan bir olgu olarak kullanılır.⁴¹

Bir çatışmayı çözmek için çeşitli yöntemler denenebilir. Bazı durumlarda çatışma bir tarafın kazanıp diğer tarafın kaybetmesiyle çözülebilir. Çatışmayı çözmek için bir yöntem de almak istediğiniz şeyin hepsini değil birazını almaktır. Çatışma durumunda çatışan her iki tarafın tercihlerini değiştirerek çözüm üretmek de çatışma çözümünde başvurulacak diğer bir yoldur.⁴² Bu çözüm yolları çoğu zaman her iki tarafın güvendiği üçüncü bir taraf aracılığı ile dile getirilir.

38 Kissinger, *a.g.e.*, s. 441.

39 Jacob Bercovitch, Scott Sigmund Gartner, "Empirical Studies in International Mediation Introduction to a Special Issue of International Interactions", *International Interactions*, Vol. 32, 2006, s. 321.

40 Hüseyin Bağcı, "Önsöz Yerine: Çatışma Analizi", Nezir Akyeşilmen (ed.), *Barışı Konuşmak: Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013, s.3.

41 Fulya Köksoy, "Çatışma Yönetimi mi Yoksa Çatışma Çözümü mü?: Barış Müzakere Sürecine Teorik Olarak Yaklaşmak", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, 2018, s. 213.

42 Joseph S. Nyc, Jr., David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, çev. Renan Akman, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 274.

Bir barış anlaşması sadece imzalandığı zamandan ibaret değildir. Barış anlaşması imzalar atılmadan önce başlar ve mürekkep kuruduktan sonra da devam eder.⁴³ Bir çatışma sonunda varılan anlaşmada iki taraf da diğerinin varlığını kabul ediyor, temel uyumsuzluk noktalarını çözüyor ve birbirine karşı şiddet eylemlerini kesin olarak sona erdiriyorlarsa, o zaman çatışma çözümünden bahsedebiliriz.⁴⁴

Çatışma yönetiminde en önemli hususlardan biri de meşruiyettir. Kissinger uluslararası istikrarın sağlanmasında güçler dengesi ve meşruluğun iki önemli etken olduğunu belirttikten sonra meşruluk ile yasallığın birbirine karıştırılmaması gerektiğini söyler. Her yasal olan meşru olmayabilir. Meşruiyet uluslararası düzenin kabul edilmiş bir çerçevesidir. Bu çerçeve belki her zaman çatışmaları önlemez fakat kapsamının ve yoğunluğunu sınırlar.

Birinci Dünya Savaşı sonunda yenilgiye uğrayan Almanya ile 1919 yılında imzalanan Versay Anlaşması taraflarca kabul edilmiş yasal bir anlaşmaydı. Ancak bir tarafa karşı çok baskıcı olan bu anlaşmanın Almanya tarafından meşruiyeti kabul edilmeyerek yeni bir savaşa girmesine sebep olmuştur.⁴⁵ Bu nedenle bir savaş ya da çatışma sonunda varılan anlaşma o anki koşullar yüzünden imzalanmak zorunda olan bir metin olabilir. Meşruluk sorunu olan anlaşma çözüm anlaşması olmak yerine imzaların mürekkebi kurumadan veya taraflardan birinin uygun ortamı bulduğu anda sona ererek çatışmaya sebep olan bir anlaşma olma ihtimali yüksektir.

1.4. Müzakere

Diplomasi ve müzakere kavramları bazı durumlarda eş anlamlı olarak kullanılabilir. Diplomasi bir anlamda müzakeredir ama müzakere mutlaka diplomasi değildir. Diplomasi müzakere türlerinden biri olarak görülse de diplomasi müzakereden çok daha fazlasıdır. Uluslararası ya da diplomatik müzakereleri tanımlamak için kullanılan geleneksel görüş; bir ihtilafa karşılıklı ve kabul edilebilir bir çözüm bulmak için egemen tarafların bir araya gelmesi durumudur. Devletler çıkarlarına bağlı olarak birbirleriyle farklı yollarla temas kurabilirler. İki devletin çıkarlarının tamamen örtüşmesi hâlinde yapılması gereken bir masa etrafında toplanıp karşılıklı ve ortak çıkarlar etrafında ortak bir stratejinin belirlenmesidir. Ortak bir strateji belirlendikten sonra müzakere etmeye gerek kalmadan sadece konuşmak yeterli olur.

---

43 Wallensteen, *a.g.e.*, s. 28.

44 Wallensteen, *a.g.e.*, s. 8.

45 Berridge v.d., *a.g.e.*, s. 192.

Bazı durumlarda iki taraf ortak hedeflere ulaştıktan sonra tarafların çıkarları tamamen birbirine karşıt hâle gelebilir. Örnek olarak bir ülkede direnişçi iki grubun ortak amacı yasal hükümeti düşürmek olduğunda bu iki grubun çıkarları örtüştüğünden hükümeti düşürmek için işbirliği yapabilirler. Ortak hedeflerine ulaşır ülkenin meşru hükümetini düşürdükten sonra ise büyük bir çıkar çatışması meydana gelecektir. Ülkede yönetimi hangi grubun üstleneceği konusunda önceden ortak bir karar almamışlarsa bu konuda müzakere etmeleri ya da daha kötüsü çatışmaları kaçınılmaz hâle gelecektir.

Bir diğerk durum devletlerarasında ortak çıkarın olmadığı ve bu sebeple işbirliği yapmanın mümkün olmadığı durumdur. Böyle bir durumda devletlerin birbirlerine karşı gücü ve ortada bulunan sorunun taraf devletler açısından ne kadar önemli olduğu ön plana çıkar. Devletler açısından bir güç dengesi söz konusuysa ve vazgeçilemeyecek bir çıkar varsa çetin bir müzakere başlar. Fakat taraflar arasında asimetrik bir güç dengesi mevcutsa ve müzakereye konu olan sorun güçsüz taraf açısından çok önem arz etmiyorsa müzakereden çekilmek de bir seçenektir. En zoru ise devletlerarasındaki güç dengesizliğinin büyük olduğu ve aynı zamanda çatışmaya konu olan çıkarların da vazgeçilmez olduğu vaziyettir. Bu hâl ortaya çıktığında güç bakımından zayıf olan taraf müzakerede kendi çıkarını savunmak için kısa zamanda güç kazanmaya çalışır. Müzakere aşamasında devletler ortak çıkar etrafında buluşamazlarsa görüşmelerin sona ermesi ve sonucun güç kullanarak elde edilmesi riski doğar.⁴⁶

Dünya'nın her hangi bir yerinde bir çatışma ortaya çıktığında uluslararası aktörler birden fazla yolla çatışmaya müdahil olabilirler. Bu müdahale yöntemleri: Tek taraflı, iki taraflı veya üçüncü taraf aracılığıyla olabilir. Tek taraflı müdahale güç kullanarak karşı tarafın mağlup edilmesi şeklinde olabileceği gibi bir tarafın çatışmadan tamamen çekilmesi ve kaçınması biçiminde de olabilir. İki taraflı müdahale yönteminde pazarlık, uzlaşma ve müzakere seçeneklerinden biri kullanılabilir. Üçüncü tarafın müdahalesinde ise müdahale eden taraf çatışmaya doğrudan müdahil olmaz. Müzakere yöntemi uluslararası ihtilaflarda diğerk çatışma yönetimi araçlarına göre daha sık kullanılan bir yöntemdir.

Çatışma yönetimi sürecinde anlaşmazlık yaşayan taraflar arasında yapılan müzakere ve pazarlıklar çatışmanın çözümü için başvurulan öncelikli yöntemlerdendir. Bir çatışma devam ederken çözüme ulaşmak için tarafların karşılıklı müzakerede bulunarak ortak karar alması, tek taraflı olarak güç kullanarak dışarıdan çatışmaya müdahale edilmesi ya da üçüncü tarafın

46 Paul W. Meerts, "The Changing Nature of Diplomatic Negotiation" Jan Melissen (ed.), *Innovation in Diplomatic Practice*, New York: Palgrave, 1999, s. 81.

çatışma hakkında kendi başına karar almasına göre daha büyük avantaj sağlar ve daha az risk içerir.⁴⁷

Uluslararası alana baktığımızda bir çatışma hızlı bir biçimde yıkıcı savaşa dönüşüyorsa orada diplomasinin ve müzakerenin eksikliği görülmektedir. Müzakere devletler ortaya çıktığından bu yana kullanılan bir çatışma yönetimi metodudur. Çatışmanın her hangi bir aşamasında çatışan tarafların doğrudan yaptığı müzakere anlaşmazlığın çözümü için izlenecek en uygun yoldur. Doğrudan yapılan müzakerelerde üçüncü tarafların araya girmesiyle ortaya çıkabilecek iletişim karmaşası önlenmiş olur ve iki taraf arasında yapılan tartışmaların dışarıya sızmadan gizlilik içinde yürütülmesi sağlanır. Bu durum taraflar arasında esneklik ve samimiyeti ön plana çıkarır. Ayrıca karşılıklı yapılan müzakereler taraflar açısından daha bağlayıcıdır. Çözüm konusunda karşılıklı rıza göstermek çatışmanın sona erdirilmesi şekline meşruiyet kazandırır.⁴⁸

Uluslararası müzakere rekabet halindeki tarafların birbirinin algılarını ve davranışlarını çeşitli stratejiler kullanarak değiştirmek istedikleri bir etkileşim sürecidir. Bu süreçte taraflar karşılıklı öneriler sunarak diğer tarafı manipüle etmeye çalışırlar. Müzakere süresince yapılan öneriler üzerinde çeşitli pazarlıklar yapılarak ilerleme kaydedilmeye çalışılır.⁴⁹

1.5. İletişim

Tarihten bugüne kadar modern devletler gibi olmasa da insanların oluşturduğu tüm topluluklarda iletişim var olmuştur. Ancak kurumsallaşmış anlamda bir ilişki modern zamanlarda ortaya çıkarak günümüze kadar gelişmiştir. Uluslararası alanda tanınan kuruluşların temsilcileri arasında gerçekleşen kurumsallaşmış iletişime diplomasi denir. Bu tanımdaki anahtar kavram kurumsallaşmış iletişimdir.⁵⁰ Adam Watson⁵¹ 1982 yılında yayınladığı diplomasi hakkındaki kitabının (*Diplomacy The Dialogue Between States*) adında diplomasi ve diyalog kelimelerinin bir arada geçmesi de iletişimin diplomasinin birincil özelliklerinden olduğunu gösterir.

47 Richard Jackson, "Successful Negotiation in International Violent Conflict", *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 3, 2000, s. 324.

48 Keith Suter, *Alternative to War: Conflict Resolution and the Peaceful Settlement of International Disputes*, California: Women's International League for Peace and Freedom, 1986. s. 10.

49 Jackson, *a.g.m.* s. 337.

50 Bjola & Kornprobst, *a.g.e.* s. 4.

51 Adam Watson (1914 – 2007) II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'de ortaya çıkan Uluslararası İlişkiler kuramı İngiliz Okulu'nun Hedley Bull, Martin Wight, Herbert Butterfield ile birlikte kurucularındandır.

Tarihten bugüne diplomatik ilişkilerde iletişim çeşitli şekillerde sağlanmıştır. Erken ortaçağ döneminde nuncius adı verilen elçiler hükümdarlar arasındaki haberleşmeyi sağlayan kişiler olarak görev yapmışlardır. İletişimi sağlayan kişiler olarak nunciulara canlı mektup da denilmiştir. Nunciuların davranışları, görüşmelerde sorulara verdiği cevaplar hükümdarlar arasındaki iletişimde hayati öneme teşkil etmiştir. Modern diplomasıye kadar elçilerin ziyaretlerindeki esas amaçlardan biri karşı tarafı etkilemektir. Elçileri karşılarken gösterişli törenler yapılarak, devletin görkemli yapıları gezdirilerek elçiler aracılığıyla diğer devleti etkilemek amaçlanmıştır.

İletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler zaman içinde diplomatları ve diplomatik faaliyetleri doğal olarak etkilemiştir. Bilgi teknolojisi devriminin açık bir etkisi, diplomasının, devlet sınırları aşılarak temas ve iletişimin ana kolaylaştırıcısı olarak konumunu kaybetmesidir. Başka bir etki, daha önce talimatların iletilmesi uzun zaman aldığı dönemlere kıyasla, diplomatların eylemlerinin bugün çok daha sınırlı olmasıdır. “Diplomatların politika yapıcılarında fiziksel olarak uzaklaşması artmış olsa da, yeni iletişim teknolojisi giderek daha ayrıntılı ve sık sık talimatlar verilmesini mümkün kılmıştır”. Dahası, siyasi liderler arasındaki doğrudan temaslar daha sık hale gelmiştir. Önemli bir Amerikan diplomatı olan George Ball, 1980’lerin başında “jet uçakları, telefonlar ve Başkanlar, Ulusal Güvenlik Yardımcıları ve Dışişleri Bakanlarının kötü alışkanlıkları büyükelçileri büyük ölçüde törensel ve halkla ilişkilere sınırlamıştır” diye üzülmüştür. Hız çağında, karar vericileri uluslararası olaylara anında tepki vermeye zorlayan, geleneksel diplomatik kanalları atlayan bir vurgu söz konusudur. Bol ve anında bilgiyle birleşen müdahaleci medya çağında, sinyal verme stratejisinin ve yorumlama stratejisinin dikkatli düşünce ve yorumlamalar için zaman tanıyan geleneksel diplomatik iletişimin gerçekçi bir şekilde kaybedildiği görülmektedir.⁵²

1.6. Temsil

Diploması modern anlamda Avrupa’da kurumsallaşmadan önce Roma, Mısır ve Doğu uygarlıkları arasında da temaslar mevcuttu. M.Ö. 12. yüzyılda Mısırlılar ve Hititler arasında yapılan Kadeş Anlaşması tarihin ilk yazılı anlaşması olarak kabul edilir. Anlaşmanın maddelerinden birinde geçen ülkelerden birine yapılan saldırıda diğerinin ona yardım edeceği ifadesinin NATO’nun 5. maddesi ile benzer olması ve aradan geçen üç bin yıldan fazla süreye rağmen toplum – devlet davranışının tehdit savunma algısı dikkat çekicidir. Toplumlar arası temaslar bugünkü gibi sürekli

52 Christer Jönsson, Martin Hall, “Communication: An Essential Aspect of Diplomacy”, *Policy in International Studies*, Vol. 4, No. 2, 2003, s. 207.

elçilikler ile değil geçici ve belirli bir konuda (*ad hoc*) bilgi iletmek ve almak için gidip gelen temsilciler aracılığıyla gerçekleştiriliyordu. Avrupa kıtasında düzenli diplomatik temasların ilk olarak Kuzey İtalya şehir devletlerinde ortaya çıkmasında ticaretin burada gelişmesinin büyük rolü olduğu bir gerçektir. Akdeniz’le Asya arasındaki ticaretin sürekli ve sorunsuz devam edebilmesi için İtalya şehir devletleri kendi aralarında anlaşmalar yapma ihtiyacı hissettiler. Bu anlaşmalar sürekli diplomatik ilişkilerin temelini atmış oldu. Diplomasinin önemli işlevlerinden biri olan temsilin yalnızca egemen ülkeler arasında olabileceği düşüncesi 15. yüzyılda ilk defa İtalya Şehir Devletleri’nde ortaya çıkmıştır. İlişkide bulunulan devlette yerleşik büyükelçi bulundurma uygulaması yine İtalya Şehir Devletleri arasında takip eden yüzyılda başlamıştır.⁵³ Kesin bilgiler olmamakla birlikte tarihteki ilk sürekli büyükelçinin kim olduğu ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre ilk mukim büyükelçi 1446 yılından itibaren yirmi yıl süreyle Floransa’da Milano şehrini temsil eden Nicodemus of Pontremoli’dur.⁵⁴ Diğer bir görüşe göre 1455 yılında Milano Dükü Francesco Sforza tarafından Cenova’da görevlendirilen büyükelçi tarihteki ilk büyükelçidir.⁵⁵ Ancak kesin olan bilgi ilk sürekli büyükelçilik uygulamasının İtalya Şehir Devletleri’nde başladığıdır. İtalya Şehir Devletleri’nde diplomatik temasların gelişmesinin diğer bir sebebi bu devletlerin birbirlerine denk kuvvetler olmasıdır. Böylece hiçbir devlet diğeri üstünde kesin bir hâkimiyet kuramıyor ve sorunlar çatışma yerine iletişim kurarak müzakere edilerek çözülmüyordu.⁵⁶

Avrupa’da uzun yıllar devam eden yıkıcı savaşların ardından Westphalia anlaşması ile kurulan uluslararası düzende barışın sağlanabilmesi için yüksek eğitim ve tecrübeye sahip diplomatik kurumların varlığına ihtiyaç duyuldu. Bu dönemde diplomatik temsilciler kendi ulusal kimliklerinden bağımsız kurumsal bir kimlik geliştirdiler. Bu dönemde büyük güçler arasında sürekli ve gizli müzakereler yürütülüyordu ve müzakere süreci, zaman sınırlaması olmadığından ve halkın beklentileri dikkate alınmadığından rasyonel ve saygılı bir şekilde ilerliyordu. Eski diplomasinin yöntemleri Avrupalı güçler tarafından tüm dünyaya aktarıldı. Uluslararası diplomatik ilişkiler ağı 19. yüzyıl boyunca dünyaya yayıldı. 1914 yılına gelindiğinde ise eski diplomasinin sonu gelmiştir.

53 İskit, *a.g.e.* s. 75.

54 M. S. Anderson, *The Rise Of Modern Diplomacy 1450 – 1919*, New York: Routledge, 2013, s. 7.

55 Nicolson, *a.g.e.* s. 30.

56 Torbjon L. Knutsen, *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, çev. Mehmet Özyay, İstanbul: Açılımkitap, 2006, s. 58.

Diplomatlar kendi ülkelerinin sembolik temsilcileridir. Onlara gösterilen saygı ülkelere gösterilmiştir. Onların gösterdiği saygı da ülkelerinin gösterdiği saygı olarak kabul edilir. Yine bir diplomatın kötü davranışı da şahsi olarak değil ülkesinin davranışı olarak algılanır. 1946 yılında Paris'te zafer kutlamalarında büyük güçlerin dışişleri bakanları birinci sırada otururken Sovyetler Birliği dış işleri bakanının ikinci sırada oturtulması üzerine kutlamaları protesto ederek tören alanını terk etmiştir. Birleşmiş Milletler merkezinin Cenevre'de olması görüşüne Sovyetler Birliği ilk önce karşı çıkmıştır. Çünkü İkinci Dünya Savaşı öncesi Cenevre Milletler Cemiyeti'nin de merkezi konumundaydı. İki dünya savaşı arasındaki Rus itibarının düşük seviyede olması Sovyetlerin Cenevre'ye itirazının sebebi olarak gösterilmiştir. Ancak Birleşmiş Milletler' in New York'ta toplanıp Dünya'daki güç dağılımı burada yapılırken Sovyetler Birliği'nin kararlı Anglo-Amerikan bloğuyla karşılaşması sonucu Birleşmiş Milletler merkezinin tekrar Cenevre'de olmasını savunmuştur. Bunun sebebi Cenevre'nin dünyadaki Amerikan üstünlüğüne ait sembolik bir değerinin olmamasıydı.

1945 yılındaki Potsdam Konferansında ise Churchill, Stalin ve Truman konferans salonuna önce kimin gireceği konusunda görüş ayrılığına düştüler. Sonunda konferans salonuna açılan üç farklı kapıdan aynı anda girerek soruna çözüm buldular.⁵⁷

2010 yılında İsrail dış işleri bakan yardımcısının Türkiye'yi İsrail'de temsil eden büyükelçi ile görüşmesinde Türkiye büyükelçisini diplomatik teamüllerin dışında kendisinden daha alçak bir koltukta oturtması sadece büyükelçiye yönelik kişisel bir saygısızlık değil Türk Milletine yapılan büyük bir saygısızlık olarak değerlendirilmiştir. Uluslararası konferansların yapıldığı ülke ve şehir de temsil açısından sembolik anlam ifade eder. On dokuzuncu yüzyıl boyunca uluslararası konferansların birçoğu Paris'te yapılmıştır. Fakat Almanya'nın Fransa'ya üstünlük kurarak birliğini sağlamasından sonra 1878 yılındaki uluslararası konferans Berlin'de toplanmıştır.

Avrupa Devletleri'nde yerleşik büyükelçilerin sayısının artmasıyla büyükelçilerin öncelik sırası sorun hâline gelmiştir. Devletler nezdinde bir öncelik sırası yapılması düşünülmüş ve bunun mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Böylece diplomasi temsilcileri arasında bir sıralama yapılmıştır. Hem Avrupa'da toplanan uluslararası konferanslarda hem de ülkelerde görev yapan yerleşik büyükelçilerin öncelik sırasının belirlenmesi için 1815 yılındaki Viyana Anlaşması'na ek olarak Viyana Tüzüğü İngiltere, Avusturya, Rusya, Prusya, Fransa, İspanya, İsveç ve Portekiz tarafından kabul edilmiştir.

57 Hans J. Morgenthau, *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Alfred A. Knoph Inc., 1948, s. 53.

Bundan üç yıl sonra 1818 yılında Aix-la-Chapelle Protokolü ile yerleşik elçi sınıfı da düzenlemeye dâhil edilmiştir. Bu iki anlaşmayla öncelik sıralaması şu şekildedir.

- 1- Büyükelçiler
- 2- Hükümdarları temsilen orta elçiler ve diğer temsilciler
- 3- Yerleşik elçiler
- 4- Dış işleri bakamı tarafından gönderilen maslahatgüzarlar

1815 Viyana Tüzüğü ile 1818 Aix-la-Chapelle Protokolünün diplomatik ilişkilere düzenleme getiren ilk geniş kapsamlı çalışmalar olması nedeniyle modern diplomasiye geçişte önemli bir yeri vardır.⁵⁸

Devletlerin dış ilişkilerini yürütürken resmi temsilcileri olan diplomatların hangi özelliklere sahip olması gerektiği konusu geçmişten bugüne önemini korumaktadır. Özellikle sürekli diplomasi uygulamasının yaygınlaşmasıyla büyükelçilerin hangi niteliklere sahip olması gerektiği daha çok tartışılır hâle gelmiştir. 18. yüzyıla kadar İtalya’da sürekli elçilerin seçiminde elçinin asil bir aileden gelmesi ve hükümdara yakınlığı önemli bir faktördü. 17. yüzyıl Avrupa’sında yaşayan Abraham de Wicquefort’a⁵⁹ göre ise resmi tören uygulamaları dışında büyükelçinin soylu ve asil olmasının bir önemi yoktu. Wicquefort *L’Ambassadeur et ses fonctions* (Büyükelçi ve Görevleri) adlı kitabında büyükelçinin bilgi, beceri, sağduyu ve ileri görüşlülük özelliklerinin bileşimine sahip olması gerektiğini yazmıştır.⁶⁰

Avrupa Kıtası’nda 1648 Westphalia Anlaşması ile ortaya çıkan egemen devletler sistemi bugün belki de Avrupa Birliği ile eski sisteme dönüyor. Avrupa egemen devletlerarasındaki politik sistemden Avrupa Birliği’nin temsil ettiği tek kurumla temsil edilen politik sisteme dönüşürse, bu ilginç bir teorik tartışma konusu olacaktır. Avrupa Birliği egemen devletlerin güçlerini tek elde toplayıp ortak bir politika takip ettiğinde bu diplomatik değil siyasi çalışmaların konusu olacaktır. Ve diplomasi bağımsız devletlerarasında yürütülürken politika tek bir devletin kontrolünde yürütülür.⁶¹

58 Nasih Sarp Ergüven, “Uluslararası Hukukun Tarihsel Boyutuyla Diplomasinin Kurumsal Gelişim Süreci”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2016, s. 133.

59 Hollandalı diplomat (1606 – 1682)

60 Maurice Keens-Soper, “Abraham de Wicquefort and Diplomatic Theory”, *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 8, No. 2, 2007, s. 23.

61 *A.g.m.* s. 29.

1.7. Bilgi Toplama

Diplomasinin en önemli işlevlerinden biri de bilgi toplamaktır. Yunan Şehir Devletleri'nde elçiden beklenen güçlü bir hitabet yeteneğinin olmasıyken, Bizans İmparatorluğu'nun diğer devletlerin içyapıları hakkında bilgi sahibi olarak politika üretmek isteği sebebiyle elçilerin gözlem yeteneğinin iyi olmasına özen gösterilmiştir. Diplomatik temsilcilerin öncelikli görevlerinden birinin bilgi toplama faaliyetine dönüşmesi Bizans İmparatorluğu dönemine dayanır. Bizans İmparatorluğu'nda yabancı ülkelere giden elçilerin o ülke hakkında düzenli bilgi toplayıp rapor düzenlemesi zorunluluk olarak kabul edilmiştir.⁶² Kuzey İtalya Rönesans dönemi şehir devletlerinde yerleşik büyükelçinin en önemli görevi, kendi devletine elçilik yaptığı devletle ilgili haber ve bilgi toplamak ve göndermektir. Bu dönemde devletlerin başında bulunanlar rakip devletlerin günlük politikaları hakkında bilgi sahibi olmak istemişlerdir. Büyükelçilerin günlük raporları çok ayrıntılı düzenlenmiştir. Bu ayrıntılı raporlar gönderildikleri devletteki yetkililerce hiçbir şeyin gözden kaçmaması için dikkatlice incelenmiştir.⁶³

Günümüzde iletişim teknolojisinin çok gelişmesinden dolayı gerek müttefik gerekse düşman devletler hakkındaki bilgiler çok daha kolay elde edilmektedir. Ancak iletişimin ve bilgi alış verişinin uzun zaman aldığı dönemde yerleşik elçilerin esas görevlerinden biri bilgi toplamak olmuştur. Akredite olduğu ülkedeki siyasi, askeri, ekonomik, ticari vb. her türlü bilgiyi toplayıp kendi ülkesine rapor halinde göndermesi büyükelçinin temel görevleri arasında gösterilmiştir.

Büyükelçinin bulunduğu ülkedeki bilgileri yasal yollardan toplaması ve casusluk olarak değerlendirilecek faaliyetlerde bulunmaması genel bir kural olarak kabul edilmesine rağmen Orta çağda kendini şerefli casus olarak tanımlayan birçok elçi görev yapmıştır. Bunlar bireysel ahlakla kamu ahlakının farklı şeyler olduğuna inanmışlardır. Ancak bu genel kurala rağmen tarihte diplomatların gerçekleştirdiği düşünülen birçok casusluk hikâyesi mevcuttur. Bunun örneklerinden biri 2006 yılında gerçekleşmiştir. Rusya Moskova'daki İngiliz Büyükelçiliği mensuplarının cadde üzerine gizli dinleme cihazı yerleştirdiğini iddia etmiştir.⁶⁴

Devletler hem diploması hem de istihbarat aracılığı ile bilgi toplarlar. Bu iki kurum bazen işbirliği içindedir bazen de rekabet hâlinindedir. İstihbarat için anti diploması tanımı bile yapılmıştır. 18. yüzyılın ilk yarısında Britanya,

62 Ergüven, *a.g.m.*, s. 120.

63 İskit, *a.g.e.* s. 76.

64 Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Bursa: MKM Yayıncılık, 2008, s. 355.

İspanyol ve Fransız deniz üslerini izlemek için bir ajan ağına sahip olduğu bilinmektedir. Aynı yüzyılda diplomasinin gelişmesiyle bütün Avrupa ülkelerinde yabancı diplomatik yazışmaların ele geçirilmesi ve deşifre edilmesi için uğraşan birimlere “karanlık odalar” ismi verilmiştir. Diğer devletlerin yazışmalarını okumaya çalışmak diplomasiye destek olarak görülmüştür.

19. yüzyıla kadar açık veya kapalı biçimde diğer devletlerin bilgilerini toplamak barış zamanlarından ziyade savaş zamanlarında yapılan geçici ve kurumsallaşmamış bir iş olarak görülmüştür. İstihbarat ve bilgi toplama faaliyeti 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişmeye başlamıştır. Endüstri ve teknoloji alanındaki gelişmeler savaşları dönüştürmüştür. Ordular ve donanmalar savaş öncesi planlama yapabilmek için potansiyel düşmanın cephanesi, demiryolları ve ülkenin topoğrafyası hakkında bilgi sahibi olmak istemişlerdir. 1870’lerden itibaren Britanya’da 1880’lerden itibaren Amerika’da kalıcı askeri istihbarat birimleri kurulmaya başlanmıştır. Gizli istihbarat departmanları 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında ayrı teşkilatlar olarak görev yapmaya başlayınca kadar büyükelçiliklerdeki ataşeler vasıtasıyla buldukları devletlerin bilgileri alınmaya devam etmiştir.⁶⁵

İngiliz gizli servis bürosu diplomatlardan bağımsız olarak casusluk yapmak ve karşı casusluğu önlemek için 1909 yılında ayrı bir teşkilat olarak kurularak faaliyetine başlamıştır. Haberleşme teknolojisinin gelişmeye devam etmesiyle Birinci Dünya Savaşı’nda artık radyo kullanımı başlamıştır. Savaş süresince radyo sinyallerini kesme ve ele geçirmek için istihbarat çalışmaları yapılmış ve ayrıca havadan fotoğraf çekimi de Birinci Dünya Savaşı’nda kullanılan istihbarat alanındaki yeniliklerden biri olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı artık bir yönüyle istihbarat savaşı olarak tanımlanmıştır. Bu savaşta özellikle Batılı Devletler düşman şifrelerini çözmekte başarı göstermişlerdir. Soğuk Savaş döneminde ise barış zamanlarıyla karşılaştırıldığında istihbarat toplama faaliyetleri eşi görülmemiş şekilde artış göstermiştir. 1960’larda uydu gözetim sistemlerinin devreye girmesi ile bilgi toplama faaliyetleri hız kazanarak devam etmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş dönemi düşmanları izleme konusunda diplomasiyi daha az değerli hâle getiren bir zaman dilimi olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Moskova’daki Batılı Devletlerin büyükelçilikleri bir çeşit karantina altında olduğu söylenebilir. Batı’daki Sovyet bloğu büyükelçilikleri için de aynı kısıtlamalar söz konusu olmuştur. Diplomatik hareket ve seyahat özgürlüğü hakkı ulusal çıkarlar sebep gösterilerek kısıtlanmıştır.

65 Michael Herman, *Diplomacy and Intelligence*, *Diplomacy and Statecraft*, Vol. 9, No. 2, 1998, s. 2.

2. Diplomaside Yeni Yöntemler

2.1. Arabuluculuk

Batı dillerinde arabuluculuk için “mediation” kelimesi kullanılır. “mediation” sözcüğü çatışma çözümü için kullanılan bir yöntemi ifade eder. Bu kelime İkiye bölmek paylaşmak anlamındaki Latince kökenli “mediare” sözcüğünden türetilmiştir. Çince de iki taraf arasında bulunarak sorun çözme manasında, Arapçada ise manipülasyon veya hile anlamlarında kullanılır.⁶⁶

Uluslararası çatışmaları sonlandırmak için kullanılan arabuluculuk, uluslararası çatışmalar kadar eski bir olgudur. Tarih boyunca savaşan devletler veya devlet içinde farklı gruplar aralarındaki düşmanlığın sona ermesi için çok defa üçüncü tarafın yardımını talep etmiştir. Ancak üçüncü tarafın arabuluculuğu yüzde yüz başarıyı garanti etmemektedir. 1945 – 1995 yılları arasındaki uluslararası çatışmalardaki arabuluculuk girişimlerinin % 48’inde barış anlaşması (bazıları kısa süreli olsa da) yapılabilmektedir.⁶⁷

10. Yüzyılda yaşamış bir Arap seyyah olan Ahmed İbn Fadlan Kuzey ülkelerini anlatırken Viking kadınlarının kendi aralarında hiç kavga etmediklerini söylemiş ve tartışan erkeklerin arasına girerek gerginliği yatıştırdıklarını belirtmiştir. Bu anekdotun anlaşılacağı üzere çok uzun bir tarihi geçmişe sahip olan arabuluculuk faaliyeti ile ilgili yapılan incelemeler ise on yıllardır yoğun olarak gerçekleştirilmektedir. Özellikle 1990’lı yılların başından itibaren arabuluculuk girişimleri gözle görülür bir şekilde artmıştır.

---

66 James A. Wall, Ann Lynn, “Mediation A Current Review”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 37, No.1, 1993, s. 160.

67 Başarı yüzdesi Jacob Bercovitch’in 1999 yılına ait uluslararası çatışma yönetimi veri seti esas alınarak hesaplanmıştır.

Bu artış arabuluculukla ilgili yayın ve incelemelerin de çoğalmasına sebep olmuştur.⁶⁸ Yüzyıllardır kullanılan bu çatışma çözümü modeli hakkındaki çalışmalar ise ancak 1960'lı yılların sonu 1970'li yılların başında Burton, Young ve Stenelo ile başlamıştır.⁶⁹ Uluslararası arabuluculuk ekonomide kullanılan toplu pazarlık analizlerine dayanmaktadır. İşçi - işveren anlaşmazlıkları sırasında arabuluculuk faaliyetinde kullanılan aynı mantıkla arabulucu kişisel çıkar gözetmeden tarafsız tutum takınarak görüşmeyi yürütür. Böylece arabulucu anlaşmazlık yaşayan taraflar arasında iletişimi sağlayan bir rol üstlenmiş olur.⁷⁰

Arabuluculuk, çatışan tarafların bir kişi, grup, devlet ya da örgütten aralarındaki sorunları şiddete başvurmadan çözebilmeleri için yardım talebinde bulunmaları veya gelen yardım teklifini kabul etmeleri sonucu başlayan çatışma yönetimi sürecidir.⁷¹ Uluslararası ilişkilerde müzakerenin başlaması ve bir arabulucuya ihtiyaç duyulması için belirli şartların ortaya çıkması gerekir. Herhangi bir anlaşmazlıkta müzakerenin başlaması bazı önkoşullara bağlıdır. Müzakere için gerekli önkoşullar şunlardır:

1- Savaşla, geri çekilmeyle veya çatışmadan kaçınmayla hedeflenen amaçlara ulaşılma ihtimalinin çok azalması.

2- Çatışmayla ulaşılacak istenen hedefin değerinin azalması ve bunun yanında çatışma maliyetinin çatışma sonunda elde edilecek değeri aşması.

3- Çatışmayı sonlandırmanın tarafların ortak çıkarlarına hizmet etmesi ve muhtemel bir karşılıklı anlaşmanın çatışmanın devamından daha çok avantajının olması.

4- İki taraftaki liderlerin müzakereyi düşünebilecek esnekliğe sahip olması.⁷²

Arabuluculuğu, üçüncü bir tarafın yardımcı olduğu müzakere biçimi olarak düşündüğümüzde müzakere için gerekli önkoşullar arabuluculuk için de geçerlidir. Peki, uluslararası aktörler sorunlarının çözümünde neden

68 James A. Wall v.d., "Mediation: A Current Review and Theory Development", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 45, No. 3, 2001, s. 370.

69 Maricke Kleiboer, "Understanding Success and Failure of International Mediation", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 40, No. 2, 1996, s. 360.

70 Sinisa Vukovic, "International Mediation as a Distinct Form of Conflict Management", *International Journal of Conflict Management*, Vol. 25, No. 1, 2014, s. 62.

71 Michael J. Butler, "Crisis Bargaining and Third-Party Mediation: Bridging the Gap", *International Negotiation*, No. 12, 2007, s. 257.

72 Jacob Bercovitch, Richard Jackson, "Negotiation or Mediation?: An Exploration of Factors Affecting the Choice of Conflict Management in International Conflict", *Negotiation Journal*, January 2001, s. 61.

bir arabulucu isterler? Anlaşmazlığın tarafları bir arabulucunun yürüteceği müzakerenin çıkarlarına uygun olduğunu düşünürlerse arabuluculuğu kabul ederler. Daha spesifik olarak, arabuluculuk müzakeresinin sonunda elde edilecek sonuç, çatışmanın devam ettirilmesi sonucunda ortaya çıkacak sonuçtan daha faydalı olacağı düşünülürse arabuluculuk teklifi kabul edilecektir.⁷³

Taraflar iş birliği yapmak ve karşılıklı fayda elde edebilecekleri bir anlaşma yapmak için yeterince motive olmuşlarsa doğrudan müzakere yapabilmeli ve sorunlarını dışardan bir kişinin müdahalesine gerek kalmadan çözebilmelidir. Buradan hareketle arabuluculuk için ilave koşulların varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. İlk olarak, bir anlaşmazlık uzun süreli, yorucu ve karmaşık hâle gelmişse arabulucu devreye girebilir. İkincisi, anlaşmazlığın taraflarının kendi çatışma çözümü çabaları çıkmaza girdiyse veya aradaki düşmanlık sorunların çözümünü engelliyorsa arabulucu müzakereye dâhil olabilir. Üçüncüsü, tarafların kabul edebileceği bir arabulucu olmalı, soruna müdahale etmeye istekli olmalı ve arabulucunun müdahil olabileceği bir fırsat oluşmalıdır. Eğer çatışan taraflar dışardan müdahale istemezse arabulucunun devreye girmesi mümkün olmaz. Son olarak, taraflar arabulucunun müdahalesiyle kendi başlarına ulaşacakları anlaşmadan daha iyi bir anlaşmaya imza atacaklarını veya tam tersi olarak arabulucuyu reddetmeleri, kabul etmelerine göre zararlarına olacağını düşünürlerse arabuluculuğu kabul ederler.⁷⁴

Arbuluculuk, çatışmaları sona erdiren en önemli araçlardan biridir ve diğer çatışma çözümü yöntemlerinden farklı bir dizi benzersiz özelliklere sahiptir. İlk olarak, her şeyden önce arabuluculuk üçüncü bir taraf tarafından yapılan iyi niyetli bir müdahaledir. Anlaşma zorlamayla değil arabulucunun hakemliğinde mutabakatla sağlanır. Arbuluculuk teklifi, potansiyel arabulucudan, çatışanlardan ya da üçüncü bir taraftan gelebilir. İkinci olarak üçüncü tarafın müdahalesine rağmen karar verme gücü arabulucunun değil çatışan tarafların elindedir. Bazı durumlarda arabulucu çatışmaya taraf olan gruplar üzerine baskı uygulasa da esas görevi tarafların sağlıklı bir ortamda görüşmesini sağlayarak sonunda kendi kararlarını vermelerine yardımcı olarak kabul edilebilir bir anlaşmaya ulaşmaktır. Üçüncü olarak yargı ve tahkim kararlarının aksine arabuluculuk sürecinin sonucu çatışan taraflar üzerinde bağlayıcı değildir. Arbuluculuğun bu üç özelliği birçok yazarın arabuluculuğun zorlayıcı olmayan, şiddete başvurmeyen ve nihayetinde bağlayıcılığı bulunmayan bir müdahale şekli olduğu yönünde kanaat belirtmesine neden olmuştur. Son olarak arabulucular çatışma içindeki

73 Vukovic, *a.g.m.* s. 64.

74 Bercovitch & Jackson *a.g.m.* s. 62.

tarafaların etkileşimini sağlamak için bilinçli bir şekilde ya da kendiliğinden kendi bilgilerini, fikirlerini ve çıkarlarını süreç içine dâhil ederler. Çünkü arabulucuların söz konusu çatışma hakkında kendi varsayımları ve gündemleri vardır.⁷⁵

Arabuluculuk, uluslararası çatışma, iç savaş, ekonomik itilaflar, iş görüşmeleri ve boşanma işlemleri gibi çeşitli alanlarda uygulanır. Arabuluculuk, binlerce can almaya devam eden bir savaşı bitirebileceği gibi ekonomik anlaşmazlıklarda çözüm sağlayarak üretimin devam etmesini ve çalışanların haklarını almasını da sağlayabilir. Arabuluculuk, uluslararası çatışmalarda üçüncü taraf müdahalesinin en yaygın şeklidir. Arabuluculukta amaç tarafların arasındaki çatışmaya son vermenin yanı sıra siyasi aktörlerin kendi çıkarlarını ve dokunulmazlıklarını sağlamaya yönelik de olabilir. Bazı çatışmalarda arabulucular sadece insani gerekçelerle müdahalede bulunmazlar. Bazen bir arabulucu müzakerelerde zaman harcayıp arabuluculuk rolünü icra ederken amacı sadece çatışmayı sonlandırıp anlaşma sağlamak değildir. Birçok uluslararası aktör uluslararası bir çatışmada arabuluculuk sürecini yönetirken, bu süreçte rakiplerinin itirazlarıyla karşılaşmadan kendi çıkarını da gözeterek kazanç sağlamaya çalışır.⁷⁶

Arabuluculuk, müzakere sürecinin bazı yönlerinin dışarıdan biri tarafından kontrol edildiği ortak karar alma şeklidir. Ama nihai karar verme gücünü elinde bulunduran arabulucu değil çatışan taraflardır.⁷⁷ Arabuluculuğun önemi göz önüne alındığında, akademisyenlerin arabuluculuk ile ilgili çalışmalara neden önem verdiği anlaşılabilir.⁷⁸

Soğuk Savaş sona erdiğinde 1945'ten beri yeni bir çatışma çözümü yaklaşımı için fırsat ortaya çıkmıştır. Doğu – Batı gerginliğinin yumuşaması ile Birleşmiş Milletler canlanmış ve akabinde Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki çatışmalara çözüm üretme imkânı doğmuştur. BM kurulduktan sonra ilk defa kuruluş amacına uygun faaliyette bulunma şansını yakalamıştır. Bölgesel çatışmaları çözmeye yönelik uluslararası iklim 1988 yılında İran – Irak savaşının BM kararı temelinde sona ermesiyle uygun hale gelmeye başlamıştır. Angola ve Namibya'da çatışmanın sona ermesi için müzakerelere başlanmış, Sovyetler Birliği Afganistan'dan çekilmiş, Kamboçya'daki çatışmayla ilgili anlaşma yönünde adımlar atılmış, Filistin – İsrail sorunuyla

75 Joao Gomes Porto, "Mediators not in the Middle: Revisiting the Normative Dimensions of International Mediation", Ulf Engel (ed.), *New Mediation Practices in African Conflicts, Global History and International Studies 4*, University of Leipzig Press, 2012, s. 6.

76 Vukovic, *a.g.m.* s. 64.

77 Bercovitch & Gartner, *a.g.m.*, s. 322.

78 Andrew H. Kydd, "When Can Mediators Build Trust?", *The American Political Science Review*, Vol. 100, No. 3, 2006, s. 449.

ve Çin – Hindistan, Çin – Sovyet sınır sorunlarının çözümüne yönelik girişimler başlamıştır.

1989 yılı 26 yıldır ilk defa yeni bir savaşın başlamadığı yıl olmuş ve 1988’de dünyada devam eden 8 savaşın sonuna gelinmiştir.⁷⁹ Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte uluslararası çatışmalarda ve çatışma yönetiminde kimliğin rolü ön plana çıkmaya başlamıştır. 1990’lı yıllarda dünyada yeni bir manzara ortaya çıkmış ve devlet içi çatışmaların sayısının artmasıyla birlikte kimlik temelli çatışmalar siviller için trajik ve acımasız bir hâl almaya başlamıştır. Etnik gruplar renk, dış görünüş, dil, din ve bazı diğer farklar nedeniyle birbirinden ayrılırlar. Etnisite (etnik köken), Max Weber’e göre ortak bir neslin öznel inançlarının toplamından oluşur. Etnisite renk, dil ve din bakımından birbirinden ayrılan grupları kapsar ve kabilelerin, ırkların, milliyetlerin ve kastların devam etmesini sağlar.⁸⁰ Ortaya çıkan bu yeni gerçeklik uluslararası çatışmaları çözmeye çalışanlar açısından yeni ve zorlayıcı engeller oluşturmuştur. On yıllardır sahadaki uluslararası ilişkiler çalışanları devletler arası savaşların sebeplerine ve çözüm yollarına odaklanmışlardır. İç savaş konusu ise genel olarak ihmal edilmiştir. Dahası etnik çatışma olarak adlandırılan bu yeni olgu 1970 ve 1980’lerde çatışma teorisi ve çatışma çözümü araştırmalarında çok az yer almıştır.

Soğuk Savaş sonrasında dünyanın neden daha huzurlu ve sakin bir yer olmadığı konusunda araştırmacılar ve akademisyenler kafa yormaya başlamışlardır. Yeni dünya düzeni planlı bir şekilde ortaya çıkmadığından yeni keşfedilen çatışma türleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni çatışma türüne etnik çatışma adı verildi.⁸¹ Etnik kökenli ve iç savaşların analiz edilmesi sonucu çıkar temelli pazarlıklara dayanan geleneksel müzakere yöntemlerinin kimlik temelli çatışmalara uygulanmasının zorluğu görülmüştür. Hugh Miall 1945 – 1985 yılları arasında Afrika, Avrupa ve Ortadoğu’da meydana gelen 81 adet uluslararası ve iç savaşı incelediği çalışmasında, iç savaşların devletler arası savaşlara göre daha fazla şiddet içerdiği ve iç savaşların barışla sonuçlanmasının daha zor olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Miall çalışmasında etnik çatışmaların, etnik grupların kimliklerini devam ettirmek için eşit tanınma isteklerine ve diğer gruplarla eşit statü taleplerine dayandığını belirtmiştir.⁸²

79 Hugh Miall, *The Peacemakers Peaceful Settlement of Disputes Since 1945*, New York: Palgrave Macmillan, 1992, s. 12.

80 Nicholas Sambanis, “Do Ethnic and Nonethnic Civil Wars Have the Same Causes?” *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 45, No. 3, 2001, s. 261.

81 Jay Rothman, Marie L. Olson, “From Interests to Identities: Towards a New Emphasis in Interactive Conflict Resolution”, *Journal of Peace Research*, Vol. 38, No. 3, 2001, s. 290.

82 Miall, *a.g.e.*, s. 146.

Roy Licklider 1945 – 1993 yılları arasındaki 91 adet iç savaşı inceleyerek bunları kimlik temelli olanlarla siyasi ve ekonomik temelli olanlar olarak ayrıştırarak kimlik kaynaklı iç savaşlar sonunda imzalanan anlaşmaların nadiren savaşı kesin bir şekilde sona erdirdiğini tespit etmiştir. Bu zaman dilimi içinde 63 kimlik kaynaklı iç savaşın sadece 9 tanesi müzakereler sonunda anlaşmayla sonuçlanmıştır. Licklider ayrıca anlaşmayla sonuçlanan bu iç savaşların % 67'sinin bir süre sonra tekrar patlak verdiğini belirtmiştir. Bu verilerden hareketle iç çatışmalara yönelik geleneksel ve çıkar temelli yaklaşımların çatışmaya sebep olan önemli konuları çözüme ulaştırmadığını söyleyebiliriz.

1995'te Dayton Barış Anlaşmaları ile sona eren Bosna savaşının birkaç yıl sonra Kosova'da tekrar ortaya çıkması trajik bir örnek olarak karşımıza çıkar. Uzun süreli sosyal çatışmalarda devletler ve uluslararası toplum bu tür çatışmaları anlamada hayati bir role sahiptir. Uluslararası sistem, kaynakların hem uluslararası hem de yerel düzeyde eşitsiz dağılımı nedeniyle katmanlara ayrılmış olarak nitelendirilebilir. Bu katmanlaşma kimliklerin etkisiyle şiddetli bir ayrışmaya dönüşmektedir. Hem uluslararası hem de yerli çevrelerde toplumun belirli grupları veya kesimleri diğerlerinden daha fazla kaynak elde etmesi, uzun süreli sosyal çatışmaların durmadan devam etmesi için gerekli şartları sağlamaktadır.

Geleneksel çatışma çözümü yöntemleri uzun süreli sosyal çatışmaları bitirmede etkili değillerdir. Çünkü sistemin yapısal eşitsizlikleri veya temel insan ihtiyaçlarının yoksunluğu ile uğraşmak yerine semptomlara odaklanırlar. Uluslararası ilişkiler ve çatışma çözümü alanları kimlik temelli çatışmaları çözmeye yönelik yeni yaklaşımlara belli bir süre mesafeli olmuştur. 1960'lı yılların başından itibaren dünya çapında birçok bilim adamı uluslararası çatışma çözümü için yeni yaklaşımlar geliştirmeye çalışmışlardır. Bu yeni yaklaşımlar geleneksel ve çıkar temelli çözüm yöntemleri yerine kimlik meselesini esas alacak şekilde tasarlanmıştır. Ronald J. Fisher bu yeni çatışma çözümü modellerini İnteraktif Çatışma Çözümü (Interactive Conflict Resolution – ICR) olarak adlandırmıştır. Bunlar, işbirlikçi çatışma analizini ve sorunları çözmeyi teşvik ederek iletişimde, eğitimde, istişarede yüz yüze görüşmeyi teşvik etmiştir. Böylece temel insani ihtiyaçları önemseyen, barış, adalet ve eşitliğin sağlanmasını esas alan yeni çatışma çözümü yöntemleri uygulanmaya başlanmıştır.

Kimlik temelli grupların uzun süreli çatışmalarını ele almak için İnteraktif Çatışma Çözümü yaklaşımı tasarlanmıştır. İsraililer ve Filistinliler yeni yaklaşımın sonucu olarak üçüncü taraf kolaylaştırıcıları vasıtasıyla bir araya geldiler.⁸³

83 Rothman & Olson, *a.g.m.* s. 291.

Özellikle soğuk savaş döneminde kutuplar arasındaki krizlere çözüm bulma çabaları bu çalışmaların başlamasında etkili olmuştur. Kırk yılı aşan bir zaman dilimi içinde Soğuk Savaş uluslararası ilişkileri şekillendirmiştir. İki süper güç –Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği- ve nüfuz alanları arasındaki uyumsuzluk ulusal ve uluslararası gerilimlere neden olmuştur. Süper güçler seviyesinde olağanüstü bir istikrar sağlanmışken Üçüncü dünya ülkeleri ise kolonyalizm (sömürgecilik) sonrası (iç bölünme ve ekonomik sorunlar) dünyadaki çatışmaların çoğunun meydana geldiği bölge hâline gelmiştir. Kolonyalizm yerini dış müdahalelere ve baskılanmış iç çatışmalara bırakmıştır. ABD ve SSCB etki alanlarındaki çatışmalara ilgili bağımlı devletleri cesaretlendirerek veya devletlerin birbirleriyle savaşmasına izin vererek dolaylı olarak müdahil olmuştur. Bu zaman dilimi içinde caydırıcılık, baskı ve vekiller üzerinden yürütülen savaşlar ile çözüm değil çatışma yönetimi tercih edilmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle sosyal, ekonomik, siyasi değişimler yeni dünyadaki çatışmaların doğasını da değiştirerek, İki kutuplu sistemin farklı bir sisteme evrilmesine yol açmıştır. Büyük güçler artık uluslararası toplumla birlikte hareket ederek çatışmaları ortaya çıkmadan engelleyebileceklerini sanmışlardır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle çatışmanın sonu, hatta Francis Fukuyama'nın deyimiyle “Tarih’in Sonu”⁸⁴ gelmiştir. 1990'ların başı yıllar boyu sürecek olan barış çağının şafak vakti olarak kabul edilmiştir. Ancak görüldü ki 1991 yılından itibaren çatışmalar azalmak yerine sayı ve yoğunluk bakımından artış göstermiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ulusal kimlikler ön plana çıkarak milliyetçilik fikri önem kazanmış ve özellikle Afrika, Ortadoğu bölgesinde şiddetli çatışmalar patlak vermiştir.⁸⁵

Arabuluculuğun amacı birbiriyle çatışan, etkileşim içinde bulunan ya da müzakere eden iki veya daha fazla tarafın ilişkisinin üçüncü bir tarafın müdahalesiyle düzeltilmesi ve geliştirilmesidir. Uluslararası arabuluculuk sadece devletler ve uluslararası örgütler gibi resmi aktörler tarafından gerçekleştirilmez. Resmi görevi olmayan kişiler ve sivil toplum kuruluşları gibi gayri resmi aktörlerin çatışmalara üçüncü taraf olarak müdahalelerinde artış görülmektedir. Hem resmi hem de resmi olmayan temaslar diplomasi kanalları (tracks of diplomacy) olarak kavramsallaştırılır. Resmi aktörler aracılığıyla yürütülen diplomasi, resmi diplomasi (track one diplomacy) olarak adlandırılırken, milletler veya gruplar arasındaki etkileşimin resmi

84 Francis Fukuyama Soğuk Savaş sona ererken 1989 senesinde yayınladığı “Tarihin Sonu mu?” makalesinde monarşi, faşizm ve komünizm gibi yönetim sistemlerinin liberal demokrasi karşısında yenilgiye uğradığını ifade ederek liberal demokrasinin insanlığın ulaştığı en ideal ve son ideoloji olduğunu iddia etmiştir.

85 Jacob Bercovitch, “Managing Internationalized Ethnic Conflict . . . s. 56.

olmayan aktörler vasıtasıyla sağlandığında buna ikinci kanal diplomasisi (track two diplomacy) denmektedir.

Müzakereleri kolaylaştırmak için arabulucular tarafından kullanılan teknikler sayısız ve çeşitlidir. Bunlardan bazıları: müzakere masası kurmak, tarafları birbirinden ayırmak, deneyimsiz temsilcilere tavsiyelerde bulunmak, taraflara teklifler sunmak, her iki tarafın sesine aracılık etmek, müzakerecileri süreci olumsuz etkileyebilecek şahıslardan uzak tutmak ve yolun dışına çekilmek gibi tekniklerdir. Arabulucu ile yürütülen müzakere sistemi, bir arabulucu, çatışan tarafları temsil eden birer müzakereci ve bunlar arasındaki ilişkidir oluşur. Arabulucu vasıtasıyla başlanan müzakereler, toplumsal normlar, ekonomik baskılar ve kurumsal kısıtlamalar gibi etkenlerden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenir. Müzakere sürecinde ve sonunda tarafların kazanç elde etmek ve diğer taraflarla anlaşmaları oranda maliyete katlanmak gibi beklentileri vardır.

Müzakere süresince bütün taraflar (arabulucu, müzakereciler ve varsa diğer temsilciler) birbiriyle etkileşim içindedir. Müzakereler sonunda tarafların kazançları ve kayıpları hesap edilerek her bir tarafın payına düşen net kazanç ya da net kayıp ortaya çıkmış olur.⁸⁶ Her görüşmede kazançlar ve kayıplar ya görüşme devam ederken ya da görüşmeler sonunda varılan anlaşmayla ortaya çıkar. Görüşmelerden ve görüşmeler sonunda varılan anlaşmadan ortaya çıkan kazançlar ve kayıplar tam olarak tahmin edilemeyeceğinden müzakereyi sürdüren aktörler sonunda elde edilebilecek kazancı ve kaybı baştan mutlaka hesap etmelidirler. Böylece müzakere süresince ve sonunda elde kalması beklenen net sonuç kazançların kayıplardan çıkarılmasıyla hesaplanır.

Arabulucu tarafından sürdürülen müzakerelerde her bir taraf ulaşmayı arzu ettiği bir standart veya hedef için tutum belirler. Müzakerelerde geliştirilen ve belirlenen bu ölçü veya hedefe karşılaştırma seviyesi (*comparison level*) adı verilir. Müzakereler süresince taraflar elde ettiği net sonucun karşılaştırma seviyesinin üzerinde olması için çalışır. Müzakere sonunda elde edilen toplam net sonuç karşılaştırma seviyesine eşitse veya belirlenen bu seviyeyi aşıyorsa müzakere sonucu başarılı kabul edilir ve izlenen tutum devam ettirilir. Ama eğer aktörlerden biri başarısız olmuşsa, yani elde edilen net sonuç karşılaştırma seviyesinin altında kalmışsa görüşmelerde tutum değişikliğine gidilir.⁸⁷ Arabulucu, taraflar arasındaki iletişimi kolaylaştırarak, uyuşmazlık yaşayan tarafların birbirleriyle siyasi olarak etkileşimde bulunmalarını teşvik

86 James A. Wall Jr., "Mediation An Analysis, Review and Proposed Research", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 25, No. 1, 1981, s. 158.

87 Wall, *a.g.m.*, s. 159.

eden ve müzakere sürecinin ilerlemesine yardımcı olan bir aktördür. Ayrıca, arabulucu taraflara seçenekler sunar, eksikliklerini ve gerçekçi hedeflerin belirlenmesini vurgular ve gerektiğinde müdahale ederek yönlendirme yapar. Bu yaklaşıma göre, arabuluculuk, taraflara zorlama veya dayatma yapmadan, kendi aralarında bulamadıkları çözüm için üçüncü bir tarafın politik mücadelesini içeren bir süreç olarak da değerlendirilebilir.⁸⁸

Bir arabulucu tarafların birbirini değerlendirdiği ve birbirine karşı hamlelerde bulunduğu karmaşık ilişkileri uyum içinde yönetmeye çalışır. Müzakere süreci içinde arabulucunun en öncelikli amacı ve taraflar arasında başarılı bir anlaşmayı sağlamaktır.⁸⁹ Ayrıca arabulucu anlaşmayı sağlarken kendisi açısından en az maliyete ve zarara katlanmak ister. Arabulucu toplumsal normlara uymak, itibarını artırmak ve tarafları memnun etmek için müzakere sürecini yavaş veya hızlı yürütebilir. Arabulucu amacına ulaşmak için müzakereciler arasında etkileşim sağlar, taraflar arasında bir protokol oluşturur, uygulamasını yapar ve tarafları kontrol altında tutar. Özellikle çatışan tarafların anlaşmakta en zorlandığı hususlarda arabulucu, tarafların bu sorunlara atfettikleri değerler ve dünya görüşlerini birbirlerine iletmekte yardımcı olmalıdır.⁹⁰ Arabulucu denince genellikle resmi olarak atanmış kişi kurumlar akla gelir. Ancak arabulucular sosyal bir rolü yerine getirmek veya etkileşim içinde oldukları kişi, grup ya da ülkelerin beklentilerini karşılamak için de arabuluculuk rolünü üstlenebilirler.

Bazı arabuluculuk rolleri ise uluslararası hukuk ve anlaşmalardan kaynaklanır. Örneğin, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri herhangi bir devletten veya hükümetten izin almadan arabulucu olarak müdahil olabilir.⁹¹ Arabulucu müzakereye başından itibaren dâhil olabileceği gibi sonradan da katılabilir. Öncelikle yapılması gereken süreci oluşturmak ve dengeye oturtmaktır. Daha sonra arabuluculuk sürecini yürütecek müzakereciler belirlenmediyse, taraflara müzakerecilerin belirlenmesi için yardımcı olabilir. Müzakereciler belirlendikten sonra sıra, aralarındaki sorunları çözmek için pazarlık etmelerine ikna etmeye gelir. Bazen taraflar çeşitli sebeplerle müzakere etmeyi reddedebilirler. Bunun nedenleri: Önerilen müzakere şeklini beğenmemek ya da arabulucu vasıtasıyla müzakereye katılmanın tarafları zayıf göstereceği algısı ve müzakereye katılmanın maliyetinin varılacak olası

88 Yakup Şahin, “Uyuşmazlıkların Çözümünde Üçüncü Taraf Rolü Olarak Arabuluculuk” *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, Aralık 2021, s. 227.

89 Thomas A. Kochan, Todd Jick, “The Public Sector Mediation Process: A Theory and Empirical Examination”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 22, No. 2, 1978, s. 211.

90 Louis Kriesberg, “Formal and Quasi-Mediators in International Disputes: An Exploratory Analysis”, *Journal of Peace Research*, Vol. 28, No. 1, 1991, s. 21.

91 *A.g.m.* s. 23.

anlaşma ödülünün değerini çok aşmasıdır. Buna örnek olarak Yom Kippur savaşının bitmesine yakın Mısırlı müzakereciler İsrail birliklerinin Süveyş Kanalı'nın batı yakasından geri çekilmeleri hakkında İsraililerle doğrudan görüşmelere başlamak konusunda kararsız kalmışlardır. Hatta bu geri çekilme tuzağa düşen Mısır 3. Birliğinin kuşatmasını kaldıracak olmasına rağmen görüşmede tereddüt yaşamışlardır. Çünkü İsraililerle doğrudan görüşmenin İsrail'in tanınması sonucunu doğuracağı düşünülmüştür. Böyle bir sonuç ortaya çıktığında ise anlaşmanın maliyeti anlaşma sonunda elde edilecek ödülün değerini çok aşacaktır. Bu engellerin üstesinden gelmek için arabulucu, müzakereye girme maliyetlerini azaltır ve alınacak ödülleri açıklayarak tarafları ikna etmeye çalışır. Bu taktikler başarısız olursa, tarafların müzakereden elde edecekleri nihai sonuçları kişisel olarak garanti ederek veya müzakere etmeyi reddetme maliyetlerini artırarak tarafları müzakere etmeye ikna edebilir.⁹²

Arabuluculuğun en önemli evrensel prensiplerinden biri ihtilafa taraf olanların mutlaka arabulucuya güven duymasıdır. Arabuluculuk literatüründe güvenilirlik kavramı çok önemli bir yer tutar. Güvenilirlik algısı hem anlaşmazlığa müdahalede bulunacak arabulucunun kim olacağını hem de müdahalede bulunan arabulucunun ne kadar başarılı olacağını belirler.⁹³ Arabulucu taraflar tarafından güvenilir olarak algılanmadığı sürece, tarafların pazarlık pozisyonlarını etkilemek arabulucu tarafından geliştirilen görüşme taktiklerine olumlu yanıt vermeleri mümkün değildir.

Sonuç olarak tarafların güvenini sağlamak arabuluculuğun başarısı için bir ön koşuldur. Taraflar ve arabulucu arasında ilk olarak güven tesis edildikten sonra, arabulucu anlaşmazlığın nedenleri, taraflar arasındaki ilişkinin doğası, tarafların kendi içindeki gücün dağılımı ve müzakereciler ile bileşenleri arasındaki ilişkiler hakkında bilgi sahibi olmaya başlamalıdır. Önce sorunun teşhis edilmesi ve araştırılması gerekir. Böylece sorunun görünür ve altta yatan sebeplerini anlamaya başlayarak gizli bir ajandanın olup olmadığını öğrenir. Bu araştırma şekli sadece arabuluculuğa özgü değildir. Bu bütün karar verme ve problem çözme süreçlerinde geçerli bir aşamadır. Bununla birlikte bu, arabulucunun izleyeceği stratejinin belirlenmesinde son derece önemli bir adımdır. Çünkü bu bilgiler toplamı bir çözüme ulaşmak için çözüm stratejisinin seçimini etkileyecek ilk veri kümesidir. Eğer arabulucunun teşhisi hatalı olursa çözüm için kullanacağı taktikleri tehlikeye atacaktır. Arabulucu anlaşmazlığa sebep olan konuları ve çözümün önündeki engelleri kavramada ne kadar başarılı olursa, arabuluculuk da o kadar başarılı olacaktır.

92 Wall, *a.g.m.*, s. 161.

93 Bercovitch & Gartner, *a.g.m.*, s. 324.

Arabulucular müzakere sürecinin başında çeşitli stratejiler belirler ve arabuluculuk sürecinde bunları uygulamak isterler. Ağır sorunların görüşmelerine başlanmadan önce yapılması gereken arabulucunun karşılıklı iyi niyetleri kabul etmesi, taraflara iletmesi ve görüşlerin açıklanmasına fırsat vermesidir. Sonrasında çözüme katkı sunacak yeni öneriler alınarak arabuluculuk girişiminin meşruiyeti sağlanmalıdır.⁹⁴

Arabulucuların üstlendiği düşünülen diğer bir evrensel strateji, tarafların düşmanlarına karşı davranışlarının altta yatan tutumlarını (ve hayal kırıklıklarını) değerlendirmektir. Tarafların bu tutumları ifade etmesine izin vermenin genellikle taraflar üzerinde katartik (duygusal boşalma, arınma) bir etkiye sahip olduğu düşünülür. Bu onların duygularını doğrudan karşı taraf yerine arabulucu üzerinden ifade etmesini sağlar. Bu stratejinin hedefi anlaşmazlığın mevcut psikolojik durumunu belirlemek ve bu durumu bir anlaşmayı kolaylaştırmak için kullanmaktır. Buradaki arabulucunun stratejisi esasen yönlendirici olmayan bir stratejidir. Yani, arabulucu karşı tarafları sabırlı bir şekilde dinleyerek gerginliği emici rolde olmalıdır. Arabuluculuk görüşmelerinde tarafların diğer tarafla ilgili duygu ve düşüncelerini arabulucuya iletmesi, arabuluculuğun başarısı için gerekli bir koşuldur.⁹⁵

2000'li yıllarda Türkiye'nin yürüttüğü arabuluculuk faaliyetlerinde danışman ve dışişleri bakanı olarak aktif görevlerde bulunan Ahmet Davutoğlu 2013 yılında yazdığı makalede arabuluculuk süreci hakkında şu tespitlerde bulunmuştur. Arabuluculuk uzun ve zorlu bir süreçtir. Arabulucu, konuya hâkim olarak kapsamlı bir çerçeve içinde çok dikkatli ve sabırla hareket etmesi gerekmektedir. Davutoğlu Türkiye'nin tecrübesinden yola çıkarak, başarılı bir arabuluculuk girişimi dört boyuta sahip olduğunu belirtmiştir. Bunlar: psikolojik, entelektüel, etik ve metodolojik boyutlardır.

Psikolojik faktörler, en az krizin konusu kadar önemli bir role sahiptir. En basitinden, karşılıklı güven veya uygun psikolojik hazırlık yapılmadan başarıya ulaşmak mümkün olmaz. Müzakerelerin teknik unsurları bu aşamadan sonra gelir ve bundan sonrası sorunu çözmek için güçlü siyasi iradeye sahip olmakla ilgilidir.

Bir arabulucu, çatışan taraflarla empati kuramazsa, anlaşmazlığın psikolojik dinamiklerini anlaması mümkün değildir. Aynı şekilde, sorunun tarafı olanlar arabulucuyu bir yabancı gibi değil kendilerinden biri olarak görmelidirler. Buna örnek olarak Davutoğlu 2005 yılında, Irak'taki seçimlerden önce Sünni grupların seçimlere katılmayı reddettiği dönemde

94 Kricsberg, *a.g.m.* s. 23.

95 Kochan & Jick, *a.g.m.* s. 217.

Sünnileri ikna etmek için yaptığı bir görüşmeyi şöyle anlatmıştır. “O dönemde Başbakan Erdoğan’ın başdanışmanı olarak, onları ikna etmek için Türkiye’ye gelmeleri için tüm önemli direniş liderleriyle gizli bir diplomatik sürece dahil oldum. Üç ay boyunca gizlice ve güvenilir bir şekilde müzakere ettik. Bu gruplar birbirleriyle de savaştıkları için pozisyonlarını koordine etmekte zorluklar yaşadılar. İki ya da üç ay sonra, son toplantıda, hepsini dinlemek istediğimi söyledim. Birbirlerini dört beş saat boyunca eleştirdiler. Son saatte söz aldım ve aralarındaki anlaşmazlıktan hiç bahsetmeden, onlara onuncu yüzyılda medeniyetin merkezi olan Bağdat’ı, nasıl yaşandığını, entelektüel canlılığı, düzeni, Harun Reşid’i ve tüm büyük liderleri anlattım. Ardından, on üçüncü yüzyılda Moğollar tarafından yıkılan başka bir Bağdat’ı anlattım. Son olarak, önlerindeki seçeneği anlattım: “Ya Bağdat’ı tekrar bir medeniyet merkezi olarak kurarsınız ya da Moğollar gibi Bağdat’ın yıkımının bir parçası olursunuz.” Tüm bu ayrıntıları anlatmak bir saat sürdü. Liderlerden biri, yetmişli yaşlarında olan ve Ubeydiye kabilesinden olan, diğerleri çok daha genç olan biri ayağa kalktı ve “Bakın, evlatlarım” dedi, “bu kardeşimizi dinlemeliyiz çünkü o bir Bağdatlı gibi konuşuyor.” O bir dışarıdan biri gibi konuşmuyor.” Bu görüşmeden sonra Iraklı Sünni gruplar ikna olmuş ve seçimlere katılmıştır.⁹⁶ Buradan çıkarılacak sonuç, arabuluculuk Iraklılar arasında yapılıyorsa bir Bağdatlı gibi, Suriyeliler arasında yapılıyorsa bir Şamlı gibi konuşmak gerekir. Yani arabulucu yabancı biri gibi değil taraflardan biri olduğunu hissettirmelidir.

Bir başka psikolojik gereklilik ise çözüme inanmaktır. Bir arabulucu krizi çözmek için mutlaka özgüvene sahip olması gerekir. Çünkü arabulucunun kendisi sorunun çözülebileceğine inanmıyorsa, diğerlerini ikna etmesi pek mümkün olmaz. Birçok arabuluculuk sürecinde çözüme inanmayan ve bunun için farklı bahaneler sunan çok sayıda arabulucu mevcuttur. Davutoğlu, İran’la yapılacak nükleer anlaşmada Türkiye ve Brezilya’nın ortak hareket ettiği dönemde çözüme inanma konusunda şu anektottan bahsetmiştir: “Brezilya’nın eski dışişleri bakanı olan meslektaşım Celso Amorim, İran’ı anlaşmaya ikna etmek için benimle çok yakından çalıştı. Bu sürecin erken aşamalarında Tahran’a giderken bir gazeteci bana sormuştu: “Nasıl oluyor da bu konuyu çözebileceğinize veya en azından yardımcı olabileceğinize bu kadar eminsiniz, daha önce herhangi bir anlaşma olmamasına rağmen?” Bu, Tahran anlaşması öncesindeki ilk Tahran seyahatimizden yedi veya sekiz ay öncesine denk geliyordu. Ona şunu söyledim: “Eğer bir çözüme inanmazsam, diğerlerini sorunu çözmeye ikna edemem.”

96 Ahmet Davutoğlu, “Turkey’s Mediation: Critical Reflections From the Field”, *Middle East Policy*, Vol. 20, No. 1, Spring 2013, s. 84.

Başarılı bir arabuluculuk sürecinde müzakereler başlamadan önceki hazırlık süreci de çok önemlidir. Taraflar bir araya getirilmeden önce psikolojik olarak hazır olmalıdırlar. Genellikle insanlar, arabuluculuğun ilgili tüm tarafları bir araya geldiğinde başladığını düşünerek, müzakere sürecine hemen başlamak istemektedirler. Fakat gerçek süreç böyle yürümez. Sürecin çok öncesinde başlar ve erken dönemlerde tarafları psikolojik olarak hazırlamazsanız, bir çözüme ulaşma şansı zayıflayacaktır. Türkiye'nin İsrail - Suriye arasında ve İran'ın nükleer görüşmeleri sürecinde yürüttüğü arabuluculuk faaliyetlerinde yaptığı hazırlık, Davutoğlu tarafından şöyle anlatılmıştır. "İsrail ve Suriye arasında dolaylı görüşmelere başladığımız hakkındaki bilgi Mayıs 2008'de duyurulmuştur. Ancak gerçek süreç üç yıl önce başlamıştır, Başbakan Erdoğan'ın aynı zamanda Beşar Esad ve Ehud Olmert ile görüşmeler yaptığı zamanda başlamıştır. İki ila üç yıllık geçiş döneminde, temel hazırlıkları yapmaya ve tarafları bir çözüm için psikolojik olarak hazırlamaya çalışılmıştır. Tahran anlaşması sürecinde de meslektaşım Celso Amorim ve ben ayrı ayrı sabırla çalışarak beş ila altı ay boyunca aşamalı olarak ilerleme kaydedilmiştir. Bir arabulucu her zaman sabırlı olmalı ve nihai aşamadan önce tüm tarafların tartışmaya ve müzakereye hazır olduğundan emin olmalıdır."

Arabuluculuğun ikinci boyutu entelektüel boyuttur. Entelektüel boyuttan kasıt konu hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmaktır. Bir arabulucu sorun hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmalıdır. Hatta konuyu çatışan taraflardan daha iyi bilmesi gerekmektedir. Detaylı bilgi sahibi olmak için arabulucu önceden çok iyi hazırlık yapması gerekir. Üçüncü bölümde anlatılan Türkiye'nin yürüttüğü Suriye ve İsrail arasında dolaylı görüşmelere başlamadan önce Davutoğlu, konu hakkında ayrıntılı araştırma yaptığını belirtmiştir. "1990'lardaki Orta Doğu müzakerelerine katılanların tüm anılarını okudum. Tüm aktörleri ve kişilikleri inceledim, konuyla ilgili tüm kitapları topladım ve tüm ilgili belgeleri okudum. Örnek olarak 1990'lardaki Suriye-İsrail görüşmelerinin başarısızlık sebeplerinden birinin gizliliğin ihlâl edilmesi olmuştur." Bundan dolayı müzakerelere başlamadan önce her iki tarafla, basınla bilgi paylaşılmaması için görüş birliğine varılmıştır.

Sonuç olarak 2008 yılında yapılan beş tur görüşmede dışarıya bilgi sızması önlenmiştir. Entelektüel boyutun diğer bir önemli yanı, arabulucunun bir vizyona sahip olmasıdır. Arabuluculuğun başarısı, bir arabulucunun sadece çözüme odaklanması değil, bunun yanında çözümden sonra ortaya çıkacak statükonun nasıl olacağıdır. Arabulucunun taraflarla müzakere sürecinde geleceğe yönelik bu vizyonu açık bir şekilde ifade etmesi gerekir. Yine Örnek olarak, İsrail-Suriye dolaylı görüşmeleri sürecinde her iki tarafla da yaptığı görüşmelerde Davutoğlu, İsrail tarafına, "Eğer bu barış gerçekleşirse, bir gün bir İsraili arabasını kullanarak herhangi bir engelle karşılaşmadan

Şam'dan İstanbul'a ve Avrupa'ya gidebilir” demiş. Suriyelilere ise, “Bir gün siz de engel olmaksızın Şam'dan Kudüs'e gidip Mescid-i Aksa'da ibadet edebilirsiniz.” diyerek çözüm sonrası duruma ilişkin görüşünü dile getirmiştir.⁹⁷ Aynı şey Balkanlar'da Türkiye'nin yürüttüğü görüşmeler için de geçerlidir. Bosna-Hersek-Sırbistan-Türkiye arasında üçlü görüşme mekanizmasını kurulduğunda on toplantı yapılmış ve Sırbistan ile Bosna-Hersek arasındaki geçmişten gelen sorunların çözümünde büyük başarı elde edilmiştir. Bu yine Balkanlarla ilgili ortak bir vizyona sahip olunmasından kaynaklanmaktadır.

Üçüncü olarak, müzakere sürecinin etik boyutu bulunmaktadır. İlk olarak, arabulucu değer odaklı bir yaklaşım benimsemelidir. Arabulucu, belirli bir çıkarın değil, öncelikle paylaşılan değerlerin savunucusu olmalıdır. Belirli bir çıkar peşinde koşan biri olarak görülmemelidir. Her iki taraf da arabulucunun çıkarını değil ortak değerleri paylaştığını hissederse, arabulucuyu kabul ederler. Ortak kültürel ve tarihsel değerler çok önemli etik faktörlerdir. Örnek olarak Türkiye, diğer bir üçlü müzakere süreci olan Afganistan-Pakistan-Türkiye üçlü görüşmesi somut sonuçlara ulaşmada başarıya ulaşmıştır. 2007 Nisan ayındaki üçlü görüşmelerin akabinde Ankara Bildirisi ile başlayan bu süreç kapsamında birkaç toplantı yapılmıştır. Bu, komşu iki ülke arasındaki gerilimi azaltma ve çeşitli işbirliği projelerini tartışma, geliştirme, uygulama ve denetleme açısından en anlamlı platform olmuştur. Her toplantıda, aynı değerlere ve Türkiye'nin her iki ülkeyle olan kültürel ilişkilerine atıfta bulunulmuştur.

Yine 2007 yılı içinde Temmuz ayında Türkiye-Pakistan-Afganistan ortak çalışma grubu toplanmıştır. Bölgede barışın sağlanarak istikrar ve güvenliğin tesis edilmesinin yanı sıra ekonomik kalkınmanın sağlanmasına ilişkin kararlar alınmıştır. 2008 yılında da üçlü görüşmeler devam etmiştir. Afganistan Cumhurbaşkanı Karzai ve Pakistan Başbakanı Gilani ve Başbakan Erdoğan 30 Ekim 2008'de Avrupa ve Orta Asya 2008 başlıklı Dünya Ekonomik Forumu toplantısında İstanbul'da tekrar görüşme gerçekleştirmişlerdir. Üç lider, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin davetiyle 2007 Ekim ayında gerçekleşen “İstanbul Forumu”nun kurulmasını, Afganistan ve Pakistan ticaret ve sanayi odaları arasındaki işbirliğini geliştirmeyi hedefleyerek, Üçlü işbirliğinin ekonomik boyutunun gelişmesini memnuniyetle karşılamışlardır. Bu çerçevede, bölgesel kalkınma ve ilişkileri teşvik eden projeleri belirleme ve başlatma konusunda anlaşmışlardır. Toplantı sırasında üç lider, Üçlü Zirve sürecinin devamına olan bağlılıklarını vurgulayarak, siyasi, güvenlik, terörle mücadele, ekonomi, eğitim, sağlık, tarım, enerji ve kültür alanlarında

---

97 *A.g.m.*, s. 86.

ışbirliği perspektiflerini dile getirmişlerdir. Başbakan Erdoğan, ayrıca Üçlü Zirve sürecinin, ortak kalkınma vizyonu ile Afganistan ve Pakistan halklarının refahına doğrudan katkı sağlama konusundaki Türkiye'nin samimi arzusunu ifade etmiştir.⁹⁸

Arabuluculukta önemli olan bir diğer husus dürüstlük ve samimiyettir. Müzakereci tarafların mesajını birbirine taşıırken mutlaka dürüst olmalı ve samimi davranmalıdır. Üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde anlatılan ve Türkiye'nin arabuluculuğunda gerçekleştirilen İsrail-Suriye görüşmelerinde büyük ilerleme kaydedilmiştir. Ancak Gazze Saldırısı nedeniyle başarısız olan sürece rağmen, üç yıllık hazırlık aşaması ve sonrasında altı ay süren dolaylı müzakereler boyunca hem İsrail hem de Suriye heyetleri, Türkiye'nin taraflar arasında iletişimi sağlarken samimiyetini ve dürüstlüğünü her zaman takdir etmişlerdir. Davutoğlu bu durumu “Mesajları pozitif anlamda abartmadık ve aynı zamanda mesajlara olumsuz bir şey katmadık.” Diyerek aktarmıştır. Davutoğlu Wikileaks belgelerinin ortaya çıktığı dönemde Türkiye'nin tavrına ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştır. “WikiLeaks belgeleri internete sızdırıldığında büyük ses getirmiştir. O gün, ikili görüşmeler için Washington'daydım. Pazar günüydü ve o belgelerde Türkiye'ye birkaç atıfta bulunulmuştu. Ertesi gün, Dışişleri Bakanı Clinton ile ikili konular üzerine bir basın toplantısı düzenlemiştik, ancak WikiLeaks belgeleri yayımlandıktan sonra bakanın halka açık ilk görüşmesiydi. Bu sebeple basın çok eleştireldi. Sonrasında başka bir basın toplantısında gazetecilerden biri bana bu WikiLeaks belgeleri hakkında ne düşündüğümü sordu, çünkü belgelerde Türkiye'ye birçok atıfta bulunulmuştu. Ben hiçbir şey hissetmediğimi söyledim ve umut ediyordum ki bir gün Tebriz, Moskova ve diğer yerlerdeki tüm belgeler şeffaf hale gelecek ve tüm taraflar Türkiye'nin tüm müzakerelerde bütün taraflara yalnızca tek bir dil kullandığını görecekler.” Demiştir.

Irak diplomatik arşivleri savaştan sonra kamuoyuna açıklandığında da aynı durum ortaya çıkmıştır. Irak Kürtleri, Türkiye'nin hem Kürtlere hem de Saddam Hüseyin'e aynı dili kullandığını fakat diğerlerinin her iki tarafa farklı konuştuğunu belirtmişlerdir. Bu yüzden dürüstlük ve samimiyet çok önemlidir. Bazen arabulucular başarıya ulaşmak ve bir tarafı ikna etmek için diğer tarafa biraz farklı bir resim sunmaktadırlar. Böylece bu masum yalanların tarafları bir araya getireceğini düşünürler. Ancak, bu yalanlar ortaya çıktığında tarafların arabulucuya olan güvenini ortadan kaldırır. Kısacası, samimiyet

98 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Afganistan Cumhurbaşkanı, Pakistan Başbakanı ve Başbakanımızca Gerçekleştirilen Toplantının Ortak Bildirisi, İstanbul, 30.10.2008”, https://www.mfa.gov.tr/afganistan-cumhurbaşkanı-pakistan-başbakanı-ve-başbakanımızca-gerçekleştirilen-toplantının-ortak-bildirisi-istanbul_30_10-2008.tr.mfa (03.07.2023)

ve dürüstlük arabulucular için olmazsa olmaz etik değerlerdir.⁹⁹ Müzakere sürecinde arabulucunun sahip olması gereken bir diğer özellik tarafsızlıktır. Fakat arabulucu tarafsızlığını korurken objektiflikten ayrılmamalıdır. Tarafsızlık bir tarafı desteklememek anlamına gelir; objektivite ise gerçeğin tarafında olmak anlamına gelir.

Türkiye’de P5+1 İran görüşmeleri yapıldığı sırada ilk akşam yemeğinde, Davutoğlu tarafından misafirlere Nasrettin Hoca’nın bir davada, dinlediği herkese haklısın dediği meşhur fıkrası anlatılmıştır. Bu fıkradan hareketle bir çatışmanın taraflarını dinlerseniz, tabii ki onlar kendilerinin haklı olduğu konusunda sizi ikna etmeye çalışacaklardır. Tarafsızlık, âdil bir şekilde dinlemek demektir. Objektivite ise dinledikten sonra bir tarafa “Yanlışsınız” ve diğer tarafa “Haklısınız” diyebilmektir. Türkiye kendi açısından tarafsızlığın yokluğunu 2004 Kıbrıs müzakerelerinde olumsuz bir şekilde yaşamıştır.¹⁰⁰

Davutoğlu makalesinde yine Türkiye’nin ve kendisinin çeşitli müzakerelerin içinde bulunmasından dolayı edindiği tecrübeyle son olarak arabuluculuk sürecindeki metodolojik boyuttan bahsetmiştir. Arabuluculuk genellikle uzun süren bir süreçtir ve çok özenli, hassas ve planlı bir şekilde ele alınmalıdır. Psikolojik, entelektüel ve etik düşüncelerin yanı sıra, arabulucunun arabuluculuk zamanlaması ve çatışan taraflar arasındaki etkileşimleri ve dış aktörlerle olan ilişkileri daha geniş bir bağlamda kontrol etmek için kesin bir plana sahip olması gerekmektedir. Ayrıca, arabulucular arabuluculuk sürecinin sınırlarını çizebilmeli, müzakerelerin kapsamını ve içeriğini belirleyebilmelidir.

Zamanlama konusunda örnek olarak 2004 Kıbrıs müzakereleri ve 2008 Suriye-İsrail görüşmeleri örnek olarak verilebilir. 1 Mayıs 2004’te Kıbrıs, AB üyesi olacakken, Türkiye müzakereleri Rum kesimi AB üyesi olmadan dört ay içinde tamamlamak istemiştir. Kapsamlı bir anlaşmaya varılmasına rağmen plan Rumlar tarafından reddedilince süreç olumlu sonuçlanmamıştır. Suriye-İsrail dolaylı görüşmelerinde de doğru zamanlama tercih edilmiştir. Çünkü Ehud Olmert ve Başkan Bush’un görev sürelerini son yılında tüm taraflar için başarılı bir anlaşma sağlamak istenmiştir. Arabulucu açısından sahip olması gereken diğer bir özellik kapsayıcılıktır. Bu, ilgili tüm tarafları bir araya getirmek için önemlidir. Türkiye’nin Sırbistan ve Bosna-Hersek ile olan üçlü diyalogu, Hırvatistan ve Bosna-Hersek ile olan diyalogu bu kapsayıcı tutumun örnekleridir. Bu yaklaşım, sorunları kapsamlı bir şekilde ele almak için tüm tarafları bir araya getirir. Bir diğer metodolojik ilke ise görüşmelerin yoğunlaştırılmasıdır. Davutoğlu’na göre P5+1 İran

99 Davutoğlu, *a.g.m.*, s. 88.

100 *A.g.m.*, s. 88.

görüşmelerindeki başarısızlık nedenlerinden biri, görüşmelerin seyrek yapılmasıdır. Yoğunlaştırılmış görüşmeler seyrek yapılan görüşmelere göre daha iyi sonuç verir. Bir Tahran görüşmemizde, Brezilya Dışişleri Bakanı Celso Amorim ve Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 17 saat boyunca aralıksız sabırla müzakere ederek sonunda bir çözüme ulaşmışlardır.

Son metodolojik prensip, dış etkenleri kontrol altında tutmak ve sınırlandırmaktır. Bugünün dünyasında, anlaşmazlıkların karşılıklı bağımlı doğası sonucu arabulucu dış etkenleri kontrol etme sorumluluğunu üstlenmesi gerekir. Süreç üzerinde etkisi olabilecek beklenmedik dış etkenler her zaman olacaktır. Arabulucu, bu duruma karşı her zaman hazır olmalı ve bu etkenleri kontrol etme ve sınırlama konusunda hazırlık yapmalıdır. Örnek olarak Gazze Savaşı'nda Türkiye ateşkes müzakerelerini yürütürken, ateşkesi tesis etmek için diğer tüm parametreleri kontrol etmek zorunda kalmıştır. Burada sorun, sadece Hamas'ı ateşkese razı etmekle sınırlı olmamış aynı zamanda çatışan tarafların, bölgesel ve uluslararası aktörlerin durumu provoke etmemeleri konusunda sorumlu tutum almalarını sağlamak gerekmiştir.¹⁰¹

Uluslararası arabuluculuk üzerine yapılan araştırmalarda, üçüncü tarafın müdahalesinde sonucu etkileyebilecek birçok faktörün etkisi incelenmiştir. Bu faktörlerden üçü şu şekildedir:

1- Çatışmaların özellikleri arabuluculuk sürecinin başlamasını ve sonucunu büyük ölçüde etkiler. Örneğin demokrasiler otokrasilere göre arabuluculuk girişimine daha fazla olumlu cevap verirler ve müzakereler sonunda anlaşma sağlanması demokrasilerde daha muhtemeldir. Buna ek olarak tarafların güçleri ne kadar dengeli olursa arabuluculuk daha etkili olur.

2- Çatışmanın özelliği arabuluculuğun başarısını etkileyen önemli faktördür. Çatışmanın süresi arabuluculuğu olumsuz olarak etkiler. Uzun süreli çatışmalarda kısa süreli çatışmalara göre arabuluculukta başarı şansı daha azdır. Ayrıca çok sayıda kayıp verilmeye devam eden bir çatışma uluslararası güvenlik için daha ciddi bir tehdit oluşturduğundan, bu tür çatışmalarda üçüncü taraf müdahalesinin gelme olasılığı daha fazladır.

3- Arabulucunun özellikleri arabuluculuk müzakerelerini etkileyen önemli bir unsurdur. Örneğin, tarafsız arabulucunun başarılı bir sonuca ulaşma olasılığı daha yüksektir, çünkü tarafsız bir arabulucu genellikle çatışan taraflardan birine karşı önyargılı olanlardan daha güvenilir kabul edilir.¹⁰²

101 *A.g.m.*, s. 89.

102 Tobias Böhmelt, "The Effectiveness of Tracks of Diplomacy Strategies in Third-Party Interventions" *Journal of Peace Research*, Vol. 47, No. 2, 2010, s. 167.

Arabulucunun tarafsızlığı çatışan tarafların güvenini sağlamak, arabulucu aktörün kabul edilebilirliği ve arabuluculuk girişiminin başarısı açısından en önemli unsurlardan biri olarak kabul edilmiştir. Ancak tarafsızlığın her zaman mümkün olmadığını savunan bazı akademisyenler, taraf olduğu açık olan ya da çatışan aktörlerden birine yakınlığı bilinen arabulucuların görev yaptığı müzakerelerin de başarılı olabileceğini savunmuşlardır. Bazı durumlarda taraflı da olsa güçlü bir arabulucu müzakere yürütürken zayıf tarafın çıkarlarına hizmet edecek şekilde gücünü kullanabilir. Örneğin Arap – İsrail çatışmasında ABD'nin tarafsız olmadığı kesin bir biçimde bilindiği halde Araplar İsrail'den taviz almanın sadece ABD arabuluculuğunda mümkün olduğuna inanmışlardır. Aynı şekilde 1979'daki rehine krizinde ABD, Cezayir'in arabuluculuğunu tarafsız olduğu için değil Humeyni'nin rejimine ulaşabilecek bir aktör olduğu ve rehinelere bırakılmasını sağlamaya yönelik yardım sözüne istinaden kabul etmiştir.

Arabulucunun taraflı veya tarafsız olmasının yararı çatışmanın türüne göre farklılık gösterebilir. Genellikle iki taraf arasındaki bir anlaşmazlığa veya çatışmaya müdahale eden arabulucu bunlar dışındaki bir üçüncü taraftır. Fakat bazı çatışmalarda arabuluculuk süreci, çatışan grup veya devletin içinden çıkan bir kişi ya da kuruluş tarafından yürütülür. Böyle durumlarda bu kişiler kendi devleti ile karşı devlet arasında arabulucu benzeri yarı arabulucu (quasi mediator) rolü oynar. Böyle bir kişi veya kuruluşun sadece rakip tarafın temsilcisi olarak müdahil olduğu ya da yarı arabulucu olarak hareket ettiği her zaman açık değildir. Eğer yarı arabulucu rolünü üstlenen kişi kendi hükümetinin talimatları doğrultusunda hareket etmeye başlarsa artık arabulucu vasfını yitirerek ajan vasfını edinmiş olur. Diğer yönüyle yarı arabulucu kendi hükümetinin temsilcileriyle yakın ve sağlıklı bir ilişki kuramıyorsa arabulucu olarak görev yapması mümkün değildir.

Bazı koşullarda yarı arabuluculuk görevi hükümet yetkilileri ile sıkı bağları olmayan gayri resmi gruplar tarafından yürütülebilir. Resmi diplomasinin yanında ikinci kanal diplomasininin (track two diplomacy) gelişimi buna örnektir.¹⁰³ Yarı arabulucular resmi yetkili kişiler olmamasına rağmen devlet yetkilileriyle yakın ilişkileri olan ve onlar adına hizmet edebilecek kişiler olabilir. Yarı arabuluculuk faaliyetine verilebilecek en uygun örneklerden biri Türkiye – Rusya arasındaki uçak düşürme krizidir. 24 Kasım 2015 tarihinde Rusya'ya ait bir SU-24 savaş uçağının Türkiye F-16'ları tarafından hava sahası ihlali sebebiyle düşürülmesi Türkiye – Rusya ilişkilerinde kötü bir dönemin başlangıcı olmuştur. Rusya, Türkiye ekonomisini olumsuz etkileyecek bir dizi yaptırım kararı almıştır. Rus turistlerin Türkiye'ye gelişi durunca turizm

---

103 Kriesberg, *a.g.m.*, s. 23.

sektörü, Türkiye'den yaş sebze meyve ithalatı durunca tarım sektörü zor duruma düşmüştür. Rusya'yla ticari ilişkileri bulunan bazı iş adamlarının durumu düzeltme çabaları sonuç vermeyince ilişkileri düzeltmek için arabulucular devreye girmeye çalışmıştır. Dönemin Genel Kurmay Başkanı Hulusi Akar, eski Devlet Bakanı ve işadamı Cavit Çağlar'ın¹⁰⁴ Rusya'nın Özerk Dağıstan Cumhuriyeti'ndeki yatırımları nedeniyle özerk bölgenin Cumhurbaşkanı Ramazan Abdulatipov'la¹⁰⁵ tanıştığını bilmektedir. Hulusi Akar, Cavit Çağlar'ın Abdulatipov aracılığı ile Putin'e bir kanal açtığını belirtmesiyle Cumhurbaşkanı Erdoğan görüşme sürecinin başlamasına onay vermiştir. Putin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan sözlü beyan değil yazılı bir belge talep ettiğinden söz konusu mektup içeriği Türkiye – Rusya arasında Cavit Çağlar'ın temasları ile şekillendirilmiştir.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Şangay İşbirliği Teşkilatı toplantısı için bulunduğu Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te Putin'le görüşmüştür. Mektubun gelmesi halinde Putin, Türkiye ile ilişkilerin normalleşeceğini Nazarbayev'e iletmiştir. Her iki tarafın mutabık kaldığı mektup 24 Haziran 2016'da Putin'e ulaşmasının ardından 29 Haziran 2016 tarihinde Putin'in açıklamasıyla ilişkiler normalleşmeye başlamıştır. 15 Temmuz darbe girişiminden sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı ilk arayanlardan birinin Putin olması ve Erdoğan'ın darbe girişimi sonrası ilk yurt dışı ziyaretini Rusya'ya yapması krizin aşıldığının göstergelerinden olmuştur.¹⁰⁶

Bazı çatışmalara çözüm aranırken ise çatışan taraflardan birinin resmi hükümet yetkilisinin bile arabulucu gibi davrandığına şahit olunmuştur. Müzakere yürüten ekiplerin için bilgi, yetkinlik, inanç vb. yönlerden farklılaşan kişiler müzakere sürecinde olumlu katkılar yapabilir. Örneğin, 1978'de İsrail ve Mısır delegasyonları içinde bulunan İsrail Savunma Bakanı Ezer Weizman Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ve İsrail Başbakanı Menachem Begin arasında arabulucu gibi görev üstlenerek Mısırlıların İsraillilere güvenmesinde etkili olmuştur. Diğer bir örnek, Amerikalı ve Sovyet müzakereciler Paul Nitze ve Yuli Kvitsinski Cenevre'de

104 Cavit Çağlar geçmiş yıllarda devletin bazı özel operasyonlarına da katkı sağlamıştır. Öcalan'ı Türkiye'ye getirmek üzere Kenya'ya giden Türk ekibini taşıyan özel uçak Cavit Çağlar'ın uçağı olmuştur.

105 Ramazan Abdulatipov, 1990'larda Cavit Çağlar'ın Süleyman Demirel hükümetinde devlet bakanı olduğu dönemde Boris Yeltsin'in yardımcılığını yapmıştır. Hulusi Akar ise Cavit Çağlar'ın bakan olduğu yıllarda Genel Kurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın özel kalem müdürü olarak görev yapmıştır.

106 Murat Yetkin, "Türk-Rus Krizini Bitiren Gizli Diplomasinin Öyküsü", *Hürriyet Gazetesi*, 8 Ağustos 2016. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/turk-rus-krizini-bitiren-gizli-diplomasinin-oykusu-40185705> (16.03.2020)

gerçekleştirdiği nükleer silahlar hakkındaki görüşmelerdir. İki müzakereci sanki bir arabulucu gibi davranarak yukarıdan talimat almadan ortak bir teklif hazırlamışlar, hükümetlerine sunmuşlar ancak değerlendirme yapıldıktan sonra her iki hükümetin de teklifi reddetmesiyle müzakereler başarısız bir şekilde sonuçlanmıştır.¹⁰⁷ Genel kanaat ise arabulucunun kullandığı strateji ve müzakere tekniğinin daha önemli olduğu yönündedir.¹⁰⁸

Aktif ve zorlayıcı çözüm stratejileri kullanan büyük devletler ve Birleşmiş Milletler gibi güçlü arabulucuların şiddetli çatışmaları yönetmede daha etkili olduğu görülürken, daha düşük profilli arabulucuların düşük yoğunluklu çatışmaların çözümünde rol almalarının daha uygun olduğu görülmektedir.¹⁰⁹ Anlaşmazlık yaşayan taraflar değişik koşullar altında soruna çözüm bulmak için üçüncü bir tarafın müdahalesini talep edebilir ve bu üçüncü taraf talebi değerlendirerek arabulucu olup olmayacağına karar verir. Arabuluculuk sürecinin başında üçüncü taraf mevcut yaklaşımlardan birine karar verir. Bu yaklaşımlar çevresel etkiler, arabulucunun eğitimi tecrübesi, çatışmaların özellikleri ve çatışmanın doğası gibi etkenlere göre değişiklik gösterir.

Uzun süre devam etmiş bir çatışmaya arabulucu müdahalesinin uygunluğu ve etkinliği ile ilgili görüş farklılıkları mevcuttur. Hangi tür krizlerde bir arabulucunun müdahalesine ihtiyaç duyulur sorusunu sordüğümüzde bunlardan ikisi şöyledir: 1- İki veya daha fazla aktör arasında yoğunluğu artan düşmanca etkileşim ve bu etkileşimin askeri çatışmaya dönüşme ihtimali. 2- Aktörler arasındaki ilişkinin istikrarsızlaşması ve çatışmanın uluslararası sistemin yapısını bozma olasılığı. 1918 – 2004 yılları arasında ortaya çıkan 445 uluslararası krizin 161'inde (% 36) bir arabuluculuk teklifi ya da süreci gerçekleşmiştir.¹¹⁰ Arabuluculuk girişiminden önce ilk etapta yapılması gereken çatışmaya neden olan şeyin belirlenmesi ve arabulucuların bu konuda neler yapabileceğinin teşhis edilmesidir. Arabuluculuğa uygun görünen çatışmanın yaygın olarak kabul edilen bir nedeni belirsizlik veya asimetrik bilgidir. Geoffrey Blainey devletlerin birbirlerinin göreceli güçleri hakkında hemfikir olmadıkları zaman savaşların başladığını ve tekrar güçleri hakkında aynı fikirde olduklarında ise savaşların sona erdiğini savunmuştur. Belirsizliğin çatışmaya neden olan diğer bir şekli güvensizliktir. Aktörler diğer tarafın iş birliğine yanaşıp yanaşmayacağı konusunda emin olmadıklarında güvensizlik ortaya çıkar. Güvensizlik problemleri bir anlaşmanın uygulama safhasında ortaya çıkabilir. Pazarlık aşamasında taraflar

---

107 Kriesberg, *a.g.m.*, s. 24

108 Vukovic, *a.g.m.* s. 64.

109 Bercovitch & Gartner, *a.g.m.*, s. 323.

110 Butler, *a.g.m.* s. 258.

daha avantajlı bir anlaşmaya imza atmak için birbirleriyle mücadele ederken, anlaşma imzalandıktan sonra bu defa karşı tarafın anlaşmaya ne kadar bağlı kalacağına dair şüpheler akla gelebilir. Eğer her iki taraf da birbirine karşı anlaşmanın uygulanmayacağı hissine kapılırsa çatışmanın tekrar başlaması muhtemeldir.¹¹¹

Arabulucu güvensizlik atmosferinin hâkim olduğu bu gibi durumlarda çatışan tarafların arasına güven unsuru olarak dâhil olur. Örneğin bir iç veya uluslararası çatışma devam ederken, çatışan gruplar ya da devletler çatışmayı sonlandırıp anlaşmaya varmak istediklerinde birbirlerine olan güvensizliklerini arabulucu vasıtasıyla giderebilirler. Arabulucu iki tarafa da diğer tarafın iyi niyeti hakkında güvence vererek müzakere masasını kurabilir.¹¹² Bu duruma örnek olarak Oslo görüşmelerinde¹¹³ İsraililer ve Filistinliler diğer tarafın gerekli tavizleri vereceği hususunda ikna edilmesi gerekiyordu. Gayri resmi arabuluculuk çabaları ile iki taraf arasında aşama aşama güven oluşturulmaya çalışılmıştır.

Birçok durumda aktörler tekrar güven inşa etmek için diğer tarafa olumlu sinyaller gönderebilirler. Ama bazen arabulucu daha aktif rol üstlenerek tarafların kanaatlerini doğrudan etkilemek ister. İsrail ve Mısır arasında 1973 savaşıdan sonra sağlanan ateşkese takiben ABD Dış İşleri Bakanı Henry Kissinger'ın arabulucu olduğu müzakerelerde iki taraf 1967 – 1973 savaşları sonrasında kaybolan güvenin tesis edilmesi gerektiğini anlamışlardır. Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat İsrail Başbakanı Golda Meir'e Kissinger tarafından iletilen mesajında sözlerimi ciddiye almalısın demiştir. Savaş tehdidinde bulunduğu ciddi olduğunu ve şimdi de barış görüşmesi için yine ciddi olduğunu ifade etmiştir. Buna karşılık Başbakan Meir iki devlet arasında güven ve anlayışın sağlanması için elinden gelenin en iyisini yapacağını söylerken, Kissinger müzakereler devam ederken Enver Sedat'a kefil olduğunu İsrail'e ileterek Mısır'ın gerçekten İsrail'le barış yapmak istediği konusunda İsrail tarafını ikna etmeye çalışmıştır.¹¹⁴ Ve müzakereler sonunda Mısır – İsrail arasında 1979 yılında tarihi bir barış anlaşması imzalanmıştır. Hindistan ve Pakistan arasındaki bazı çatışmalarda yine ABD'li arabulucular rol almıştır.

1990 yılındaki Keşmir krizinde ABD her iki tarafın savaş arzusunu hafifletmek için bölgeye Robert Gates'i göndermiştir. Aralık 2001'de

111 Kydd, *a.g.m.* s. 449.

112 *A.g.m.* s. 449.

113 Filistin Kurtuluş Örgütü ve İsrail arasında Norveç'in Oslo kentinde 1993 yılında başlayan barış görüşmeleri.

114 Henry Kissinger, *Years of Upheaval*, New York: Simon & Schuster Paperbacks, 1982.

Hindistanlı parlamenterin bombalı saldırıya uğraması sonucu Richard Armitage arabuluculuk için görevlendirilmiştir. Arabulucu Armitage, Pakistan lideri General Müşerref'ten savaş yanlısı grupları engelleyeceği hakkında söz alarak bunu Hindistan Başbakanı Vajpayee'ye iletmiş ve General Müşerref'e inandığını belirtmiştir. Hindistan Ulusal Güvenlik Danışmanı bu ifadeyi ciddi bir taahhüt kabul ederek bazı savaş gemilerini Pakistan sınırından uzaklaştırmıştır. ABD Dış İşleri Bakanı Powell durum hakkında Pakistan tarafını bilgilendirince kriz sona ermiştir.¹¹⁵

Arabulucular, uluslararası çatışmaları çözme uğraşlarında çeşitli stratejiler kullanırlar. Bunun için bilim adamları çeşitli arabuluculuk stratejileri geliştirmişlerdir.¹¹⁶ Yaygın olan ayrıma göre arabuluculuk stratejileri üç grupta değerlendirilir. Çatışmanın durumuna göre düşükten yükseğe göre üç farklı müdahale stratejisi söz konusudur. En alt düzeydeki müdahale stratejisi arabulucunun oldukça pasif bir rolde bulunduğu uzlaştırma ve kolaylaştırma (conciliation – facilitation) yöntemidir. Bu aşamada arabulucu taraflar arasında iletişim kanalı vazifesini görür. Rakip taraflar arasında iletişim kanalı görevini üstlenen arabulucu tarafların birbirleriyle etkileşimi üstünde çok fazla kontrol sahibi değildir. İkinci arabuluculuk stratejisi prosedürel (procedural) stratejidir. Bu yöntemde arabulucu artık sürecin belirli yönleri üzerinde kontrol sahibidir. Arabuluculuk görüşmelerinin gerçekleşeceği çevre ve ortamın belirlenmesinde arabulucu söz sahibidir. Taraflar arasında yapılacak görüşme sayısı ve görüşmelerdeki gündem arabulucu tarafından belirlenir. Üçüncü olarak arabulucunun en aktif olduğu yöntemde yol gösterici strateji (directive strategy) uygulanır. Yol gösterici stratejiyi benimseyen arabulucu müzakere sürecini belirlediği gibi müzakerelerin içeriğini de belirlemeye başlar. Arabulucu üçüncü taraf olarak çatışan devletler veya gruplar üzerinde nüfuzunu kullanmaya başlar. Çatışan taraflara somut önerilerde bulunur ve hatta önerileri kabul etmeleri için baskı yapar. Bu süreçte tarafların fayda maliyet hesaplamaları ön plandadır. Uygulanan bu üç strateji sonunda taraflar arasında çözüme ulaşıp anlaşma sağlanırsa arabulucu anlaşmaya nezaret eder ve anlaşmanın uygulanması konusunda denetleyici rolü üstlenir.¹¹⁷

Arabulucuların çatışmanın çözümüne yönelik takip ettikleri stratejilerinin yanında, arabulucuların sahip oldukları özellikler bakımından arabuluculuk

115 Kydd, *a.g.m.* s. 450.

116 Burcu Savun, "Information, Bias, and Mediation Success", *International Studies Quarterly*, Vol. 52, No. 1, 2008, s. 27.

117 Jacob Bercovitch v.d., "Some Conceptual Issues and Empirical Trends in the Study of Successful Mediation in International Relations", *Journal of Peace Research*, Vol. 28, No. 1, 1991, s. 16.

literatüründe yapılan ikili ayrımlardan¹¹⁸ bir tanesi; Güçlü arabulucular (power mediators) ve güvenilir arabulucular (pure mediators, confidence mediators, trust mediators) dir. Güçlü arabulucular, tarafları ikna olmaya ve itaat etmeye zorlayabilirler. Müzakere sürecinde tarafları ikna etmek için teşvik ve ceza -havaç ve sopa- yöntemini kullanırlar.

Taraflara güven veren arabulucular ise sert güce sahip olmayan ancak müzakere yeteneği daha fazla olan arabuluculardır ve bilginin ve taraflar arasındaki iletişimin kontrolü ellerindedir. Bunlar çatışan tarafları çeşitli alternatifler sunarak ikna etmeye, böylece anlaşma masasına oturarak çatışmayı anlaşmayla sonuçlandırmaya çalışırlar. Güvenilir arabulucular öncelikle çatışan tarafların güvenini sağlayarak aradaki iletişimi kuvvetlendirir ve böylece sosyal bağların devamını sağlarlar. Dünyadaki büyük güçler veya büyük güçler tarafından desteklenen statüko yanlısı aktörler arabulucu rolü için her zaman en olası adaylardır. Ulusal çıkarlarını korumak ve/veya uluslararası sistemin istikrarını güvence altına almak için çatışmalara müdahale etme eğilimindedirler.¹¹⁹ Dünyadaki söz sahibi ülkelerden gelen arabulucuların çatışan taraflar nezdinde kabul edilme oranı artarken başarı şansı da artmaktadır. Elinde güçlü kozlar bulunduran arabulucunun müzakere sürecindeki etkisi de artmaktadır.¹²⁰ Diğer taraftan, gücü ön planda tutan güçlü arabulucular ekonomik, siyasi ve askeri baskıyla tarafları yönlendirmeye çalışır. Bu arada çatışmanın yaşandığı ülkelerdeki çıkarlarını savunmak için önlemler alarak anlaşmanın sağlanması için taraflara karşı çeşitli kozlar kullanabilirler. Arabulucular üzerinden yapılan bu uluslararası arabuluculuk yaklaşımları birbirine karşıt olmaktan ziyade tamamlayıcıdır. Kullandıkları çatışma çözümü teknikleri farklı olsa bile üçüncü taraf olarak süreç içinde önemli roller üstlenirler. Biri sert gücü kullanırken diğeri yumuşak gücü kullanarak sonuç elde etmeye çalışır. İki arabuluculuk yöntemini birleştirmek ise arabuluculuk girişiminin başarı şansını artıracaktır.¹²¹

Uluslararası müzakerelerde ulusal çıkarlar en belirleyici unsurdur. Karar vericiler güvenlik veya refah hedefleri ekseninde müzakereleri yürütürler. Kültür, müzakere süreçleri üzerinde yüzeysel bir etkiye sahip olabilir, örneğin davranış kalıplarına etki edebilir, ancak sonuç üzerinde herhangi bir etkisi söz konusu değildir. Politika yapıcılar bir anlaşmaya varırken ulusal çıkarlarını

118 Arabuluculuk çalışmalarında burada bahsedilen ikili ayrımdan başka daha birçok ikili ayrım söz konusudur. Bunlara örnek olarak: Resmi ve gayri resmi arabulucular, kişiler ve kurumsal arabulucular, taraflı ve tarafsız arabulucular, çözüm odaklı ve ilişki odaklı arabulucular vb.

119 Kleiboer, *a.g.m.* s. 380.

120 Bercovitch v.d., *a.g.m.* s. 15.

121 Isak Svensson, "Mediation with Muscles or Minds? Exploring Power Mediators and Pure Mediators in Civil Wars", *International Negotiation*, No. 12, 2007, s. 230.

öncelerler, kültürel farklılıkların anlaşma yolunda engel olmasını istemezler. William Zartman kültüre epifenomenal¹²² (*epiphenomenal*) derken kastettiği bu durumdur. Müzakerelerde kültürün rolünü azımsayanlara göre güç, kültür dâhil her şeye karşı daha baskındır. Çatışma yönetimi ve arabuluculuk evrensel bir süreçtir ve kullanılan davranış kalıpları sınırlıdır. Bu nedenle kültüre göre değişen çok farklı sayıda davranış türünün görüşmelerde boy göstermesi düşünülemez. Son olarak, ulusal kültürlerin etkisini en aza indirmek için evrensel bir diplomatik kültürün var olduğu kabul edilir. Bütün diplomatların aynı dili konuşmasıyla kültürel temelli yanlış anlamalar diplomatik görüşmelerde çok az görülmektedir.¹²³

Ancak çatışan taraflar arasındaki kültürel farklar çatışmayı şiddetlendirebilir ve çözümü daha karmaşık hâle getirebilir. Bu savı desteklemek için Mısır-İsrail ilişkileri ve Amerikan diplomasisi örneği verilebilir. Amerika Birleşik Devletleri gibi ticari sözleşme tabanlı bir kültürde taviz kelimesi, müzakere sürecinde uzlaşmaya varmak için nötr bir terim olarak kabul edilirken, Arap kültüründe taviz kelimesi negatif anlam yüküldür.¹²⁴ Kültürün uluslararası müzakerelerde ve arabuluculuk görüşmelerinde etkili olduğunu iddia edenler güç ve çıkarlar konusunda farklı görüşler ortaya koyarlar. Buna göre çıkarlar objektif değil subjektiftir. Çıkarlar sosyal olarak inşa edilirler ve bu yüzden kimlik ve kültüre doğrudan bağlıdır. Güç ise meşruiyetle ve dolayısıyla kültürle yakından ilişkili karmaşık bir fenomen olarak görülür. Güç projeksiyonları kesin değildir ve kültürel temelli kalıplaşmış tehditler güç ve güvenlik algısını etkileyebilir.

Çatışma yönetimi davranışı evrensel olarak tekdüze değildir ve diplomasi iki nedenden ötürü kültürün etkisini ortadan kaldırmaz: temel kültürel değerler diplomatik eğitimle silinemez ve diplomatlar artık uluslararası müzakereleri yürüten tek, hatta baskın aktörler değildir. Diplomatik görüşmelerde kültürel uyumsuzluk yanlış algılamalara sebebiyet vererek görüşmeyi başarısız kılabilir. Müzakereleri yürüten taraflar arasındaki kültürel farklar sadece yanlış algılamalara neden olmaz. Bunun yanında kültür tarafların amaçlarını, niyetlerini, pozisyon ve stratejilerini de etkileyerek sonuç üzerinde rol oynar.

Uluslararası ilişkilerde arabuluculuk iki veya daha fazla çatışan tarafın arasındaki soruna üçüncü bir tarafın güç kullanmadan müdahil olarak çözüm bulmaya çalıştığı bir çatışma çözümü şeklidir. Bir arabuluculuk faaliyetinin

---

122 İkincil olan.

123 Bercovitch & Elgström, a.g.m., s. 10.

124 Raymond Cohen, "Cultural Aspects of International Mediation", Jacob Bercovitch (ed.), *Resolving International Conflicts: The Theory and Practice of Mediation*, London: Lynne Rienner Publishers, 1996, s. 108.

gerçekleşmesi için öncelikle iki koşul vardır, ilki sorun yaşayan tarafların arabuluculuğu istemesi ve bu girişime izin vermesi ikincisi ise üçüncü tarafın arabuluculuk yapmayı kabul etmesidir. Konu hakkındaki literatüre göre normlar ve arabuluculuktan beklenen fayda bu süreci şekillendiren iki önemli faktördür. Normlar genel olarak kültüre sıkı sıkıya bağlıdır ve bu normlar Çin, Japonya, Kore, Tayland, Malezya, Türkiye gibi ülkelerde üçüncü tarafın yardımını talep etmede bir güç olarak sürece hizmet eder. K. Ohbuchi bu durumu kültürel etki teorisi ile açıklar. Örneğin Türkiye’de yargıda ihtiyari arabuluculuk sisteminin uygulanmaya başlandığı 2013 yılından 2019 Eylül ayına kadar sisteme 180 binin üzerinde başvuru yapılmış ve başvuruların 164 bini çözüme kavuşturularak % 90’ın üzerinde başarı sağlanmıştır. İşçi-işveren arasındaki uyuşmazlıklarda yargı öncesi arabulucuya başvurulmasını gerektiren yasanın 2018 yılında yürürlüğe girmesinden Eylül 2019’a kadar gerçekleşen 600 binin üzerindeki başvurunun ise % 62’si çözüme kavuşturulmuştur.¹²⁵

Yukarıda sayılan ülkelerdeki toplumlar anlaşmazlıkların çözümünde üçüncü tarafın müdahalesini doğru bulur ve kabul ederler.¹²⁶ Bu toplumlardaki anlayışın tersine Amerika Birleşik Devletleri’nde arabuluculuk çok tercih edilen bir çözüm yolu değildir. Gary Paquin’in komşular arasında çıkan problemler hakkındaki araştırmasına göre soruna taraf olanların sadece % 10’u üçüncü tarafın müdahil olmasını istemiş, ancak bunlardan hiç birisi arabuluculuk merkezine başvurmamıştır.¹²⁷ Birleşik Devletler vatandaşları anlaşmazlıklarında çözüme ulaşmak için arabuluculuk kurumunu kullanmaya alışkın değillerdir. Ancak Birleşik Devletlerin bazı eyaletlerinde kanunların getirdiği zorunlulukla halk arabulucuya başvurmak zorunda kalır. Kanunlar zorlamadığında ise arabuluculuk sürecine girmek istemezler.

Uluslararası İlişkilerde inşacı (konstrüktivist) teori kültürün bir ürünü olan normlar ve kimliğin devletin davranışı üzerinde etkisinin olduğunu kabul eder. İnşacılar kültürel normların devlet tercihlerini şekillendirdiğini iddia ederler. Bercovitch ve Elgström (2001) kültürel farkların uluslararası arabuluculuğa etkisini açıkça ilk inceleyenler arasındadırlar. Ancak kültürle ilgili ölçüm yapmak kolay olmadığından coğrafi yakınlık, siyasi sistemin türü, siyasi ve sivil hakların seviyesi ile din konusunun incelenmesi tercih edildi. Bu kriterlere göre kültürel farkların arabuluculukta başarısız sonuçlara sebep olduğu kanaatine varılmıştır. Dahası uluslararası anlaşmazlıklarda kültürün

125 <https://www.bloomberght.com/is-uyusmazliklarinda-10-basvurudan-6-si-arabulucuyla-cozuldu-2233466> (15.01.2020)

126 Wall, *a.g.m.*, s. 372.

127 Gary Paquin, “Coping and Disputing with Neighbors”, *Journal of Applied Social Psychology*, Vol. 22, No. 23, 1992, s.1859.

etkisine vurgu yapılırken başvurulan değişkenlerin çoğunun demokrasi seviyesi ile ilgili olduğu görülmüştür. Leng ve Regan tarafından (2003) kültürel farkların arabuluculuğa etkisinin incelendiği bu ilk çalışmadan sonra yeni bir araştırma yapılmıştır.

Bercovitch'in uluslararası çatışma çözümü projesinden örnek olaylar alınarak kültürel farkın uluslararası arabuluculukta rolüyle ilgili daha ileri bir inceleme yapılmıştır. Analiz birimi devletler arasındaki çatışmalardaki arabuluculuk girişimi olan incelemelerinde dini farkın arabuluculukta başarı şansını azalttığı sonucuna varılmıştır. Çalışma Demokratik Barış Teorisi'ne¹²⁸ destek niteliğinde bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Buna göre demokratik devletler arasında arabulucu ile gerçekleştirilen müzakereler sonucu daha başarılı sonuçlar ortaya çıktığı görülmüştür.¹²⁹

Üçüncü taraf aracılığıyla yapılan arabuluculuk girişimi, kullanılan en yaygın çatışmayı önleme metodlarından birisidir. Arabuluculukta çatışan taraflara müdahalede bulunan üçüncü taraf genellikle soruna çözüm bulmak için otoriter ve zorlayıcı bir tutum takınmaz. Arabulucular genellikle bilgi sağlamak, müzakere etmek gibi yumuşak arabuluculuk araçlarını kullanırlar. Arabulucunun elinde sopa olursa ve cezalandırma seçeneği masada olursa bu durum iyi niyet, güven ve ortak çözüm bulma atmosferine zarar verebilir. Bir arabuluculuk girişiminin hangi kriterlere göre başarılı ya da başarısız olduğu tartışmalıdır. Ayrıca bir çatışmaya çözüm bulmaya çözüm üretmeye çalışan kişinin, kurumun veya devletin hangi özelliklere sahip olması gerektiği ve hangi yöntemleri kullanacağı hakkında da çok çeşitli görüşler mevcuttur.

Arabuluculuk çalışmalarında öncelikle iletişimin doğru ve yeterli seviyede sağlanması çok önemlidir. Geçmiş deneyimler göstermiştir ki belirsizlik, krizlerin ve savaşların önemli nedenlerinden birisidir. Ayrıca tarafların birbirlerinin davranışlarından niyetlerini ve kararlarını tespit etmeye çalıştığı sessiz iletişim tercih edilmemelidir. Çünkü bu tür iletişim yeni ittifak yapılanmalarından silahlanma yarışına ve hatta askeri hareketliliğe sebep olabilir.¹³⁰ Arabuluculuk, literatüre katkı yapan birçok bilim adamına göre taraflar arasında iletişim kurarak doğru bilgiye ulaşmak için kullanılan etkili

128 Demokratik Barış Teorisi Immanuel Kant'ın Ebedi Barış adlı eserinde dile getirilen cumhuriyet ile yönetilen ülkelerin birbirleriyle savaşma ihtimalinin düşük olduğu fikrine dayanır. Demokratik Barış teorisine göre demokrasi ile yönetilen devletlerde halka hesap vermek zorunda olan yöneticiler savaş kararını kolay alamazlar. 1980'lerde ortaya çıkan Demokratik Barış Teorisi'nin iddiası demokratik devletlerin birbirleriyle savaş yapmayacağıdır.

129 Molly Inman v.d., "Cultural Influences on Mediation in International Crises", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 58, No. 4, 2014, s. 687.

130 Kristopher W. Ramsay, "Politics at the Water's Edge : Crisis Bargaining and Electoral Competition", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 48, No. 4, 2004, s. 461.

bir çatışma çözümü aracıdır.¹³¹ Doğru bilginin en önemli işlevi belirsizliği azaltmasıdır. Dahası karşı taraflar hakkında bilgi sahibi olduğunda tarafların müzakere öncesinde şartları ve pazarlık edebilecekleri noktaları tespit edilebilir.¹³² Bu konuda araştırmaları bulunan bazı bilim adamlarına göre ise arabulucular tarafından sağlanan iletişim ve bunun sonucunda ulaşılan bilgiler başarılı bir sonuç elde etmek için yeterli olmayabilir. Bu görüşü savunanlar iletişimi boş konuşmadan ibaret sayarlar.

2.2. Uzlaştırıcılık

Uluslararası İlişkilerde uzlaştırıcılık (conciliation), aralarında anlaşmazlık bulunan iki ülkenin kabul edecekleri ortak şartlar etrafında bir araya getirilmesi ve anlaşmalarının sağlanması olarak tanımlanabilir.¹³³ Uluslararası ilişkiler ve çatışma yönetimi çalışmalarında, uzlaştırıcılık kavramı geçmişte siyasi süreç olarak çok dikkate alınan bir kavram olmamıştır. Uzlaştırıcılığın uluslararası ilişkiler literatüründe yeterince yer bulmaması, kavramsal ve teorik çerçevesinin yeterli olmamasına bağlanabilir. Uzlaştırıcılık akademik alanda hukuk, psikoloji, sosyolojide de kullanılan bir kavramdır. Ayrıca uzlaştırıcılık Hristiyan teolojisinde toplumların ve kişilerin çatışma halinde oldukları karşı tarafla barışa yönelik yürütülen bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Uluslararası ilişkiler ve çatışma çözümü alanlarında uzlaştırıcılığı ülkeler ve toplumlar arasındaki problemlerin çözümüne katkı sağlayan bir kavram olarak değerlendiren akademisyenler arasında Lily Gardner Feldman ve Daniel Smith'in isimlerini sayabiliriz.

Uluslararası ilişkiler literatürü içinde uzlaştırıcılığı yeni bir terim olarak kavramsallaştıran önemli isimlerden biri olan Gardner Feldman, uzlaştırıcılığın bir siyasi kavram olarak içinde kültürel, dini ve politik farklılıkları kabul etme, ortaklık, dostluk, karşılıklı güven, eşitlik ve ortak menfaatler kavramlarını içine aldığını belirtmektedir. Gardner Feldman, uzlaştırıcılığın sadece siyasi yönünün değil, etik ve psikolojik yönlerinin de önemini vurgulamaktadır.¹³⁴ Bu yönüyle uzlaşmaya niyetli taraflar sadece siyasi açıdan değil etik olarak da sorumluluklarını kabul ederlerse bu takdirde geçmişin sorunlarını aşarak uzlaşmaya varabilirler.¹³⁵ Uzlaşma

131 Gerald Eisenkopf, Andre Bächtiger, "Mediation and Conflict Prevention", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 57, No. 4, 2012, s. 571.

132 Burcu Savun, *a.g.m.* s. 27.

133 Dağ, *a.g.e.*, s. 105.

134 Alice Ackermann, "Reconciliation As a Peace-Building Process In Postwar Europe The Franco-German Case" *Peace & Change*, Vol. 19, No. 3, 1994, s. 230.

135 Jelena Subotic, "Truth, justice, and reconciliation on the ground: normative divergence in the Western Balkans", *Journal of International Relations and Development*, Vol. 18, No. 3, 2015, s. 374.

hiçbir zaman tek yönlü bir süreç değildir. İki tarafın ve eğer varsa üçüncü tarafın da birlikte hareket etmesini gerektirir. Uzlaşma, bir uzlaştırıcı aracılığıyla gerçekleşiyorsa bütün tarafların çaba harcaması gereken üç taraflı bir eylemdir.¹³⁶ Çeşitli çatışma çözümü yöntemlerinin uzun süreli bir barışı sağlamak için yeterli olamadığı açık bir şekilde ortadadır. Geçmişte uzun süre çatışma halinde olan tarafların arasında barışın tesis edilebilmesi için sadece düşmanlıkların nihayete ermesi ve yapılan resmi anlaşmalar yeterli olmaz. Bunlardan daha derin bir karşılıklı bağın meydana getirilmesi gerekir. Bu yapılmadığı takdirde, kırılabilir bir yapıda olan barış kolaylıkla sona erebilir. Uzlaştırıcı burada taraflar arasında uzlaşmayı sağlarken yüzeysel anlaşmalar yerine daha derin bağlantılar kurarak barışın kalıcı olmasını gözetmelidir.

Barışın uzun süreli olması için ilk atılacak adım, uzlaşmanın yalnızca bir takım siyasi ve sosyal şartları değil, bilişsel ve duygusal şartları da gerektirdiğinin kabul edilmesidir. Çünkü çoğu zaman barış inşa etmek askeri zaferlerden daha zor olmaktadır.¹³⁷ Bundan dolayı uzlaştırıcı sadece tarih, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarından değil, bunun yanında psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve felsefeden de yararlanması gerekir. Ayrıca uzlaştırıcılık çalışmalarında şu sorulara cevap aranır: (1) Uzlaşma, çatışma çözümününün başaramadığı şeyi nasıl başarır? (2) Süreç olarak uzlaşma ile sonuç olarak uzlaşma arasında önemli farklılıklar var mı? (3) Bireyler arasında uzlaşma ile gruplar arasında uzlaşma arasında benzerlikler ve farklılıklar nelerdir? (4) Kişiler arasındaki uzlaşma ile devletler arasındaki uzlaşma arasındaki farklılıklar nelerdir? (5) Uzlaşmanın taraflar açısından algılanan maliyet fayda dengesi nasıldır? (6) Uzlaşma sürecinde kullanılan mekanizmalardan olan özür dileme ve affetme gibi kavramlar dini ve kültürel açıdan uzlaşmanın önüne geçebilir mi?¹³⁸

Bu arada özür dilemek uluslararası ilişkilerde devletlerin çok kolay bir şekilde başvurdukları bir yöntem değildir. İki devlet arasındaki bir sorunda bir devletin diğerinden özür dilemesi, yanlış davranışta bulunduğunu kabul etmesi ve tüm sorumluluğu üzerine alması demektir. Özür dilemek, geçmişte yapılan hataların düzeltilmesi açısından önemli bir rol oynar, ancak en önemlisi hataları yapanın cezalandırılmasıdır.¹³⁹ Bu açıdan devletlerin

136 Yoko Iwama, "The Search for Reconciliation: SinoJapanese and German-Polish Relations since World War II", *International Relations of Asia Pasific*, Vol. 11, No. 1, 2010, s. 187.

137 Daniel Philpott, *Just and Unjust Peace An Ethic of Political Reconciliation*, New York: Oxford University Press, 2012, s. 11.

138 Elizabeth V. Spelman, "From Conflict Resolution to Reconciliation", *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*, Vol. 34, No. 4, 2005, s. 397.

139 Erdem Özlük, "Uluslararası İlişkilerde Özür Dilemek: Özlük Kuramı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı 44, Kış 2015, s. 61.

özür dilemesi çok sık karşılaşılan bir durum değildir.¹⁴⁰ Uzlaştırma süreci genelde tarafların güvenini kazanmış bir kişi veya kişilerden oluşan bir heyet tarafından yürütülür. Özellikle belirlenen uzlaştırıcı kişi veya heyet, çatışan tarafların onayını almış olmalı konu hakkında uzmanlığının bulunması gerekmektedir. Uzlaştırıcı(lar), tarafların, iddialarını ve çekincelerini inceleyerek ve taraflara barışı sağlamaya yönelik bir anlaşmaya varmak için tavsiyelerde bulunur. Bu tavsiyeler anlaşmazlığın çözüme kavuşması için ileride yapılacak müzakerelerin temelini oluşturur.¹⁴¹ Bir uzlaştırıcı uzlaştırma sürecinde 5 temel hususun gerçekleşmesi için çaba sarf eder.

Bu hususlar şunlardır: Gerçeklerin ortaya çıkarılması, özür dileme, affetme, gerekli durumlarda tazminat ve taraflar arasında iletişimin sürekliliği için girişimlerde bulunmaktır. Öncelikle çatışmanın gerçek sebepleri ortaya konmalı ve bu sebeplerin ortadan kaldırılması için yol haritası belirlenmelidir. Daha sonra taraflar sorumluluklarını kabul ederek gerektiği durumlarda özür dileme, affetme ve tazminat koşullarını yerine getirmelidir. Son olarak da taraflar arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin sürekliliği için iletişim kanalları açık tutulmalıdır.¹⁴²

2.3. Kolaylaştırıcılık

Uluslararası İlişkilerde kolaylaştırıcılık (facilitation) terimi bazen arabuluculuk yerine kullanılmaktadır. Uluslararası ilişkiler sözlüğünde arabulucu olarak da tanımlanan kolaylaştırıcı (facilitator) şu şekilde tanımlanmaktadır: “Diplomaside savaş hâlindeki taraf, grup veya ülkeleri karşılıklı olarak görüşlerini birbirine iletmek üzere bir araya getiren tarafsız ülke veya şahıs.” Kolaylaştırıcının arabulucudan (mediator) farkı daha az resmi statüye sahip olması olarak ifade edilir.¹⁴³ Arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık arasındaki fark, arabuluculuğun yapılış şekli ve tarzıyla ilgilidir.

Kolaylaştırıcılıkta, taraflar arasındaki sorunu çözmek için iletişim kurulması sağlanır ve bir haberci gibi hareket edilir. Bir kolaylaştırıcı, barış müzakerelerine arabuluculukta olduğu gibi fiziksel olarak katılmak zorunda değildir.¹⁴⁴ Kolaylaştırıcılık, farklı bir tür etkileşim oluşturmak için gereklidir.

140 Erdem Özlük, *Uluslararası İlişkilere Duygusal Bakış*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2016, s. 71.

141 Sienho Yee, “Conciliation and the 1982 UN Convention on the Law of the Sea”, *Ocean Development International Law*, Vol. 44, No. 4, 2013, s. 316.

142 Ignasi Torrent Oliva, “An analytical framework for reconciliation processes. Two case studies in the context of post-war Bosnia and Herzegovina”, *Security and Development*, Universitat Autònoma de Barcelona Course 2010/2011

143 Dağ, *a.g.e.*, s. 205.

144 Marko Lehti, *The Era of Private Peacemakers A New Dialogic Approach to Mediation*, Palgrave Macmillan, 2019, s. 39.

Kolaylaştırıcı tarafların gerçekten birbirlerini dinlemelerini sağlamalı ve endişe ve çekincelerin anlaşılmasına aracılık etmelidir.¹⁴⁵ Kolaylaştırıcılık, en az müdahaleci olan ve daha pasif bir arabulucuyu içeren bir süreçtir.¹⁴⁶

Üçüncü tarafın müdahale yöntemi olarak kolaylaştırıcılık oldukça karmaşık bir görevdir. Sadece sorunlara çözüm üreten bir yaklaşım olmayıp aynı zamanda sorunlara yol açabilir. Üçüncü tarafı temsil edenlerin kişilikleri ve tarzları önemli değişkenlerdir. Belirli çatışmalar hakkındaki bilgi seviyesi ve farklı kültürlerden insanlarla çalışma yeteneği de aynı derecede önemlidir. Üçüncü tarafı temsil eden kolaylaştırıcılar, ilgili çatışmaya dâhil olan toplumların tarihini, kültürel kaynaklarını, ekonomik koşullarını, kurumsal yapı ve sorunlarını bilmelidir. Bunun yanında etkili iletişim kurabilmek ve güvenilir olmak olmazsa olmazlardandır. Empatik, analitik ve grup içi dinamiklere duyarlı olmalıdırlar. Kendine güvenen ve zorlayıcı olmayan kişiler, kolaylaştırıcılık sürecine yardımcı olma konusunda daha çok kabul görürler.¹⁴⁷

Kolaylaştırıcı olarak hareket ederken arabulucu, esas olarak tarafların iletişimini daha doğru bir şekilde sağlamalarına yardımcı olmaya ve gerçek arabuluculuk sürecinin üzerinde sınırlı bir kontrole sahip olarak, karşılıklı işbirliğini kolaylaştırmayı hedefler. Çatışmaların meydana getirdiği yüksek düzeyde güvensizlik nedeniyle, çatışan tarafların kararları ve tercihleri olumsuz etkilenir. Kolaylaştırıcı veya iletişimci olarak arabulucu, çatışan taraflara, taraflar arasındaki farkları azaltmak ve karşılıklı kabul edilebilir sonuçların ortaya çıkması için gerekli olan bilgileri sağlar.

Başka bir deyişle, kolaylaştırıcı ve iletişimsel stratejiler kullanarak arabulucular, çatışan tarafların aslında ortak çıkarlara sahip olduklarını fark etmelerine yardımcı olur. Arabulucular, tarafların doğrudan veya dolaylı olarak mekik diplomasisi aracılığıyla iletişim kurmasına yardımcı olurlar. Her iki taraf için genel durumu ortaya koyar.¹⁴⁸ Kolaylaştırıcılık aktörlerin olası şiddet içermeyen eylemlerini doğru bir şekilde belirlemelerine yardımcı olan bir stratejidir. Bu stratejiyi kullanan taraflar, giderek sifir

145 Tamra Pearson d'Estree, "Problem Solving Approaches", Jacob Bercovitch, Victor Kremenyuk, William Zartman, (ed.) *Handbook of Conflict Resolution*, California: Sage Publications, 2009, s. 152.

146 Kyle C. Beardsley, *Politics by means other than war : Understanding international mediation*, California Digital Library University of California, 2006, s. 192.

147 Edward E. Azar, Chung In Moon, "Managing Protracted Social Conflicts in the Third World: Facilitation and Development Diplomacy", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 15, No. 3, 1986, s. 402.

148 Sinisa Vukovic, *International Multiparty Mediation and Conflict Management Challenges of Cooperation and Coordination*, New York: Routledge, 2016, s. 25.

toplam algılamalardan vazgeçer ve ortak kazançları amaçlayan sorun çözme yaklaşımlarına yönelirler. Bazı çatışmalarda iletişimi kolaylaştırmak ve olası çözümler üretmek, tarafların pozisyonlarını değiştirip uzlaşmaya varmaları için yeterli olmayabilir. Birçok çalışma göstermiştir ki, düşük yoğunluklu çatışmalarda, taraflar anlaşmaya razı olmak isteseler de bu isteklerini birbirlerine iletemedikleri durumlarda, daha az müdahaleci stratejiler daha başarılı olmaktadır. Ancak, anlaşmayı isteme motivasyonunu kaybeden ve uzlaşmaya yanaşmayan durumlarda, üçüncü bir tarafın daha güçlü bir müdahalesine ihtiyaç duyulur.¹⁴⁹

Kolaylaştırıcılık, düşük düzeyli bir arabuluculuk olarak adlandırılır, yani arabulucu oldukça pasif bir rol üstlenir. Bu tür arabuluculuk stratejileri, sadece çatışan taraflara bilgi sağlamaya ve taraflar arasındaki iş birliğini kolaylaştırmaya yönelmiştir. Oldukça sınırlı olsalar da bu tür arabuluculuk stratejisi önemli bir işlevi yerine getirir. Günümüzdeki birçok çatışmanın karmaşık, tekrarlayan ve çözülemeyen özellikleri göz önüne alındığında, taraflar genellikle doğrudan iletişim kanallarına sahip değildir. Bir arabulucunun görevi iletişimi ve diyalogu kolaylaştırmak, taraflar arasında bilgi iletmekten ibaret olsa bile, böyle bir durumda etkili çatışma yönetiminin temel koşulunu en azından sağlamış olur.¹⁵⁰ Kolaylaştırıcı şu yöntemleri kullanarak süreci devam ettirir. Taraflarla iletişim kurar, tarafların güvenini kazanır, taraflar arasında etkileşimi düzenleyerek temel konuları ve çıkarları belirler, durumu açıklığa kavuşturur, eksik bilgileri giderir, taraflar arasında görüş alışverişi yapar, gerçekleri tespit ederek olumlu değerlendirmeler sunar, tüm tarafların çıkarlarının tartışılmasına izin verir.¹⁵¹

Türkiye, Rusya'nın 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya işgali ile başlayan savaşın ilk ânından itibaren aktif bir dış politika izlemiştir. Rusya ve Ukrayna arasındaki görüşmelerde ve sonrasındaki tahıl krizinde Türkiye'nin üstlendiği rol, uluslararası ilişkilerdeki kolaylaştırıcılık rolüne en uygun örneklerden biridir.

Ukrayna'nın toprağı olan Kırım'ın 16 Mart 2014 tarihinde yapılan göstermelik bir referandumla Rusya'ya bağlanmıştır. Ancak Kırım'ın bu şekildeki ilhakı sonrası Rusya'nın Ukrayna'ya ilişkin hedefleri nihayete ermemiştir.¹⁵² Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin 2021 Temmuz'unda yayınladığı, Rusya tarihinden ve Ukrayna'nın mevcut durumundan

149 *A.g.e.*, s. 27.

150 Michael J. Butler, *International Conflict Management*, New York: Routledge, 2009, s. 128.

151 Beardsley, *a.g.e.*, s. 191.

152 HÜRRIYET, "Rusya'nın Kırım'ı yasa dışı ilhakinin 7. yılı", 16 Mart 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusyanin-kirimi-yasa-disi-ilhakinin-7-yili-41764242> , (10.12.2022)

bahsettiği makalesinde Şubat 2022'de başlayan Ukrayna işgaline ilişkin ipuçlarını bulmak mümkündür. Putin bu makalede Ukrayna yöneticilerinin ve silahlı kuvvetlerinin üzerinde Batı etkisinin arttığını belirterek ülkede NATO etkisinin de belirginleştiğinden söz etmiştir. Putin bu makalede Ukrayna ekonomisinin Batıyla iş birliğinin çoğalması ülkenin doğal kaynaklarının Ukrayna dışına aktarılması anlamına geldiğini ifade ederek tarım topraklarının satışına müsaade edilmemesinin önemine değinmiştir. Batı tarafından Ukrayna'ya tahsis edilen fonların ve kredilerin gelecek kuşakların borçlandırılması anlamına geldiğini belirtmiştir.

Putin Ukrayna'da yürütülen Rusya karşıtı projeye Rusya'nın tarihi topraklarının ve kendini Rusya'ya yakın hisseden halkın ülkemize karşı kullanılmasına izin verilmeyeceğini vurgulamıştır. Rusya'nın Ukrayna ile her zaman görüşmeye ve müzakereye açık olduğunu fakat Ukrayna'nın bağımsız davrandığından ve Batı'nın bize karşı yönelttiği bir silah olmadığından emin olunması gerektiği belirtilmiştir. Putin makalesinin son paragrafında Ukrayna'nın egemenliğine değinerek bir anlamda ileriye dönük müdahale sinyali vermiştir. Ukrayna'nın hakiki manada egemenliğinin ancak Rusya'yla işbirliği yaparak mümkün olacağına değinilerek Rusya ve Ukrayna halkının akrabadan ziyade tek millet olduğuna atıf yapılmıştır. Son olarak Putin Ukrayna'nın geleceği hakkında kararı Ukraynalılar verecek diyerek Ukrayna yönetimini göz ardı etmiştir.¹⁵³ Rusya Ukrayna'yı işgale başlamadan yaklaşık yedi ay önce Vladimir Putin yayınladığı bu makalesiyle başlattığı savaşa meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır.

Rusya aylar süren askeri yığınak sonrası 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'yı topyekûn işgale başlamıştır. İşgalin ilk günlerinde yapılan analizlerde Rusya'nın Ukrayna'yı yoğun ateş altına alarak, Batı'nın da buna fazla tepki vermeyeceğini düşünerek kısa süreli bir savaş planladığı varsayılmıştır. Ancak Avrupa ve Amerika'dan öncelikle Rusya'ya ve Rus vatandaşlarına karşı ekonomik yaptırımlar gelmiş daha sonra ise doğrudan çatışmaya müdahil olmadan yoğun askeri ve ekonomik yardımlarla Ukrayna'nın askeri savunması güçlü tutulmak istenmiştir. Ukrayna halkı Devlet Başkanı Volodimir Zelenski liderliğinde işgale güçlü bir şekilde direnerek başta Başkent Kiev olmak üzere bütün şehirlerinde savunma durumuna geçerek Rusya'nın zafer ilânını engellemiştir.¹⁵⁴

153 HABERTURK, "Putin'in Makalesi: Ruslar ve Ukraynalıların Tarihsel Birliği Üzerine", 1 Mart 2022, <https://www.haberturk.com/putinin-makalesi-ruslar-ve-ukraynalilarin-tarihsel-birli-gi-uzer-3360394>, (05.04.2022)

154 HABERTURK, "Rusya'nın Ukrayna işgali başladı", 24 Şubat 2022, <https://www.haberturk.com/rusya-nin-ukrayna-ısgali-basladi-dakika-dakika-yasananlar-3354781>, (10.12.2022)

Rusya'nın uluslararası bankacılık haberleşme sistemi olan SWIFT'ten çıkarılması, Rusya'ya nakit para transferinin kısıtlanması, Büyük uluslararası şirketlerin yatırımlarını bırakıp ülkeden ayrılması, Rusya'nın uluslararası mal varlıklarının dondurulması gibi yaptırımlar işgalin başında ekonomik olarak Rusya'yı zora sokmuştur. Bunun yanında Rusya'nın lojistik sorunları nedeniyle Ukrayna topraklarında hızlı ilerleyememesi, tam olarak hava hakimiyeti sağlayamaması, çok sayıda askeri ekipman ve personel kaybetmesi, sahada güçlü bir direnişle karşılaşması gibi nedenlerle savaşın kısa sürede sonuçlanmayacağı kanaati hâkim olmuştur.¹⁵⁵ Savaşın başından itibaren ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından ekonomik ve siyasi yaptırımların arka arkaya açıklanması bölgede Türkiye'yi kilit ülke hâline gelmiştir.

Türkiye son yıllarda Rusya ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini çok geliştirmiştir. Bunun yanında Ukrayna'yla olan ilişkilerini sürdüren, aynı zamanda bir NATO üyesi olan Türkiye işgali en başından itibaren Dışişleri'nin resmi açıklamasında belirtildiği gibi reddetmiştir. Dışişleri Bakanlığı, Rusya tarafından girilen bu operasyonun kabul edilemeyeceğini belirterek uluslararası hukukun yok sayıldığını belirtmiştir. Ülkelerin sınırlarının silah kullanılarak değiştirilmesinin karşı olunduğu ifade edilerek Rusya'ya başlattığı operasyonu durdurma çağrısı yapılmış ve Ukrayna'nın egemen bir devlet olarak varlığına Türkiye'nin desteği açıklanmıştır.¹⁵⁶ Türkiye bu resmi açıklamasıyla Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısını kabul etmediğini ifade etmiş ancak bu süreçte Batı yaptırımlarına katılmayarak tarafsız kalma yolunu seçmiştir. Bu durum Türkiye'yi doğal arabulucu konumuna getirmiştir. Türkiye yıllık doğalgaz ihtiyacının yarıya yakını Rusya'dan ithal etmektedir.¹⁵⁷ Türkiye'ye gelen turistlerin önemli bir bölümünü Ruslar ve Ukraynalılar oluşturmaktadır. Suriye'de, Libya'da ve Kırım'ın ilhaki konusunda siyasi anlaşmazlıkları bulunmasına rağmen, Rusya ve Türkiye bu anlaşmazlıkları son yıllarda Recep Tayyip Erdoğan'la Vladimir Putin'in yürüttükleri telefon ve zirve diplomasisi yoluyla krize dönüşmeden çözebilmektedirler.

155 EURONEWS, "Bir ayını dolduran Rusya'nın Ukrayna işgali nasıl başladı, sebepleri ve sonuçları neler?" <https://tr.euronews.com/2022/03/24/bir-ay-n-dolduran-rusya-n-n-ukrayna-igalinas-l-baslad-sebepleri-ve-sonuclar-neler> , (10.12.2022)

156 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "No: 62, 24 Şubat 2022, Rusya Federasyonu Tarafından Ukrayna'ya Yönelik Başlatılan Askeri Operasyon Hk.", https://www.mfa.gov.tr/no_-62_-rusya-federasyonu-tarafından-ukrayna-ya-yonclik-baslatılan-askeri-operasyon-hk.tr.mfa , (11.12.2022)

157 TÜRKİYE PETROLLERİ A.O., "2021 Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu", <https://www.tpa.gov.tr/file/2206/2021-petrol-ve-dogal-gaz-sektor-raporu-861629db02cb5624.pdf> , (19.12.2022)

Bütün bu etkenlerden dolayı Türkiye özellikle 2000'li yılların ilk on yıllık döneminde, çevresinde çeşitli krizlerde üstlendiği başarılı arabuluculuk görevini tekrar yapmak istemiştir. Ukrayna işgalinin öncesinde ve sonrasında Türkiye her iki tarafla da iletişim kanallarını açık tutarak arabuluculuk niyetini deklare etmiştir. Sürdürülen arabuluculuk girişimleri sonucu Ukrayna Dışişleri Bakanı Dmytro Kuleba ve Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Türkiye tarafından Antalya Diplomasi Forumu'nda bir araya getirilmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu misafir dışişleri bakanlarıyla önce ayrı görüşmeler gerçekleştirmiş, sonrasında üçlü toplantı yapılmış ve son olarak bakanlar ayrı ayrı basın toplantısı düzenlemişlerdir.¹⁵⁸ Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu her iki bakanla da yaptığı görüşme sonucu yaptığı açıklamada taraflar arasında iletişim kanallarının açık kalmasının öneminden bahsetmiştir.¹⁵⁹

Görüşmelerde Ukrayna Rusya'nın taleplerini kesinlikle reddederken Rusya ise Batı'nın yaptırımlarına değinerek Rusya'nın Batı'ya bağımlı olmadığını belirtmiştir. Lavrov ayrıca Avrupa'nın Rusya'dan petrol ve doğalgaz almaması hâlinde yerine koyacağı enerji kaynağını bulması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁰ Antalya görüşmesi 24 Şubat'ta savaşın başlamasından sonra yapılan ilk üst düzey görüşme olmuştur. Görüşmeler devam ederken Dışişleri Bakanlarının ilk defa gerçekleşen bu yüz yüze görüşmesinden nihai bir sonuç beklenmesinin erken olduğu kanaati hâkim olmuştur. Aynı zamanda Antalya görüşmeleri müzakerelerin ilerleyen zamanda devam edeceğine dair umut olmuştur.¹⁶¹ Bakan Çavuşoğlu'nun kolaylaştırıcı rolüyle dâhil olduğu toplantılar sonucu ateşkese ulaşılamamıştır fakat Rusya ve Ukrayna arasında artarak devam edecek olan Türkiye'nin arabuluculuk girişimlerinin ilk adımı atılmıştır. Antalya'da yapılan görüşmelerde somut bir sonuca ulaşılamamasına rağmen Türkiye'nin arabuluculuk çabışmaları devam etmiştir.

İlerleyen dönemde Türkiye'nin arabuluculuk girişimlerinden bahsetmeden önce Türkiye'nin hem Rusya ve Ukrayna hem de diğer devletler tarafından arabulucu olarak kabul edilmesinde etkili olan sebeplerden söz edilmesi gerekir. İlk olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın savaşın başladığı 24 Şubat

158 BBC, "Antalya Zirvesi: Rusya, Ukrayna'nın ateşkes çağırısına yanıt vermedi", 10 Mart 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60698944> , (15.12.2022)

159 REUTERS, "Turkey says Lavrov-Kuleba meeting was civil despite all difficulties", 10 Mart 2022, <https://www.reuters.com/world/turkey-says-lavrov-kuleba-meeting-was-civil-despite-all-difficulties-2022-03-10/> , (12.12.2022)

160 Burhanettin Duran, "Türkiye'nin Arabuluculuğu Yeni Başladı...", 11 Mart 2022, <https://www.setav.org/turkiyenin-arabuluculugu-yeni-basladi/> , (18.12.2022)

161 YetkinReport, "Rusya-Ukrayna Antalya'da görüştü: Önemli bir başlangıç", 10 Mart 2022, <https://yetkinreport.com/2022/03/10/rusya-ukrayna-gorusmesi-cozumsuz-sonlandi/> , (15.12.2022)

2022 tarihinden itibaren bir ay içerisinde otuz beş liderle gerçekleştirdiği yoğun diplomatik görüşmeler Erdoğan'ın kararlılığını ve Türkiye'nin barış konusundaki hassasiyetini göstermektedir.

Türkiye savaşın öncesinden itibaren her iki tarafa güven telkin eden bir yaklaşım sergilemiştir. Türkiye Rusya'nın saldırısını kınamasına rağmen Batı'nın yaptırımlarına katılmayarak ekonomik ve siyasi ilişkilerini sürdürmüştür. Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'ne dayanarak Boğazlarını savaş gemilerine kapatması dünya genelinde Türkiye'ye olan güveni artırmıştır. Yürütülen aktif tarafsızlık diplomasisi İsrail'in de arabulucu olarak gündeme geldiği dönemde Türkiye'yi bir adım öne çıkarmıştır.¹⁶² Batı ile ilişkilerin iyi gitmediği dönem sonrası Türkiye'nin Rusya ve Batı arasında iletişimi sağlayan taraf olması Türkiye'nin bölgesindeki önemini tekrar hatırlatmıştır. Geçici ateşkes ve insani koridor meselelerinin öncelikli konular olduğu Antalya görüşmeleri taraflar arasındaki müzakerenin ilk adımı olarak kayda geçmiştir.¹⁶³ Akademisyen Ferhat Pirinççi Antalya Diplomasi Forumu kapsamında gerçekleşen görüşmeleri Türkiye açısından önemli bir diplomatik başarı olduğunu üç maddeyle ifade etmiştir. İlk olarak Rusya ve Ukrayna yetkilileri daha önce dünyaya mesajlarını ekran ve sosyal medya üzerinden vermiştir. Antalya Diplomasi Forumu'nda bir araya geldiklerinde ise iki devlet birbirini muhatap alarak, buraya katılan otuz beş ülkeden üç yüzün üzerindeki gazeteci vasıtasıyla görüşlerini ve taleplerini açıklamışlardır. İkinci olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yoğun telefon diplomasisi sonucu Rusya ve Ukrayna'nın Antalya Diplomasi Forumu kapsamında görüşmeyi kabul etmesi diplomatik başarı olarak görülmüştür. Son olarak savaşın başından itibaren başka devletlerin de tarafların görüşmesi için devreye girme çabalarına rağmen Türkiye'nin girişimi Rusya ve Ukrayna tarafından kabul görmüştür.¹⁶⁴

Rusya ve Ukrayna Dışişleri Bakanları'nın Antalya Diplomasi Forumu'ndaki istişarelerinin ardından, taraflar arasındaki bir sonraki buluşma yeri olarak Belarus'un adı geçmesine rağmen İstanbul ön plana çıkmıştır. Taraflar nezdinde müzakere yeri olarak İstanbul'un kabul görmesi Türkiye'nin kararlı ve tarafsız izlediği diplomasisinin sonucudur. İstanbul görüşmelerinden de

162 Burhanettin Duran, "Ukrayna Krizinde Erdoğan Diplomasisinin Farkı", 16 Mart 2022, <https://www.setav.org/ukrayna-krizinde-erdogan-diplomasisinin-farki/>, (15.12.2022)

163 Mehmet Çınar, "İşte Antalya'daki tarihi zirveden çıkan sonuç!" 10 Mart 2022, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-dakika-antalyada-ukrayna-zirvesi-ilk-fotograflar-geldi-6715940>, (15.12.2022)

164 Ferhat Pirinççi, "Türkiye Merkezli Yükselen Diplomasi ve Antalya Diplomasi Forumu", 12 Mart 2022, <https://www.setav.org/turkiye-merkezli-yukselen-diplomasi-ve-antalya-diplomasi-forumu/>, (16.12.2022)

Antalya'daki gibi somut bir sonuç beklenmemesine rağmen cephede savaş devam ederken diplomasinin buna paralel olarak devam etmesi olumlu olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁵

---

165 Burhanettin Duran, "İstanbul Mzakerelerinden Sonuç Alınır mı?", 29 Mart 2022, <https://www.setav.org/istanbul-muzakrelecrinden-sonuc-alinir-mi/>, (15.12.2022)

3. 2000’li Yıllarda Diplomaside Üçüncü Taraf Olarak Türk Dış Politikası

3.1. İsrail Suriye Barış Görüşmelerinde Türkiye’nin Rolü

14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail devletinin kurulmasıyla bütün bölgeyi ve dünya politikasını etkileyecek olan Arap – İsrail çatışması başlamıştır. Arap devletleri ve İsrail arasında ilki İsrail’in kuruluş ilanının ertesi günü başlamak üzere 1948 – 1982 yılları arasında beş büyük savaş gerçekleşmiştir. İsrail devletinin ilan edilmesinden saatler sonra Mısır, Suriye, Irak, Ürdün ve Lübnan orduları, İsrail’i hemen ortadan kaldırmak için saldırıya geçmiştir. Ancak İsrail tarafından kurtuluş savaşı, Filistinliler tarafından ise *al-Naqba (felaket)* olarak adlandırılan ilk Arap – İsrail savaşı Arap devletlerinin mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır.

1956 yılına gelindiğinde Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nâsır’ın arası batılı devletler Fransa, İngiltere ve ABD ile açılmış Sovyetler Birliği ile de yakınlaşmıştır. Bunun üzerine ABD, Nasır’ın büyük önem verdiği Asvan Barajı’na sağladığı finansmanı kesme kararı almıştır. Nasır bu hamleye Süveyş kanalını devletleştirerek karşılık verince Mısır, Fransa-İngiltere ve İsrail tarafından saldırıya uğramıştır. ABD Başkanı Eisenhower’ın müdahalesiyle savaş kısa sürede sona erdirilmiştir. ABD tarafından Süveyş Kanalı Savaşı’nın durdurulması Arap – İsrail çatışmasını 1967 Haziranına kadar ertelemiştir.

1966 Kasım ayında Suriye ile Mısır’ın karşılıklı askeri savunma anlaşması imzalamasının ardından Ürdün de bu ittifaka katılmıştır. 5 Haziran 1967 tarihinde başlayan savaşta İsrail’in hava saldırısı sonucu Arap ittifakı ağır kayıplar verince Altı Gün Savaşı adı verilen bu savaş 10 Haziran’da sona

ermiştir. Savaş sonunda Doğu Kudüs, Batı Şeria, Sina ve Golan Tepeleri'nin hâkimiyeti İsrail'e geçmiştir.¹⁶⁶

1970 senesinde Mısır Enver Sedat'ın, Suriye ise Hafız el-Esad'ın yönetimine geçmiş ve 1973 yılı başında Sedat ve Esad arasında Mısır ve Suriye ordularını ortak komuta etmek için anlaşma sağlanmıştır. Bu anlaşma 1973 Ekiminde başlayacak olan İsrail'e karşı ortak saldırının işareti niteliğinde olmuştur. Savaşın ilk haftasında Mısır güçleri Süveyş kanalını geçmeyi başarmış, Suriye de Golan Tepeleri'ni kısa süreliğine ele geçirmiştir. İsrail savaşı kaybetmeye yakınken ikinci haftada ABD'nin havadan cephane yardımıyla İsrail kuvvetleri toparlanmış ve 22 Ekim 1973 tarihinde imzalanan ateşkesle Arap ordusunu geri çekilmeye zorlayarak 1967 sınırlarına dönülmesini sağlamıştır. Bu savaştan sonra Mısır pozisyonunu değiştirerek Amerika'yla yakınlaşmış ve İsrail'le barış görüşmelerine başlamıştır.

1979'da imzalanan ilk Arap – İsrail barış anlaşmasıyla Mısır, Sina'yı geri kazanmıştır. İsrail'le anlaşmanın faturası Mısır'ın Arap Birliği'nden atılması ve Enver Sedat'ın 1981 yılında suikastla öldürülmesi şeklinde olmuş, Hafız Esad'ın Suriye'si ise Golan Tepeleri'ni¹⁶⁷ tekrar İsrail'e bırakmak zorunda

166 Lübnan doğumlu ancak 1976'dan beri Paris'te yaşamını sürdüren yazar Amin Maalouf Uygur-
lukların Batışı kitabında 1967 yılında yaşanan altı gün savaşını Arap Devletleri'nin yaşadığı en
büyük travmalardan birisi olarak tanımlar. Amin Maalouf Altı Gün Savaşı'nı askeri sonuçları
bakımından olmasa da şimşek gibi hızlı ve beklenmedik bir anda gerçekleşmesinden dola-
yı Pearl Harbour saldırısına benzetmektedir. Ancak Altı Gün Savaşı'yla, Fransız ordusunun
1940'ta Alman ordusu karşısında hızlı bir çöküş yaşayarak mağlup olmasını daha çok bağdaş-
tırmaktadır. Fransız ulusunun Almanlar karşısında yaşadığı aşağılanma ve mağlubiyet duygusu
dört yıl sonra ülkelerinin işgalden kurtulmasıyla ortadan kalkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda
yaşanan Pearl Harbour ve Fransa'nın işgali olaylarının izlerini o ülkeler üzerlerinden atmalarına
karşın Araplar 1967'deki Altı Gün Savaşı bozgununa takılıp kalmışlar ve tekrar özgüvenlerine
kavuşmamışlardır. Amin Maalouf'a göre Altı Gün Savaşı'nın en önemli kaybedeni Nâsır'dır.
Arap ve İslam dünyasında otuz dört yaşında iktidara gelmesine rağmen çok önemli bir lider
olarak kabul gören Cemal Abdül Nâsır 1967 savaşını kırk dokuz yaşındayken kaybetmiştir.
1967 bozgunundan üç yıl sonra elli iki yaşında Nâsır hayatını kaybetmiştir. Bu savaşa Altı Gün
Savaşı ismini Batılılar ve İsraililer vermiştir. Bu ismi aşağılayıcı bulan Araplar bu savaşa Altmış
Yedi, Haziran Savaşı ya da Naksa (talihsizlik, geçici başarısızlık) demeyi tercih etmişlerdir. Nâ-
sır'dan sonra Arap milliyetçiliği ideolojisi yerini siyasal İslama bırakmaya başlamıştır. Tarihte
Arap umutsuzluğu 1967'den önce İsrail karşısındaki ilk bozgun olan 1948'e ve hatta Birinci
Dünya Savaşı sonunda kendilerine vaat edilen Arap Krallığı'nın kurulamamasına kadar götü-
rülebilir. Fakat Amin Maalouf'a kulak verdiğimizde günümüzde intihara ve cinayete götüren
umutsuzluğun kaynağı 1967'dir. 1967'ye kadar Araplar öfkeli olmalarına rağmen umutları
devam etmiştir. Ancak 1967 savaşıyla umutlarını kaybetmişlerdir. Amin Maalouf'a göre Arap
umutsuzluğu 5 Haziran 1967'de doğmuştur.

167 İsrail'in kuzeydoğusunda Suriye'nin ise güneybatısında bulunan Golan Tepeleri 1967 yılı Ha-
ziran ayındaki altı gün savaşı sonunda İsrail tarafından işgal edilmiş ve 1981'de ilhak edilmiştir.
250 km² büyüklüğe sahip olan Golan Tepeleri bölgesinde yaşayan 100 bin Suriyelinin çoğu
işgalden sonra bölgeden göç etmiş geriye ancak 20 bin kadar Suriyeli kalmıştır. İşgalden son-
ra İsrail yerleşim yerleri kurması sonucu 20 bine yakın İsraili bölgede yaşamaktadır. Golan
Tepeleri stratejik açıdan da önemli bir bölgedir. Suriye'nin başkenti Şam'a 60 km mesafede
bulunması, hem Suriye topraklarında hem de İsrail topraklarına hâkim bir tepe olması askeri

kalmıştır. 1982 yılına gelindiğinde Doğu Akdeniz’de (Levant Bölgesi) Suriye ve İsrail rekabeti yeni bir çatışmayı doğurmuştur. 1975’de Lübnan’da iç savaş başlayınca Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Güney Lübnan’a yerleşerek buradan İsrail’e saldırılar gerçekleştirmiştir. Suriye de 1976’da çatışmaların kontrolü amacıyla Lübnan’a girmiştir. Suriye’nin iki cepheden birden saldırabileceğini düşünen İsrail’i bu durum endişelendirmiştir. 1977 yılında İsrail İşçi Partisi tarihinde ilk kez seçimleri kaybetmiş ve saldırgan politikayı savunan sağ Likud Partisi, Menachem Begin başkanlığında hükümeti kurmuştur. Lübnan’daki Suriye ve FKÖ güçleri ile İsrail arasında çatışmalar başlamıştır.

1982 Haziranında ise İsrail’in Londra Büyükelçisi Şolorgov’un bir suikast sonucu öldürülmesi İsrail’in Lübnan topraklarında yeni bir operasyon başlatmasına zemin hazırlamıştır. İsrail Devleti, Savunma Bakanı Ariel Şaron’un planıyla Lübnan kuvvetlerini kontrol eden Beşir Cemayel’le ortak hareket ederek Lübnan’da yeni bir siyasi düzen kurmak istemiştir. Ariel Şaron, Beşir Cemayel ittifakının FKÖ ile giriştiği çatışmalarda FKÖ Batı Beyrut’tan tamamen temizlenememiştir. Beyrut’taki kuşatma FKÖ merkezinin Tunus’a taşınmasıyla 22 Ağustos 1982’de sona ermiştir. Cemayel’in Eylül ayında suikastla öldürülmesiyle Şaron’un planları akamete uğratmış ve Lübnan iç savaşından kurtulmak isteyen İsrail’in yardımına yine Amerika yetişmiştir. İsrail ile Lübnan arasında ABD’nin arabuluculuğu vasıtasıyla 17 Mayıs 1983 tarihinde her iki tarafın da beklentilerini karşılamamasına rağmen imzalanan barış anlaşması, Suriye’nin baskısıyla 5 Mart 1985’te Lübnan tarafından iptal edilmiştir. Güney Lübnan’a çekilen İsrail ordusu kuzey sınırlarının güvenliği için 2000 Mayıs’ına kadar burada kalmıştır.¹⁶⁸

Bu savaşlardan sonra İsrail ile Suriye arasındaki sorunları çözmek için uluslararası alanda bazı girişimlerde bulunulmuştur. İlk olarak 30 Ekim 1991 tarihinde ABD ve Sovyetler Birliği’nin başkanlığında toplanan Madrid Barış

---

açından önemlidir. Ayrıca verimli toprakları ve su kaynaklarına sahip olmasıyla İsrail açısından kolay vazgeçilebilir bir toprak değildir. 1973 yılındaki Arap – İsrail Savaşı’nda (Yom Kippur) Suriye Golan Tepeleri’ni İsrail’den geri almaya çalışmış ancak başaramayınca 1974’te barış anlaşması imzalanarak Birleşmiş Milletler’e bağlı barış gücü bölgeye yerleştirilmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 1967 yılı 242 sayılı kararına göre İsrail bu bölgede hâlen işgalci konumundadır. 2016’da İsrail Başbakanı Netanyahu, Bakanlar Kurulunu Golan Tepeleri’nde toplamış ve dünyanın bu bölgede İsrail egemenliğini tanımasını istemiştir. Ancak uluslararası camiadan bu çağrıyla destek yerine tepki gelmiştir. Mart 2019’da ise ABD Başkanı Donald Trump, Golan Tepeleri’nin hâkimiyetinin İsrail’e ait olduğunu belirten başkanlık kararnamesini imzalayarak İsrail Başbakanı Netanyahu ile birlikte dünyaya ilan etmiştir. Bu durum çözüm-süzlüğü daha da derinleştirmiştir. Bugün bölge uluslararası alanda İsrail işgali altındaki Suriye toprağı olarak bilinmeye devam etmektedir.

168 Antony Best v.d., *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, çev. Taciser Ulaş Belge, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012, s. 475.

Konferansından hemen sonra Washington'da Suriye ve İsrail görüşmeler için bir araya gelmiştir. İsrail'in güvenlik eksenli yaklaşımına Suriye tarafının 4 Haziran 1967 öncesi sınırlara dönülmesi teklifiyle karşılık verince görüşmeler çözüme ulaşmadan sona ermiştir. 1992 yılında İsrail'de iş başına gelen İzhak Rabin hükümeti Suriye ile görüşmelere yeniden başlayarak, Suriye tarafından barış ve güvenliğin tesis edilmesi şartıyla Golan Tepeleri'nden çekilmeyi dahi kabul etmiştir. Ancak, Rabin'in 4 Kasım 1995'te Tel Aviv'de suikastla öldürülmesi görüşmelerin kesintiye uğramasına sebep olmuştur. İzhak Rabin sonrası iş başına gelen Şimon Peres hükümeti 1995 yılında Amerika'da Suriye'yle görüşmeleri bir kez daha gerçekleştirmiş ama bu görüşmelerden de sonuç alınamamıştır.¹⁶⁹ 1999 yılında İsrail Başbakanı Ehud Barak ile Suriye Dışişleri Bakanı Faruk eş-Şara, ikili bir görüşme gerçekleştirmiştir. 2000 yılında ise ABD'nin arabuluculuğuyla Golan Tepeleri'nin Suriye'ye iadesi amacıyla müzakereler yürütülmüş ancak görüşmeler başarıya ulaşmamıştır.¹⁷⁰

Bu görüşmelerden sekiz yıl sonra bu defa Türkiye'nin arabuluculuğunda İsrail ve Suriye arasındaki görüşmelerin yeniden başlaması tartışılmaya başlanmıştır. 2002 yılından itibaren göreve gelen Ak Parti hükümetleriyle birlikte sağlanan siyasi ve ekonomik istikrarın sonucu olarak Türkiye Ortadoğu'da diplomatik etkinlik sergilemek için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Sınırlarının hemen ötesinde sağlanan barışın kendine de ekonomik ve siyasi anlamda olumlu yansıtacağını düşünen Türkiye'ye bölgede duyulan güven, Türkiye'yi Suriye ve İsrail arasındaki yıllardır dondurucuda bekleyen sorunların çözümü için potansiyel arabulucu haline getirmiştir.¹⁷¹ Hem Suriye hem de İsrail'le ilişkilerini geliştiren Türkiye iki ülke arasında sağlanacak nihai barışın Orta Doğu açılımına olumlu yansıtacağını düşünerek sorunların çözümü için arabuluculuk girişimlerinde bulunmuştur. Bu arabuluculuk girişimleri 90'ların sonunda nerdeyse Suriye'yle savaş durumuna gelen Türkiye'nin, komşusu ile ilişkisinin dostluk boyutuna gelmesi bakımından önemlidir.¹⁷²

Türkiye ile Suriye arasında sıcak ilişkilerin başladığı dönemde Ocak 2004'te Beşar Esad Ankara'daki resmi ziyaretinde Başbakan Recep Tayyip

169 Pınar Akpınar, "Çatışma Çözümleri Perspektifinden Suriye-İsrail Meselesi", Nezir Akyeşilmen (ed.), *Barış Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013, s. 229.

170 Habertürk, "Golan Tepesi Son Gelişmeler", 25.03.2019, <https://www.haberturk.com/golan-tepeleri-neden-onemli-golan-tepeleri-nerededir-2413897> (08.06.2020)

171 Bülent Aras, "Turkey between Syria and Israel: Turkey's Rising Soft Power", <https://www.setav.org/cn/turkey-between-syria-and-israel-turkeys-rising-soft-power/> (09.06.2020)

172 Nuri Yeşilyurt, "Orta Doğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kıvılcık Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar Cilt:III 2001-2012*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 419.

Erdoğan'a Türkiye'nin Suriye ve İsrail arasındaki sorunların çözümü için arabulucu olup olmayacağını sormuştur. Bunun üzerine Türkiye'nin İsrail Büyükelçisi tarafından İsrail'in eski dışişleri müsteşarı Alon Liel'e Suriye'nin İsrail'le barış görüşmelerine başlamak istediği iletilmiştir. İsrail, Suriye'nin 2004 yılındaki bu barış teklifine olumsuz yanıt vermiştir. Olumsuz yanıtın sebebi olarak ABD'nin Suriye hakkındaki olumsuz düşünceleri olduğu iddia edilmiştir. Türkiye bu barış girişiminde İsraili hiçbir yetkiliden olumlu geri dönüş alamadığı için 2004 yılı içindeki arabuluculuk girişimi başlamadan sona ermiştir.¹⁷³

BBC Türkçe'de yer alan haberde İsrail gazetesi Haaretz'e göre Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad 2004 senesi ocak ayında Türkiye'de Başbakan Erdoğan'la görüşmesinde İsrail konusu da önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu görüşme sırasında İsrail'in eski Ankara Büyükelçisi Alon Liel, Suriye heyetiyle İstanbul'da aynı otelde kaldığından Türk Dışişleri Bakanlığı yetkilileri kendisine görüşmeden bahsetmişlerdir. Alon Liel İsrail'e döndüğünde Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi Feridun Sinirlioğlu ile görüşmüş ve Esad'ın Erdoğan'dan İsrail ile iyi ilişkilerini kullanarak Suriye ve İsrail arasında müzakere kanallarının tekrar açılmasını talep ettiğini iletmıştır. Liel'den ise Şaron yönetiminin Suriye-İsrail arasında Türkiye'nin arabuluculuğuna nasıl yaklaştığını öğrenmesini istemiştir.

Alon Liel, Feridun Sinirlioğlu ile görüşmesinin ardından sadece İsrail yönetimi ile değil Suriye yönetimi ile de görüşme çabası içine girmiştir. Bunun için Washington'da hayatını sürdüren ve ailesi Beşar Esad'la aynı köyden olan İbrahim Süleyman ile temasa geçmiştir. Bunun üzerine Suriye'ye giden İbrahim Süleyman Türkiye Büyükelçisi ile görüşerek Suriye'nin İsrail'le müzakereye hazır olduğu mesajını aktarmıştır. Ancak müzakerelerin resmi müzakereler şeklinde olmasını talep etmiştir. İsrail müzakerelerin resmi olmasını kabul etmeyince Feridun Sinirlioğlu Alon Liel'e Türkiye'nin arabuluculuk çabalarının sonuca ulaşmadığını 2004 yazının sonunda iletmıştır. Resmi müzakere süreci başlamayınca Liel ve Süleyman, 2004-2006 yılları arasında gayri resmi kanallardan ve hükümetlerin resmi girişimi dışında büyük bir gizlilikle Avrupa'nın değişik şehirlerinde görüşmeler gerçekleştirmiştir. Haaretz gazetesi bu aşamada müzakerelerin resmi olarak başlayıp başlamamasında ABD'nin belirleyici aktör olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁴

173 Berna Süer, "Suriye-İsrail Barış Görüşmeleri: Olgunlaşma Teorisi Perspektifinden Bir Analiz", *Ortaoğu Etitleri*, Cilt. 3, No. 2, 2012, s. 246.

174 BBC Turkish, 16 Ocak 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/01/070116_syria_israel_tr.shtml (07.10.2020)

Sonuca ulaşmayan bu arabuluculuk girişiminin başlangıcını gazeteci Murat Yetkin 26.12.2003 tarihli *Radikal*'de çıkan yazısında yukarıdakinden farklı bir şekilde aktarmıştır. Murat Yetkin'e göre İsraili yetkililer Türkiye'nin Ortadoğu barış sürecine destek vermesi için Suriye'yi ikna edebileceğini düşünmüştür. 5 Ocak 2004 tarihindeki Beşar Esad'ın Ankara ziyaretinin Suriye'nin ABD ve İsrail'le arasını düzeltebilmesi için önemli bir fırsat olduğu değerlendirilmiştir. 24 Aralık 2003'te İsrail Kamu Güvenliği Bakanı Thasi Hanegbi, İçişleri Bakanı Abdulkadir Aksu'yu ziyareti sırasında gerçekleşen basın toplantısında arabuluculuk konusu ilk defa gündeme gelmesinin ardından İsrail'in Ankara Büyükelçisi Pinhas Avivi Türkiye'nin Suriye ile ülkesi arasında arabulucu olarak görev alması konusunda bir süredir görüşmelerde bulduklarını belirtmiştir. Hanegbi açıklamasında terörizmle mücadelede bahsederek Suriye'nin kendisini terörist grupların koruyucusu imajından sıyırması, ABD ve İsrail'le arasını düzeltmesi ve artık Avrupa'nın bir parçası haline gelmeye başlayan Türkiye'yle yakın ilişki içinde olması için Türkiye'nin arabuluculuğunda görüşmelere başlaması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷⁵

2004'te başlamadan biten arabuluculuk girişiminden sonra İsrail ve Suriye arasında barışın sağlanmasını amaçlayan görüşmeler dört yıllık aradan sonra 2008 Mayıs'ında Türkiye'nin arabuluculuğunda yeniden başlamıştır.¹⁷⁶ İsrail ve Suriye tarafı 21 Mayıs 2008 tarihinde yaptıkları açıklamada Türkiye'nin arabulucu olduğu kapsamlı bir barış görüşmesinin sekiz yıl aradan sonra ilk defa gerçekleştirildiğini bildirmiştir. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, basına yaptığı açıklamada Nisan 2007'den beri Türkiye'nin, ülkesi ve İsrail arasında arabuluculuk yapmak için görüşmelere devam ettiğini ifade etmiştir. Türkiye ile Suriye arasında 2004'de imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasının 2007'den itibaren uygulanmaya başlanmasıyla iki ülkenin birbiriyle ekonomik ve ticari faaliyetinde belirgin bir artış görülmüş ve siyasi ilişkilerde bahar havası yaşanmıştır. Bu dönemde Ortadoğu politikasındaki etkinliği artan Türkiye'nin Suriye ve İsrail arasındaki sorunların çözümü için arabulucu olması ABD'nin de destek vermesiyle gündeme gelmiştir.¹⁷⁷ Suriye'nin Amerika Birleşik Devletleri ve ABD'nin bölgesel müttefikleri Suudi Arabistan ve Mısır ile olan zayıf ilişkilerine rağmen Türkiye'nin Suriye,

175 Murat Yetkin, "İsrail: Suriye ile arabulucu olun", *Radikal*, 26 Aralık 2003, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/israil-suriye-ile-arabulucu-olun-694728/> (30.06.2020)

Murat Yetkin, "İsrail: Suriye ile arabulucu olun", *Radikal*, 26 Aralık 2003, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/israil-suriye-ile-arabulucu-olun-694728/>

176 Akpınar, *a.g.m.*, s. 231.

177 Faruk Sönmezoglu, *Son On yıllarda Türk Dış Politikası (1991-2015)*, İstanbul: Der Yayınları, 2016, s. 580.

İsrail ve ABD yönetimiyle yakın ilişkide olması Türkiye'nin arabuluculuktaki elini güçlendirmiştir.¹⁷⁸

Türkiye Dışişleri Bakanı Ali Babacan 28 Nisan 2008 tarihinde Yeni Zelanda Dışişleri Bakanı ile yaptığı basın toplantısında son birkaç ayı yoğun olmak üzere bir yıldır İsrail ile Suriye arasında diplomatik trafiğin devam ettiğini ve konu olgunlaştığında tarafların bir araya gelip müzakerelerin başlayacağını umut ettiğini belirtmiştir. İsrail Başbakanı Ehud Olmert ise ABD'nin itiraz etmeyeceği işaretini aldığı anda Türkiye'nin arabuluculuğunda Suriye ile görüşmelerinin mümkün olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁹ ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Ortadoğu'dan sorumlu bakan yardımcısı David Welch Suriye-İsrail müzakereleri konusunda bakanlığına bilgi verildiğini belirterek bu süreçte Türkiye'nin oynadığı rolün faydalı olduğunu düşünüyorum diyerek sürece destek vermiştir. Welch, arabuluculuk sürecinde rolün Türkiye'ye ait olduğunu söyleyerek ABD sadece bilgilendirildi demiştir. ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nden yapılan açıklamada sözcü Kathy Schalow Türkiye'nin arabuluculuk girişimini ve bölgede barışı sağlamak için gösterdiği çabaları takdir ettiklerini belirtmiştir.

Türkiye'nin arabuluculuğu Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği ülkeleri tarafından da desteklenmiştir.¹⁸⁰ BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon Suriye-İsrail barış müzakerelerinde Türkiye'nin arabuluculuk yapmasından dolayı Başbakan Erdoğan'a teşekkür ettiğini yazılı açıklamayla bildirmiştir. AB'nin Ortadoğu temsilcisi Marc Otte, arabuluculuk görüşmelerinde Türkiye'nin katkısının önemli olduğunu dile getirerek görüşmelerle ilgili olumlu haberler gelmesinin umut verici olduğunu belirtmesi arabuluculuk sürecine AB desteğinin ifadesi olmuştur. Fransız haber ajansı AFP ise Türkiye'nin aracılığıyla yürütülen barış görüşmelerinin Türkiye'nin bölgede gelişen etkinliği ve bölgesel güç olarak iddiasını ortaya koymasına şeklinde yorumlamıştır.¹⁸¹ Fransız lider Nicolas Sarkozy de Türkler harika bir iş başardı diyerek Türkiye'nin arabuluculuğunu övmüştür. Suriye – İsrail dolaylı görüşmeleri devam ederken Eylül 2008'de Şam'da düzenlenen "İstikrar İçin Diyalog" toplantısına katılan Sarkozy, Başbakan Erdoğan'la yaptığı ortak basın toplantısında bundan sonraki dönemde de bölgede

178 The Guardian, Allegra Stratton, "Assad Confirms Turkish Mediation with Israel", 24.04.2008 <https://www.theguardian.com/world/2008/apr/24/syria.israelandthepalestinians> (10.06.2020)

179 Haaretz, Barak Ravid, "Turkish FM: Mediation Efforts Aimed at Direct Syria-Israel Talks", 28.04.2008, <https://www.haaretz.com/1.4974550> (10.06.2020)

180 Rahime Süleymanoğlu Kürüm, "A New Sector in Turkish Foreign Policy", *Boğaziçi Journal*, Vol. 25, No. 2, 2011, s. 204.

181 Milliyet, "İsrail-Suriye Barış Görüşmesi Türkiye'de" 22.05.2008, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/israil-suriye-baris-gorusmesi-turkiye-de-757943> (10.07.2020)

Türkiye'nin daha çok desteğine ihtiyaç duyulacağını belirtmiştir. Türkiye'nin yıllardır vurguladığı bu konunun Türkiye'ye mesafeli bir lider tarafından dile getirilmesi bölge için Türkiye'nin vazgeçilmez olduğunu tekrar teyit etmiştir.¹⁸²

Suriye-İsrail barış sürecine ilişkin bölgeden ve dünyadan olumlu mesajlar gelirken İsrail içinden ve basınından karşıt görüşler de gelmiştir. Özellikle İsrail Başbakanı Ehud Olmert'in rüşvet aldığı iddialarının üstünü örtmek için İsrail'in güvenliğinin riske atıldığı belirtilmiştir. İsrail'de sağ görüşlüler Suriye'yle barış görüşmelerinden memnun olmamışlardır. İsrail'in emekli generallerinden Shlomo Gazit, Olmert'in siyasi açıdan zayıf durumda olduğunu belirterek İsrail'in barış karşılığında 1967'den bu yana elinde tuttuğu Golan Tepeleri'ni Suriye'ye iade etmesinin kamuoyu tarafından hoş karşılanmayacağını ifade etmiştir.¹⁸³ 1947 yılından beri Türkiye'deki yahudi toplumuna hitaben yayın yapan haftalık gazete Şalom'da çıkan bir köşe yazısında Ehud Olmert hakkındaki yolsuzluk iddialarına değinerek barış görüşmeleri ile halkın gözünü boyamak isteyen İsrail Başbakanı'nın yakında koltuğunu kaybedeceğini belirtmiştir. Ayrıca on yıllardır çözilemeyen sorunların birkaç görüşmeyle nihayete ermeyeceği ve Golan Tepeleri'nin Suriye'ye iadesinin İsrail kamuoyu tarafından kabul görmeyeceği ifade edilmiştir. Türkiye için ise çözümü zor bir konuda arabuluculuk yapmanın uluslararası alanda kendisine güven sağladığından bahsedilmiştir.¹⁸⁴

Suriye-İsrail arasındaki arabuluculuk girişiminin temeli 2007 yılı içinde Ehud Olmert başbakan olduktan hemen sonra Türkiye ziyaretinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile yüz yüze gerçekleştirdiği görüşmede atılmıştır. Bu görüşmede Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin Suriye ve İsrail arasında arabuluculuk yapmasının ve böylece barışa katkı sağlamasının bölgesel güç olarak ülkesinin imajına olumlu yansıtacağı düşüncesini taşımaktadır.¹⁸⁵ Ehud Olmert de Başbakan Erdoğan'ın İsrail ve Suriye arasında Türkiye'nin arabuluculuk yapabileceği teklifine olumlu bakmıştır. Başbakan Ehud Olmert'in ofisinden üst düzey İsraili yetkililer ve Suriyeli meslektaşları aynı anda İstanbul'da buldukları sırada Türk diplomatlar her iki devlet

182 Sami Kohen, "Bunları Söyleyen Sarkozy", 5 Eylül 2008, <https://www.haber7.com/yazarlar/sami-kohen/343031-bunlari-soyleyen-sarkozy> (10.01.2021)

183 Hilal Köylü, "Suriye ve İsrail Barış İçin İstanbul'da", 21 Mayıs 2008, <https://www.amerika-ninsesi.com/a/a-17-2008-05-21-voa12-88131022/869938.html> (22.09.2020)

184 Haymi Behar, "Suriye-İsrail Barış Görüşmeleri", 18 Haziran 2008, https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-68189-suriyeIsrail_baris_gorusmeleri.html (22.09.2020)

185 Carol Migdalovitz, "Turkey: Selected Foreign Policy Issues and U.S. Views", *Congressional Research Service*, 28.11.2010, https://www.everycrsreport.com/files/20101128_RL34642_8c62550c3b888daf3ddflb8fcbaae32f42e746bd.pdf (06.07.2020)

yetkilileri arasında mekik diplomasisi (*shuttle diplomacy*)¹⁸⁶ yürütmüşlerdir. Her iki ülkenin iyi niyetlerini belirttiği bu görüşmelerde Suriye'nin 1967'de kaybettiği Golan Tepeleri'ni geri almak isteğinden ve İsrail'in, Suriye – İran ittifakının etkinliğini azaltarak Lübnan'daki Hizbullah, Gazze'deki Hamas gibi grupların gücünü azaltmak istediğinden şüphe duyulmamaktaydı.¹⁸⁷

Katar gazetesi El Vatan'da yayınlanan röportajında Beşar Esad, Başbakan Erdoğan'ın kendisine Suriye'yle barış karşılığında Ehud Olmert'in Golan Tepeleri'nden vazgeçmeye hazır olduğu bilgisini iletteğini belirtmiştir. Esad, Türkiye'nin arabuluculuğunda anlaşma zemini oluştuğunda İsrail'le doğrudan görüşmelerin kasım ayında ABD'de yapılacak seçimlerin ertesinde oluşacak yeni yönetimin desteğiyle gerçekleşebileceğini ifade etmiştir.¹⁸⁸

Türkiye açısından bakıldığında bu arabuluculuğun önemi, on yıllardır devam eden Suriye – İsrail anlaşmazlığının çözüm çabalarında Türkiye'nin başrolde olmasıdır. Türkiye'nin her iki ülkeyle de iyi ilişkileri, dostluğu, güvenilirliği ve etkin dış politikası Türkiye'yi bölgede en uygun arabulucu haline getirmiştir. Türk diplomasisinin bölge sorunlarında zaman geçirmeden inisiyatif alması da arabuluculuk rolünün Türkiye tarafından üstlenilmesinde etkili bir unsur olmuştur. Suriye – İsrail arasındaki görüşmelerde öncelikli ele alınacak sorun Golan Tepeleri olmakla beraber çözüm bekleyen bazı alt başlıklar da mevcuttur.

İlk aşamada İsrail'le direkt müzakere istemeyen Suriye'nin temel beklentisi Golan Tepeleri'nin kendisine iadesiyken İsrail Golan Tepeleri'nin kontrolünden çıkması sonucu yaşayacağı güvenlik ve su kaynağı kaygısının giderilmesini talep etmektedir. Golan Tepeleri'ndeki İsrail yerleşim bölgeleri ve Suriye'nin Hizbullah ve Hamas'a olan desteğinin İsrail'i rahatsız etmesi çözüm bekleyen alt başlıklardandır. Bu arada Beşar Esad'la Şam'da bir araya gelen ABD eski Başkanı Jimmy Carter sınır ve su güvenliği ile güvenli bölge ve uluslararası denetim meseleleri hakkında yüzde 85 oranında anlaşma sağlandığını belirtmiştir.¹⁸⁹ Böylece iki ülke arasında yıllardır çözüm bekleyen sorunlara Türkiye'nin arabuluculuğunda çözüm umudu doğmuştur.

186 Mekik diplomasisi anlaşmazlık yaşayan iki taraf arasındaki sorunun çözümü için üçüncü bir tarafın klasik diplomasi faaliyetleri dışında her iki tarafla ayrı ayrı seri görüşmeler gerçekleştirilmesidir. ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın 1979'daki Mısır ve İsrail arasındaki barış müzakerelerinde Kahire – Tel Aviv arasında kısa sürede gerçekleştirdiği çok sayıda görüşme sonucu bu terim daha sık kullanılmaya başlanmıştır.

187 The New York Times, Ethan Bronner, "Israel and Syria Negotiate as Turkey Mediates", 21.05.2008, <https://www.nytimes.com/2008/05/21/world/africa/21iht-midcast.4.13101516.tml> (10.06.2020)

188 Milliyet, "Gizli Oyuncu Türkiye" 24 Nisan 2008, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/gizli-oyuncu-turkiye-520609> (28.09.2020)

189 Sami Kohen, "Türkiye Şimdi Resmen Arabulucu", *Milliyet*, 25.04.2008, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/turkiye-simdi-resmen-arabulucu-520763> (06.07.2020)

Türk Dışışleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre Suriye ve İsrail, Türkiye'nin arabuluculuğu üstlendiği barış görüşmelerine 21 Mayıs 2008 tarihinde başlamıştır.¹⁹⁰ Başarısı ve sürdürülebilirliği süreç içinde ortaya çıkacak olmasına rağmen sekiz yıl aradan sonra iki tarafı dolaylı da olsa konuşmak için bir araya getirmek barış yolunda atılan önemli bir ilk adım olmuştur.¹⁹¹ Türkiye'nin bu arabuluculuğu üstlenmesindeki temel faktör taraflar açısından kendisine duyulan güvendir.¹⁹² Suriye ve İsrail tarafı bu görüşmeleri iyi niyetle ve açık fikirlilikle devam ettireceklerini açıklamışlardır. İki taraf da başlatılan diyalogu Madrid Konferansı ilkeleri esas alınarak, kapsamlı bir barışın sağlanması hedefine ulaşmak için kararlı bir şekilde yürütme konusunda anlaşmışlardır. Suriye Dışışleri Bakanı Velid Muallim, İsrail'in Golan Tepeleri'nden tamamen çekilmeyi garanti ettiğini söyleyerek, İsrail ve komşu Arap ülkeleri arasında barış görüşmeleri için 1991 yılında Madrid'de gerçekleştirilen Uluslararası Ortadoğu Barış Konferansı'nı referans göstermiştir. Velid Muallim, Türkiye'deki dolaylı görüşmeleri, Madrid konferansı esas alınarak, bölgede adil ve kalıcı bir barışı tesis etmek için doğrudan görüşmelere zemin hazırlayacak müzakereler olarak değerlendirmiştir. Suriye ve İsrail tarafı, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a ve Türk yetkililere bu süreçteki rolü ve ev sahipliği için teşekkürlerini iletmışlerdir.¹⁹³

Suriye-İsrail dolaylı görüşmelerinin başlamasının ardından 2008 Haziran ayı başında Türkiye Dışışleri Bakanı Ali Babacan, Amerika Dışışleri Bakanı Condoleezza Rice'ı ziyaret etmiştir. Ziyaret sonrasında Rice, dünya çapında aktif bir dış politika izlemesinden dolayı Türkiye'ye teşekkür ettiğini belirterek Babacan'la, Suriye-İsrail arasında dolaylı görüşmeler yapılması ve iki ülke arasındaki kapsamlı barış sağlanmasına yönelik Türkiye'nin katkısı hakkında görüş alışverişinde bulduklarını beyan etmiştir. Suriye'nin Washington Büyükelçisi İmed Mustafa Amerika'nın Sesi Radyosu'na yaptığı açıklamada hem Suriye hem de İsrail'le iyi ilişkileri bulunan Türkiye'nin arabuluculuk yapmasının Türkiye'nin çıkarına uygun olduğunu ve bölgede geleceğine olumlu yansıtacağını söylemiştir. Ayrıca İsrail-Arap barışının bir gün gerçekleşeceğini ve barış gerçekleşirken Türkiye gibi ülkelerin desteğine

190 Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, "NO-81 - 21 Mayıs 2008, İsrail ile Suriye Arasında Aracılı Barış Görüşmeleri Hakkında" http://www.mfa.gov.tr/no-81--21-mayis-2008_-israil-i-ile-suriye-arasinda-aracili-baris-gorusmeleri-hk_.tr.mfa (21.09.2020)

191 Meliha Benli Altunışık, "The Possibilities and Limits of Turkey's Soft Power in the Middle East", *Insight Turkey*, Vol. 10, No. 2, 2008, s. 50.

192 Mustafa Yctim, "İsrail-Suriye Arasındaki Barış Görüşmeleri: Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü", *Ortadoğu Yıllığı*, 2010, s. 258.

193 "Barış Adamı Rolü Dünyaya İlan Edildi.", 21 Mayıs 2008, <https://www.haber7.com/dunya/haber/320701-baris-adami-rolu-dunyaya-ilan-edildi> (21.09.2020)

ihtiyaçları olduğunu belirterek arabuluculuk görüşmeleri için ABD'nin yapmadığı liderliği Türkiye tarafından üstlenildiğini ifade etmiştir.

İsrail'in Washington Büyükelçisi Sallai Meridor barış görüşmeleri hakkında Amerika'nın Sesi Radyosu'na verdiği mülakatta, Suriye Devlet Başkanı'nın barış istediğini belirtmesi üzerine yakın dostumuz Türkiye'nin arabuluculuk teklif etmesiyle 2007 yılı içinde dolaylı görüşmelere başlandığını ve İsrail'in de barış istediğini açıklamıştır. Büyükelçi Meridor Suriye'nin barış istediğini kanıtlaması için İran'la işbirliğini keserek terörü desteklemekten vazgeçmesi ve stratejik hedeflerini değiştirmesi gerektiğini belirterek yıllar önce İsrail-Mısır barışı Mısır'ın stratejik hedeflerini değiştirmesiyle mümkün olduğunu söylemiştir.¹⁹⁴

Dış politika yazarı İbrahim Karagül, Suriye-İsrail arasındaki dolaylı görüşmelerin başlamasının ardından Türkiye'nin arabuluculuğunun barışı sağlaması halinde bölgede oluşabilecek yeni durum hakkında bir değerlendirmede bulunmuştur. İbrahim Karagül'e göre Suriye-İsrail arasında barış anlaşması imzalanırsa yıllardır Ortadoğu'daki barış görüşmelerine katkısı sınırlı düzeyde bulunan Türkiye, ilk defa önemli bir arabuluculuk yürütmüş olacaktır. Bu nerdeyse on yıldır Ortadoğu'da etkili olmaya çalışan Türkiye'nin anahtar ülke olması anlamına gelecektir. Sürecin başlamasını sağlayan Başbakan Tayyip Erdoğan'ın "Artık bu bölgede Türkiyesiz oyun kurulamaz" sözü hayata geçmiş olacaktır. Suriye-İsrail barışı İran'da hoş karşılanmayacaktır. Bölgede nüfuzunu artırmaya çalışan İran, Suriye gibi önemli bir müttefikini kaybedecektir. İran-Suriye ekseninin zarar görmesiyle, Tahran bölgede yalnız kalmış olacaktır. Lübnan'da Suriye'nin desteğini artık alamayacak olan Hizbullah İran'dan da yeterli desteği alamadığı takdirde belki de Hizbullah'ın silahsızlandırılması sağlanabilecektir.

İbrahim Karagül'e göre Türkiye'nin arabuluculuk süreci, Hamas'la uzlaşmanın yolunu açabilir ve bu durum Filistin-İsrail barışına da olumlu olarak yansiyebilecektir. Suriye-İsrail barışı sağlanırsa Türkiye-Suriye ilişkilerinde daha çok ilerleme kaydedildiğinde Ankara'nın Lübnan üzerindeki etkisi artabilecektir. Bu durum yine Türkiye'nin Filistin barış sürecinde en etkili devletler arasına girmesinin önünü açacaktır Arabuluculuk sürecinin en önemli neticelerinden birisi de barışın tesis edilmesinin yanında, bölgesel savaşa evrilebilecek bir çatışmanın önlenmiş olmasıdır. Barış sağlanmadığında bu defa bölgede çatışma ve savaş riski artacaktır.¹⁹⁵

194 Amerika'nın Sesi Radyosu, 13 Haziran 2008, <https://www.youtube.com/watch?v=A--ca8h3Xow> (07.10.2020)

195 İbrahim Karagül, "İstanbul'da Büyük Pazarlık!", 22 Mayıs 2008, <https://www.haber7.com/dunya/haber/320891-istanbul-pazarligi-neler-dogurabilir> (29.09.2020)

2008 senesinin ilkbaharla yaz aylarında İstanbul ve Ankara'da gerçekleşen dört dolaylı görüşmeye İsrail'i temsilen Shalom Turjeman ve Yoram Trubovitz, Suriye'yi temsilen Riyad Dawudi katılmışlardır. Taraflar arasında arabuluculuğu yürüten Türk diplomat Suriye ve İsrailli müzakereciler arasında elçi (*messenger*) rolünü üstlenmiştir. Müzakereler boyunca Suriye ve İsrail temsilcileri ne yüz yüze görüşmüşler ne de aynı otelde kalmışlardır.¹⁹⁶ Reuters'in bilgi aldığı bir Türk Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Türk heyetinin başkanlığını Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Feridun Sinirlioğlu'nun yürüttüğünü söylemiştir.¹⁹⁷ Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan 21 Mayıs 2008'de yapılan bildiri Suriye-İsrail arasındaki aracılı barış müzakereleri Türkiye'nin nezaretinde başladığı açıklanmıştır. Açıklamada ayrıca tarafların görüşmeleri iyi niyetle sürdürecekleri belirtilerek müzakerelerin Madrid Konferansı esas alınarak devam ettirileceği ifade edilmiş ve nihai hedefin kapsamlı bir barışın sağlanması olduğu beyan edilmiştir. Görüşmeler başlarken Suriye ve İsrail tarafı Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a ve Türkiye'ye katkıları ve ev sahipliği için teşekkürlerini iletmışlerdir.¹⁹⁸

Türkiye'nin arabuluculuğunda sürdürülen Suriye-İsrail barış görüşmelerinin ikincisi 15-16 Haziran 2008 tarihlerinde Türkiye'de gerçekleştirilmiştir. İki ülke arasındaki ikinci tur görüşmeler olumlu bir havada sona ermiştir. Suriye ve İsrail tarafı görüşmelere devam edilmesi ve düzenli bir şekilde bir araya gelerek devam edilmesi konusunda ortak görüşte olduklarını teyit etmişlerdir. Gelecek iki tur görüşmenin tarihleri hakkında da karar verilmiştir.¹⁹⁹ Resmi haber kaynaklarına göre ikinci tur görüşmelerde İsrail'in Golan Tepeleri'nden çekilmesi, Suriye'nin Hizbullah ve Hamas'la bağlantılarının kesilmesi ile su kaynaklarının ortak kullanımı konuları ele alınmıştır.²⁰⁰ İsrail'in kullandığı tatlı suyun üçte biri işgal altında bulunan Golan Tepeleri'nden temin edilmesi nedeniyle görüşmeler devam

196 Ofra Bengio, "Altercating Interests and Orientations between Israel and Turkey: A View from Israel", *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 2, 2009, s. 51.

197 Milliyet, "İsrail-Türkiye Barış Görüşmesi Türkiye'de", 22 Mayıs 2008, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/israil-suriye-baris-gorismesi-turkiye-de-757943> (21.09.2020)

198 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "NO-81 - 21 Mayıs 2008, İsrail ile Suriye arasında aracılı barış görüşmeleri hakkında" http://www.mfa.gov.tr/no-81---21-mayis-2008_-israil-i-le-suriye-arasinda-aracili-baris-gorismeleri-hk_.tr.mfa (02.12.2020)

199 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "No:106 - 16 Haziran 2008, Suriye ve İsrail'in Türkiye'nin Nezaretinde Sürdürdükleri Aracılı Barış Görüşmelerinin İkinci Turu Hk." http://www.mfa.gov.tr/no_106---16-juin-2008_-communiqu-de-presse-concernant-la-deuxi-me-serie-des-pourparlers-de-paix-indirects-entre-la-syrie-et-l_isra_l-sous-les-auspices-de-la-turqu-ic_-_traduction-officiuse_.tr.mfa (21.09.2020)

200 Mohammad Khajouci, "Turkey and Perspective of Syria-Israel Talks", 24 Haziran 2008, http://www.iranreview.org/content/Documents/Turkey_and_Perspective_of_Syria_Israel_Talks.htm (22.09.2020)

ederken Türkiye'den bölgeye su taşınmadığı sürece Suriye-İsrail barışının sağlanmasının zor olacağı ve Türkiye'den Suriye, İsrail, Filistin ve Ürdün'e 700 km'lik boru hattıyla su aktarılabilceği basında yer almıştır.²⁰¹ İkinci tur görüşmeler devam ederken Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ve İsrail Başbakanı Ehud Olmert 13 Temmuz 2008 tarihinde Fransa'da düzenlenecek olan Avrupa ve Akdeniz Ülkeleri Birliği toplantısına davet edilmiştir. Ancak taraflar arasındaki esas sorunlarda görüş ayrılıklarının devam etmesi, Suriye-İsrail ikili zirvesinin gerçekleşmesinin önünde engel oluşturmuştur.²⁰²

Türkiye'nin arabuluculuğunda gerçekleştirilen görüşmelerin üçüncü turu 1-3 Temmuz 2008 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre olumlu ve yapıcı bir şekilde sona eren üçüncü turun ardından görüşmelerin devam ettirilmesi ve düzenli bir şekilde bir araya gelinmesi konusunda ortak kanaat oluşmuştur.²⁰³

Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre Suriye-İsrail arasındaki dolaylı görüşmelerin dördüncüsü 28-30 Temmuz 2008 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Açıklamada görüşmelerde mesafe kat edildiği belirtilerek beşinci tur görüşmenin yapılması konusunda mutabakat sağlandığı bildirilmiştir.²⁰⁴

Suriye-İsrail arasındaki görüşmenin beşinci turunun tarihi 18-19 Eylül 2008 olarak kararlaştırılmasına rağmen İsrail heyeti baş müzakerecisi Yoram Turbowicz Başbakan Ehud Olmert'in Genel Sekreterlik görevinden istifa etmiştir. Bunun üzerine yeniden yetkilendirme yapılabilmesi için hukuki sürecin tamamlanamamış olması sebebiyle İsrail tarafı görüşmenin ileri bir tarihte yapılmasını istemiştir. İki taraf da hukuki süreç tamamlandıktan sonra görüşmeye kaldığı yerden sürdürebileceklerini teyit etmişlerdir.²⁰⁵ Son

-
- 201 Torsten Teichmann, "İsrail-Suriye Barışı, Türkiye'nin Su Vermesine mi Bağlı?", 11 Temmuz 2008, <https://www.dw.com/tr/israil-suriye-bar%C4%B1%C5%9F%C4%B1-t%C3%BCrkiye-nin-su-vermesine-mi-ba%C4%9F%C4%B1/a-3477231> (25.09.2020)
- 202 "İsrail-Suriye İkinci Turu Bitirdi", 16 Haziran 2008, http://www.bbc.co.uk/turkish/pressreview/story/2008/06/080616_syria_israel.shtml (28.08.2020)
- 203 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "NO:119 - 3 Temmuz 2008, Suriye-İsrail Aracılı Barış Görüşmeleri Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_119---3-temmuz-2008_-suriye-israil-aracili-baris-gorushmeleri-hk_.tr.mfa (28.09.2020)
- 204 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "NO:136 - 30 Temmuz 2008, Suriye ve İsrail'in Türkiye'nin Nezaretinde Sürdürdükleri Aracılı Barış Görüşmelerinin Dördüncü Turu Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_136---30-temmuz-2008_-suriye-ve-israil-in-turkiye-nin-nezaretinde-surdurdukleri-aracili-baris-gorushmeleri-hk_.tr.mfa (29.09.2020)
- 205 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "No:174 - 17 Eylül 2008, İsrail-Suriye arasındaki Aracılı Barış Görüşmeleri Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_174---17-eylul-2008_-israil-suriye-arasindaki-aracili-baris-gorushmeleri-hk_.tr.mfa (07.10.2020)

görüşmelere gelindiğinde içinde Golan Tepeleri ve güvenlik sorununun da olduğu birçok konuyla ilgili mutabakat sağlanmıştır.²⁰⁶

Görüşmelerin kaldığı yerden devam etmesi beklenirken 2008 yılının son günlerinde İsrail'in Gazze'ye karşı başlattığı saldırılar sonucu 1000'i aşkın Filistinli ölmüş ve binlercesi yaralanmıştır. Bu saldırı, Suriye – İsrail barış görüşmelerinin durmasına sebep olmuştur. Gazze saldırısının taraflar arasında güven sorunu oluşturmasına ek olarak İsrail'de başa geçen aşırı sağcı hükümet ve Türkiye – İsrail arasında artan gerilim barış görüşmelerine devam edilememesinin nedenleri arasındadır.²⁰⁷

İsrail'in Gazze saldırılarının zamanlaması İsrail'in barış konusundaki samimiyetinin sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Selin M. Bölme'nin SETA Analiz dergisinde Ocak 2009'da yayınlanan "Gazze'de Katliam Türkiye Ortadoğu ve Filistin Sorunu" başlıklı raporunda bu konu işlenmiştir. İsrail Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 2008 yılı değerlendirmesinde Mahmut Abbas'ın görev süresinin dolmasıyla yapılacak seçimlerde Hamas'ın tekrar seçimleri kazanma olasılığına karşı seçimlere engel olunması önerisinde bulunulmuştur. Gazze saldırısı başladığında seçilmiş ABD Başkanı Barack Obama henüz görevi devralmamıştır. İsrail'in beklentisi Obama'nın Filistin konusunda yumuşak bir politika izleyeceği yönünde olduğundan Obama göreve başlamadan İsrail Filistin'e karşı oldukça sert bir güç kullanmak istemiştir.

Türkiye'nin arabuluculuğunda Suriye – İsrail barış müzakereleri devam ederken ve müzakereler sonunda barışın sağlanacağına dair umutlar sürerken İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırısına insanlık suçu diyerek Başbakan Erdoğan çok sert tepki göstermiş ve Başbakan Ehud Olmert'le temasını geçici süreyle kestiğini bildirmiştir. Erdoğan'ın bu kadar sert bir açıklamayla tepkisini dile getirmesinin başlıca sebebi Gazze saldırısının başlamasından 5 gün önce 22 Aralık 2008 tarihinde Ehud Olmert'in Türkiye'yi ziyareti ve Gazze hakkında vermiş olduğu güvencedir. Bu ziyarette Olmert "Gazze'de insani bir dram yaşanmayacağı" hususunda söz vermiştir. İsrail'in Ankara Büyükelçisi Gabby Levy'nin yaptığı açıklamada da Türkiye'ye Gazze konusunda güvence verildiği reddedilmemiştir. Buna rağmen gerçekleşen saldırı Erdoğan tarafından Türkiye'ye karşı yapılmış bir saygısızlık olarak değerlendirilmiştir. Suriye ve İsrail arasında arabuluculuk görüşmelerini yürüten Türkiye'yi zor durumda bırakan diğer bir husus, İsrail Dışişleri Bakanı Tzipi Livni'nin Gazze

206 Akpınar, *a.g.m.*, s. 231.

207 Ufuk Ulutaş, "Yeni Ortadoğu'ya Doğru: ABD, Türkiye ve İsrail-Suriye Görüşmelerinin Geleceği", SETA, 29 Haziran 2009, <https://www.setav.org/yeni-ortadoguya-dogru-abd-turkiye-ve-israil-suriye-gorusmlerinin-gelecegi/> (06.01.2021)

saldırısından bir gün önce Kahire'yi ziyareti ve Başbakan Ehud Olmert'in saldırıdan beş gün önce Ankara'ya gelmesidir. Bu ziyaretler uluslararası alanda Mısır ve Türkiye'nin Gazze saldırısı başlamadan bilgilendirildiği şeklinde algı oluşmasına neden olmuştur. Filistin'e karşı İsrail saldırısı devam ederken Türkiye'nin Suriye – İsrail arasında arabuluculuğa devam etmesi düşünülemeyeceğinden barış görüşmeleri dondurulmuştur.²⁰⁸

İsrail'in Gazze saldırısından sonra iki tarafın tekrar barış sürecine devam edip etmeyeceği ve Türkiye'nin arabuluculuğu sürdürüp sürdürmeyeceği belirsiz hale gelmiştir. Böyle süreçler inanç ve güven üzerine kurulur ve İsrail böylesine önemli diplomatik çaba sarf edilirken güvenilmez taraf olduğunu göstermiştir. İsrail'e karşı oluşan güven kaybı Türkiye'nin Ortadoğu'daki angajmanlarında özellikle İsrail'le ilişkileri açısından uzun vadeli sonuçlar doğurmuştur. Eğer İsrail komşuları Suriye, Lübnan'la ve belki uzak gelecekte İran'la gerçekten barış istiyorsa İsrail'in Türkiye'ye ihtiyacı vardır. İsrail'in meydan okuyan ve küstah tavrı dünya çapında zaten iyi olmayan imajını daha da lekelemiştir. İsrail'in bölgede kaybettiği imajına Türkiye'yi de kaybetmesi eklenince durum İsrail için daha kolay hale gelmemiş ve sonuç olarak bu gelişmeler Suriye – İsrail barış sürecinin arka plana itilmesine neden olmuştur.²⁰⁹

Suriye – İsrail arasındaki barış görüşmelerinin durmasına rağmen Türkiye'nin arabuluculuk girişimleri durmamıştır. Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada İsrail'in BMGK'nın 1860 sayılı kararına uyması ve Gazze'ye yönelik askeri harekâtı durdurması çağrısında bulunulmuştur. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı heyetinin bölgede mekik diplomasisi yürüterek taraflarla gerçekleştirilen görüşmelerde ilerlemeler kaydedildiği bildirilmiştir.²¹⁰ Gazze saldırısını takip eden günlerde Türkiye bölge ülkelerini ziyaret ederek görüş alış verişinde bulunmuştur. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 2008'in son gününü Ürdün ve Suriye'de geçirdikten sonra yeni yılın ilk günlerinde Mısır ve Suudi Arabistan'a ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretler bölge Arap ülkeleri tarafından olumlu karşılanmıştır. Türkiye'nin 2009 – 2010 yılları için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyesi olması da siyasi açıdan

208 Selin M. Bölme, "Gazze'de Katliam: Türkiye, Ortadoğu ve Filistin Sorunu" SETA Analiz sayı:3, Ocak 2009, s. 10.

209 İbrahim Kalın, "İs Tel Aviv Losing Ankara?", SETA, 8 Ocak 2009, <https://www.sctav.org/en/is-tel-aviv-losing-ankara/> (11.01.2021)

210 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "No:10 - 16 Ocak 2009, Gazze Şeridi'ndeki Gelişmeler Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_10---16-ocak-2009_-gazze-seridi_ndeki-gelismeler-hakinda.tr.mfa (20.12.2020)

etkisiz durumda bulunan Arap ülkelerinin gözünde Türkiye'nin ağırlığını artıran bir unsur olmuştur.²¹¹

İsrail Başbakanı Ehud Olmert'in istifası sonrası ertelenen ve Gazze'ye düzenlenen askeri harekât sonrasında ise askıya alınan Suriye – İsrail dolaylı barış görüşmelerinin akıbeti belirsiz hale gelmiştir. Ancak ABD'de Barack Obama'nın Ortadoğu özel temsilciliği görevine daha önce Kuzey İrlanda meselesinin çözülmesinde önemli katkısı olmuş tecrübeli isim George Mitchell'in getirilmesi hem diploması yoluyla çözüm hem de Ortadoğu'da barışa öncelik verilmesinin önemli işaretlerinden olmuştur. Obama yönetiminden İsrail-Suriye barış sürecine öncelik vermesi beklenmiştir. Bu beklentinin temelinde, yıllardır çözülemeyen Filistin sorununun çözülmesinden önce İsrail'in etrafındaki diğer sorunların barışçıl bir şekilde sonlandırma düşüncesi yatmaktadır. ABD'nin hedefi Suriye'ye Golan Tepeleri'nin geri verilmesine karşılık Suriye'nin İran, Hizbullah ve Hamas'la olan işbirliğinin ortadan kaldırılması ve İran'ın da bu örgütlerle ilişkisinin sınırlandırılması şeklinde olmuştur. Obama yönetimi daha görevi devralmadan Suriye'ye ilişkin açılımın işaretlerini vermiştir. Obama, ekibinden bir grubu görüşmeler yapmak için başkent Şam'a göndermiş ve ABD'nin Suriye'ye büyükelçi atayabileceği haberleri de gündeme gelmiştir. ABD'nin yeni yönetiminin bu politikalarının hayata geçmesi halinde Suriye – İsrail barış görüşmelerinin kaldığı yerden devam etmesi imkânı doğmuştur.²¹² Obama başkanlığı devraldıktan sonra Dış İşleri Bakanı Hillary Clinton Ankara'daki temaslarında Suriye – İsrail barış görüşmelerinde Türkiye'nin arabuluculuğundan övgüyle bahsetmiştir. Buna ek olarak Türkiye Dışişleri Bakanı Ali Babacan ortak basın toplantısında yaptığı açıklamada, Ankara'nın her iki tarafın da talep etmesi halinde arabuluculuk müzakerelerini yeniden başlatmaya hazır olduğunu söylemiştir.²¹³

Türkiye'nin arabuluculuğunda Suriye – İsrail arasında 2008 yılında gerçekleşen barış görüşmeleri maalesef anlaşmayla sonuçlanmamıştır. Müzakereler neticesinde barışa ulaşamamasının sebepleri olarak:

1-İsrail'in güvenlik endişeleri

2-İsrail kamuoyunun Golan Tepeleri'nin Suriye'ye iadesine karşı çıkması

211 Cengiz Çandar, "Tayyip Erdoğan'ın Ortadoğu Turu: Quo Vadis?", *Hürriyet*, 3 Ocak 2009, <https://www.hurriyet.com.tr/tayyip-erdoganin-ortadoğu-turu-quo-vadis-10690041> (10.01.2021)

212 Oytun Orhan, "Yeni Bölgesel Şartlar ve İsrail-Suriye Barış Görüşmeleri", 11 Şubat 2009, <https://www.orsam.org.tr/tr/yeni-bölgesel-sartlar-ve-israil-suriye-baris-gorushmeleri/> (10.01.2021)

213 France24, "Clinton hails Turkey's role in Syria-Israel talks", 7 Mart 2009, <https://www.france24.com/en/20090307-clinton-hails-turkeys-rolc-syria-israel-talks-> (11.01.2021)

3-İsrail'deki iç politik sebeplerden dolayı Başbakan Ehud Olmert'in güven kaybı ve istifası

4-İsrail'in arabulucu olarak Türkiye'ye taahhütte bulunmasına rağmen Gazze'ye yıkıcı bir askeri harekât düzenlemesi ve bunun sonucunda Türkiye'nin Filistin'de yaşanan can kayıpları sonrası haklı olarak sert açıklamalar yapması

5-Gazze saldırılarının sıcaklığı devam ederken Davos'ta Başbakan Erdoğan'ın "One Minute" çıkışı sonrası ilişkilerdeki gerilimin daha da artması ve İsrail'in Türkiye'nin arabulucu olarak tarafsızlığını yitirdiği şeklindeki açıklamaları sayılabilir.

2008 yılında Türkiye'nin arabuluculuğunda sürdürülen Suriye – İsrail barış görüşmelerinde büyük ilerleme kaydedilmesine rağmen nihai bir sonuca ulaşılamadan görüşmeler kesilmiş ve bölgenin geleceğini etkileyecek olan barış fırsatı kaçırılmıştır. O dönemdeki ABD yönetimi bu barış girişimine destek vermiştir. Ancak 2019 senesine gelindiğinde ABD Başkanı Donald Trump İsrail'in Golan Tepeleri üzerindeki egemenliğini tanıyan kararnameyi imzalaması Suriye – İsrail barışını daha zor bir hale getirmiştir.²¹⁴ ABD bu kararıyla İsrail'in 1967'de işgal ettiği 1981'de ise ilhak ettiği Golan Tepeleri hakkındaki BMGK'nın 1967 tarihli 242 sayılı kararını yok saymıştır. BMGK'nın bu kararına göre İsrail işgalci durumundadır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan 2016'da İsrail'le ilişkilerin tekrar normalleşmeye başlamasından sonra İsrail televizyonuna yaptığı açıklamada "Müzakereler sonuç aşamasına gelmişti" diyerek 2008 yılında Suriye – İsrail arasında barışa çok yaklaşıldığını belirtmiştir. Gazeteci Taha Kılınç o dönemde barışın gerçekleşmesi halinde olabilecekleri analiz etmiştir. Suriye barış anlaşması karşılığında Golan Tepeleri'ni İsrail'den geri almış olacak ve bunun karşılığında Suriye'nin İran, Hizbullah, Hamas'la ilişkisi kesilmiş olacaktı. İran'dan uzaklaşan Suriye batı ülkeleri ile ilişkilerini geliştirerek reformlar yapmak zorunda kalarak belki de Arap Baharı'ndan etkilenmeyecekti. İsrail açısından ise sınırları daha güvenli hale gelerek barıştan yararlanmış olacaktı. Mısır – İsrail arasında 1979 yılında sağlanan barışın bir benzeri maalesef İsrail'in Gazze saldırısı sebebiyle Suriye – İsrail arasında sağlanamamıştır.²¹⁵

214 BBC, "Golan Tepeleri: "ABD'nin Trump'ın Kararıyla İsrail'in Egemenliğini Tanıdığı Bölge Neden Önemli?" 22 Mart 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47666262> (19.01.2021)

215 Taha Kılınç, "Tarihi Geri Almak Mümkün Olsaydı...", Yeni Şafak, 23 Kasım 2016, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/tahakilinc/tarihi-geri-almak-mumkun-olsaydi-2034320> (19.01.2021)

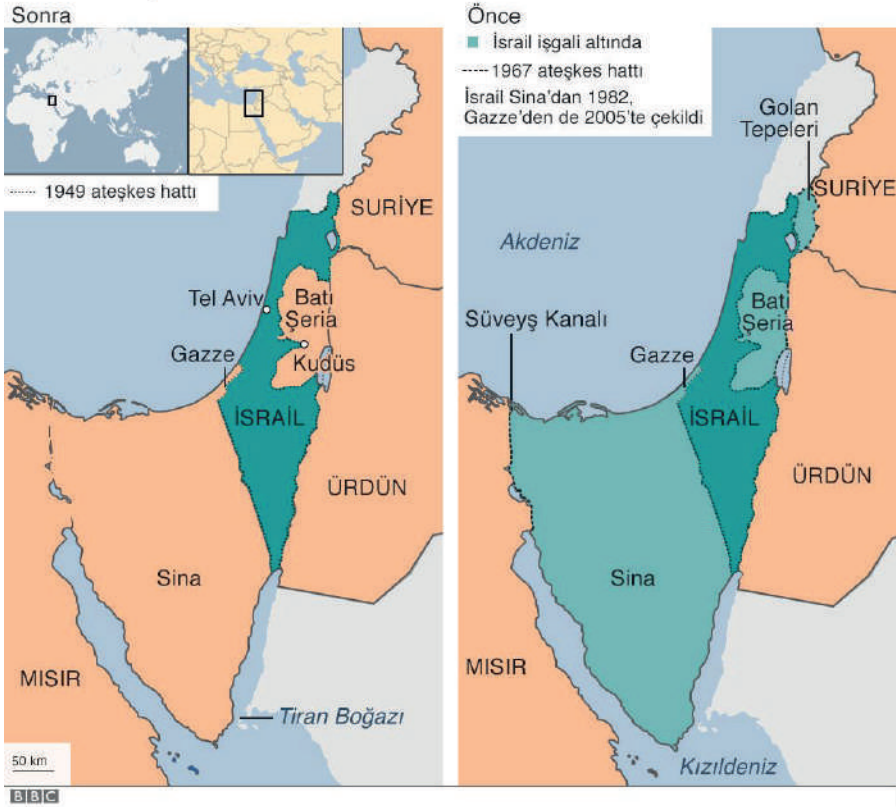
Suriye – İsrail arasında Türkiye'nin çabalarıyla gerçekleşen barış görüşmelerine baktığımızda, dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Suriye ve İsrail arasında iletişimi 2005 yılında başlatmış, ancak bu çabalar ancak 2008 yılında dolaylı görüşmelerle sonuçlanmıştır. Türkiye, Aralık 2008'e kadar Suriye – İsrail arasında İstanbul'da beş tur dolaylı görüşme gerçekleştirmiştir. Bu süreçte taraflar anlaşmaya çok yaklaşmışlardır, ancak özellikle ABD'de başkan değişikliği beklentisi, tarafların süreci yavaşlatmasına neden olmuştur. Aralık 2008'de İsrail Başbakanı Ehud Olmert'in Türkiye'ye ziyareti sırasında, Türkiye müzakere sürecindeki geriye kalan engellerin ortadan kaldırılması için çalışmıştır, ancak ziyaretten dört gün sonra başlayan Gazze saldırısı büyük bir sonuçsuzluğa yol açarak süreci sona erdirmiştir.²¹⁶

Suriye – İsrail arasındaki müzakere sürecinin Türkiye tarafından yürütülmesinde o dönemde Türkiye'nin her iki ülkeyle olan iyi ilişkilerinin rolü büyük olmuştur. Ayrıca Türkiye ve Suriye liderlerinin kişisel olarak yakın ilişkileri sürece olumlu katkı yapmıştır. Suriye – İsrail müzakere süreci barış anlaşmasıyla sonlanmış olsaydı, Mısır – İsrail barışından sonra Suriye – İsrail barışı da sağlanmış olacak ve bölge istikrarı için önemli bir kilometre taşı olacaktı. Barışın Türkiye'nin arabuluculuğu sonucu gelmesi ise Türkiye'nin imajına olumlu olarak yansyacaktı. Ancak ABD'den müzakere sürecine yeterli desteğin verilmemesi ve İsrail'in Gazze'ye saldırısı barış görüşmelerinin başarıya ulaşmasındaki engeller olarak kayıtlara geçmiştir. Türkiye açısından değerlendirildiğinde iki ülkeyi bir araya getiren yoğun diplomatik çabaların anlaşmayla sonuçlanmaması hayal kırıklığı oluşturmuştur. Ancak komşularıyla ilişkilerini geliştirmiş, siyasi ve ekonomik yönden istikrarlı bir Türkiye'nin bölgesinde barış ve istikrara katkı yapabileceği görülmüştür.

---

216 Meliha Altunışık, Esra Çuhadar, "Turkey's Search for a Third Party Role in Arab–Israeli Conflicts: A Neutral Facilitator or a Principal Power Mediator?", *Mediterranean Politics*, Vol. 15, No. 3, 2010, s. 381.

6 Gün Savaşı öncesi ve sonrası

Şekil 1. İsrail 6 gün savaşı öncesi ve sonrası haritası²¹⁷

3.2. Irak Suriye Arasındaki Krizde Türkiye'nin Rolü

11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı terör örgütü El Kaide tarafından düzenlenen saldırılardan sorumlu tutulan ve aynı zamanda kitle imha silahlarına sahip olmakla suçlanan Irak'ın ABD ve koalisyon güçleri tarafından işgal edilmesi planlanmıştır. Irak'ın Özgürlüğü Harekâtı adı verilen işgal 20 Mart 2003 tarihinde başlamış, 9 Nisan'da Bağdat'ta Saddam Hüseyin'in heykelinin devrilmesiyle Irak'ta bir dönem kapanmıştır. 1 Mayıs 2003'te Başkan Bush "Görev Başarıyla Tamamlandı" yazan bir pankartın altında Irak'ın işgaline yönelik askeri harekâtın bittiğini duyurmuştur.²¹⁸ Bu

217 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47666262> (08.06.2020)

Bu haritada görüldüğü üzere İsrail Arap ülkeleriyle yaptığı her savaş sonucunda olduğu gibi Altı Gün Savaşından sonra da topraklarını genişletmiştir. Daha sonraki çatışma ve savaşlarda da bu durum değişmemiştir.

218 Steven W. Hook, John Spanier, *Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, çev. Özge Zihnioğlu Tanırlı, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2014, s. 307.

tarihten sonra ise Irak için istikrarsız yıllar başlamıştır. İşgal sonrası Irak'ta başlayan iç karışıklık bölge ülkeleri için endişe kaynağı olmuştur. Irak Haziran 2004'e kadar başkanlığını bir ABD'linin yaptığı Geçici Koalisyon Yönetimi tarafından idare edildikten sonra yönetim yetkisi ABD ve müttefiklerinin oluşturduğu Irak Geçici Hükümeti'ne devredilmiştir. 30 Ocak 2005 tarihinde Irak'ta anayasayı hazırlayacak meclis için genel seçimler yapılmıştır. 15 Ekim 2005'te yeni anayasanın referandumla kabul edilmesinden sonra Aralık 2005'te yeni seçimlerin yapılması sonucu Şii Arap Nuri el Maliki hükümeti kurmuştur. Ancak Irak'ta tam bir normalleşme gerçekleşmemiş ve ülke iç savaşın eşiğine gelmiştir. Irak işgali sonrasında ABD'nin Kürtlere dayanan ve Sünni Arapları dışlayan siyasi tercihleri Türkiye'nin de dışlanması sonucunu doğurmuştur. Irak'taki şiddet eylemlerinin artışı ve istikrarın sağlanamaması sonucu ABD ülkedeki bütün grupların siyasi katılımını sağlamak istemiştir. Bu aşamada 2005-2006 yıllarından itibaren Türkiye ve ABD'nin Irak'a ilişkin politikalarında uyum ortaya çıkmaya başlamıştır.²¹⁹

19 Ağustos 2009'da Bağdat'ın çok iyi korunan yerlerinden biri olan ve resmi kurumların ve dış temsilciliklerin bulunduğu Yeşil Bölge'de (Green Zone) bomba yüklü kamyonlarla büyük bir terör saldırısı meydana gelmiştir. Irak Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Irak Parlamento binasının hasar gördüğü saldırılarda 95 kişi hayatını kaybetmiş ve 400 den fazla kişi yaralanmıştır.²²⁰ Bu saldırılardan yaklaşık iki ay kadar önce ABD ordusu 30 Haziran'da savaş birliklerini Irak şehirlerinden ve kasabalarından çekerek güvenlik tedbirlerinin alınmasını Irak güvenlik güçlerine devretmiştir. Ancak danışmanlık ve eğitim faaliyetleri ile şehirler ve kasabalar dışındaki askeri operasyonlar ABD tarafından sürdürülmüştür.²²¹

Başbakan Nuri el Maliki saldırı sonrası yaptığı ilk açıklamada Sünni isyancıları suçlayarak saldırının arkasında el Kaide ve Saddam Hüseyin taraftarlarının olduğunu söylemiştir. Bu arada Yeşil Bölge'ye düzenlenen saldırı Nuri el Maliki'nin komşu Suriye'ye yaptığı ziyaretin bir gün sonrasında meydana gelmiştir. Bu ziyarette militanların sınırdan geçişinin engellenmesi ve Saddam Hüseyin'e hâlâ bağlı olan kişilerin faaliyetlerinin durdurulması için daha fazla şeyin yapılmasının söylendiği düşünülmektedir.²²² ABD

219 Oran (ed.), *Türk Dış Politikası...*,s.410.

220 BBC, "Bağdat'ta Yeşil Bölge kana bulandı" 19 Ağustos 2009, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/08/090819_iraq_blasts (05.02.2021)

221 CNN, "95 killed on Iraq's deadliest day since U.S. handover", <https://edition.cnn.com/2009/WORLD/mcast/08/19/iraq.violence/index.html> (10.02.2021)

222 Sam Dagher, The New York Times, "2 Blasts Expose Security Flaws in Heart of Iraq" 19 Ağustos 2009, <https://www.nytimes.com/2009/08/20/world/middleeast/20iraq.html> (05.02.2021)

ordusu teröristlerin amacının Şii liderliğindeki Irak Hükümetine olan güveni zayıflatmak olduğunu bildirirken, Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani ise yaptığı açıklamada bu saldırılarla hedeflenen amacın Irak'ı geçmiş yıllardaki şiddet döngüsüne döndürmek olduğunu belirtmiştir.²²³

Böylesine iyi korunan ve Irak Hükümeti resmi kurumlarının bulunduğu Yeşil Bölge'de şiddetli bombaların patlaması bireysel saldırıdan ziyade organize bir saldırıyı akıllara getirmiştir. İlk anda ülke içinde devam eden Şii – Sünni gerginliği akla gelse de Irak siyasetine yön vermeye çalışan ülke dışı güçlerin de terör saldırısından sorumlu olabileceği düşünülmüştür. Iraklı Parlamentoların bazıları Suriye'yi sorumlu görürken bir kısmı ise El Kaide ve İran'ı suçlu olarak göstermiştir. Maliki Hükümeti ise ilk önce eski Baas Partisi²²⁴ üyelerini suçlamış, hemen ardından terör saldırısından dolayı Suriye Yönetimini suçlu ilan etmiştir. Saldırıların sonrasında Irak televizyonuna konuşan ve kendisini Baas Partisi üyesi olarak tanıtan bir şüpheli bir süre Suriye'de kaldığını ve saldırı talimatını Suriye'deki Baas yöneticilerinden aldığını söylemiştir. Wisam Ali Kazım İbrahim isimli bu şüphelinin açıklamalarından sonra Irak, Suriye'yi terör eylemlerinin arkasında olmakla ve istikrarsızlığın kaynağı olarak doğrudan suçlamıştır. Bağdat yönetimi, saldırıların Suriye kaynaklı terör örgütleri tarafından organize edildiğini ifade ederek Suriye'nin özür dilemesini talep etmiştir.²²⁵ Bu ithamların ardından iki ülke karşılıklı olarak diplomatik temsilcilerini geri çekmiştir. Irak Hükümeti sözcüsü Ali Debbag yaptığı açıklamada Suriye'ye yönelik “Suriye ya Irak'la iyi ilişkiler kuracak ya da Irak'a saldıran kişileri muhafaza etmeye devam edecek” diyerek Suriye'yi sert bir dille uyarmıştır. Debbag ayrıca Dışişleri Bakanlığı'nın Suriye'de bulunan suçluların Irak'a iadesini ve Irak'a karşı saldırılar düzenleyen terörist organizasyonların Suriye topraklarını üs

223 NBC News, “Baghdad bomb attacks kill at least 95” 19 Ağustos 2009, <https://www.nbcnews.com/id/wbna32472040> (05.02.2021)

224 Baas Partisi (Baath Party – Party de Baath) Orta Doğu siyasetinde büyük etkisi olan Arap milliyetçisi sosyalist bir partidir. Batı karşıtı söylemiyle Soğuk Savaş yıllarında Orta Doğu'da siyasal gelişmelere etki etmiştir. İlk olarak Suriye'deki Fransız işgali döneminde Salah Bitar ve Mişel Eflak tarafından 1943 yılında kurulmuş ve Arap Ülkelerinin bağımsızlık isteğinde söz sahibi olmuştur. Nasırizm'den etkilenen Baas Partisi 1953'te Suriye'de iktidarı ele geçirmesinin ardından 1958 yılında Nasır ile birlikte “Birleşik Arap Cumhuriyeti” ni kurmuştur. 1961'de Mısır – Suriye ayrıldıktan sonra Baas Partisi de 1963'de bölünmüştür. Birçok Arap Ülkesinde aynı isimle fakat farklı örgütlenmelerle varlığını devam ettiren Baas Partisi yalnızca Suriye ve Irak'ta iktidarı elinde tutmuştur. Irak'ta 1963 yılından 2003'teki ABD işgaline kadar iktidarda kalan ideoloji, 1963 yılında bir darbeyle iktidarı aldığı Suriye'de yönetimde kalmaya devam etmektedir. (Ahmet Emin Dağ, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü)

225 Mesut Özcan, “Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Mesafeden Müdahaleye Dönüşüm”, Cüneyt Yenigün, Ertan Efeçil, (ed.), *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayınları, 2010, s. 373.

olarak kullanmasının engellenmesini istediğini ifade etmiştir. Irak kabinesi ise Dışişleri Bakanlığı'ndan, Irak'ta işlenen savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlar için bir ceza mahkemesi kurulması için BMGK'dan talepte bulunmasını istemiştir.²²⁶

Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari BBC'ye yaptığı açıklamada patlamaları gerçekleştirenlerin Suriyeliler olmasa bile planlanmasında Suriyelilerin rol oynadıklarını söylemiştir. Irak yönetimi Yeşil Bölge'de yapılan bombalamaların failleri olarak Saddam Hüseyin'in Baas Partisi'nin eski mensupları Muhammed El Ahmed ve Settam Fehan'ı işaret ederek bunların Suriye'de saklandıklarını iddia etmiştir. Suriye'ye yapılan bir diğer suçlama, zaman zaman ABD'nin de dile getirdiği saldırganların Suriye'den Irak topraklarına geçişine Suriye yönetiminin engel olmamasıdır. Bu suçlamalar Şam tarafından yine kesin bir dille reddedilmiştir.²²⁷

Irak – Suriye arasındaki gerginliğin artması üzerine Türkiye arabulucu olarak devreye girmiş ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu iki ülke arasındaki krizin çözümü için öncelikle Şam ve Bağdat'ı ziyaret etmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada Ahmet Davutoğlu'nun Suriye'de Beşar el Esad, Irak'ta da Nuri el Maliki tarafından kabul edileceği belirtilerek Bağdat'ta meydana gelen son olaylarla ilgili iki tarafın fikirlerinin alınması ve Türkiye'nin görüşlerinin aktarılmasının planlandığı bildirilmiştir. Orta Doğu'da barışın sağlanması ve istikrarın egemen kılınması için Türkiye'nin komşuları arasındaki ilişkilerin saygı ve güven temelinde devam etmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Türkiye'nin komşularıyla kardeşlik bağlarının bulunduğu ifade edilerek işbirliği ve görüş alışverişinin daima ön planda olması gerektiği ve ziyaretlerin bu nedenle gerçekleştirildiği belirtilmiştir.²²⁸

Dışişleri Bakanı Davutoğlu iki ülkede yaptığı görüşmeler süresince her şeyden önce taraflardan, gerginliği artırıcı açıklamalardan kaçınmasını isteyerek ve karşılıklı saygı çerçevesinde problemlerin ele alınıp çözülmesi yönünde istekte bulunmuştur. Davutoğlu Irak'ta Maliki ile görüşmesinde, terör eylemiyle ilgili Suriye Yönetimine iletilmesi istenen deliller ile belge ve bilgilerin kendisiyle paylaşılmasını istemiştir. Davutoğlu'nun bu talebi Suriye Dışişleri Bakanlığı tarafından da dile getirilmiştir. Beşar Esad bir milyondan

226 Reuters, "Iraq asks Syria to hand over bombing suspects", 25 Ağustos 2009, <https://www.reuters.com/article/us-iraq-syria/iraq-asks-syria-to-hand-over-bombing-suspects-idUSTRE-57O2ZM20090825> (10.02.2021)

227 BBC Türkçe, "Irak-Suriye gerginliği BM'ye taşınıyor", 3 Eylül 2009, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/09/090903_iraq_syria (12.02.2021)

228 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "No:152, 28 Ağustos 2009, Sayın Bakanımızın Bağdat ve Şam'ı Ziyareti Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_152_-28-agustos-2009_-sayin-bakanimizin-bagdat-ve-sam_i-ziyareti-hk_tr.mfa (10.02.2021)

fazla Iraklı mülteciyi topraklarında barındıran Suriye'nin Irak'taki terör eylemlerinden dolayı suçlanması kabul edilemez olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu suçlamaların herhangi bir kanıtı dayanmadan yapılmasının mantıklı olmadığını belirterek suçlamaları reddetmiştir.

Bu bağlamda Davutoğlu – Maliki görüşmesi sonrası saldırılara ilişkin bir takım belge ve bilgilerin Suriye'ye iletilmek üzere Türk yetkililere teslim edildiği iddia edilmiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu Irak temasları sırasında kendisine verilen bilgileri Şam ziyaretinde Beşar Esad ve Dışişleri Bakanı Velid Muallim'e sunacağını açıklamış ve Türkiye'nin Irak – Suriye arasındaki krizin diplomatik görüşmelerle sona erdirilmesi için Türkiye'nin de içinde bulunduğu üçlü bir istişare mekanizmasının kurulmasını teklif etmiştir. Diplomatik temasları sırasında Davutoğlu, krizi çözmeye dönük girişimlerin olumlu sonuçlanması için öncelikle Irak'tan Suriye'ye yönelik sert söylemlerin azaltılmasını istemiş ve kalıcı bir çözüm için ilk önce kısa vadeli çözüm sağlanması gerektiğini belirtmiştir.²²⁹ Bağdat ve Şam temasları ile ilgili basına konuşan Davutoğlu sorunun giderilmesi konusunda umutlu olduğunu beyan etmiştir. Davutoğlu, Suriye ziyaretinde olumlu bir yaklaşım gördüğünü belirterek sorunun çözülmesi için beraber çaba sarf edeceğiz dedikten sonra Türkiye olarak her iki yönetime tavsiyelerde bulunulduğunu ancak bunları şu anda açıklamının doğru olmadığını söylemiştir.²³⁰

Bu arada Türkiye, Irak – Suriye arasındaki krizi çözmeye çalışırken ilginç bir gelişme yaşanmış, diğer bir bölge ülkesi olan İran da arabulucu olma niyetini bildirmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Bağdat ve Şam ziyaretlerini gerçekleştirdiği tarihlerde birkaç gün arayla İran Dışişleri Bakanı Manuşer Muttaki de Bağdat ve Şam'da görüşmelerde bulunmuştur. İran resmi haber ajansı IRNA “İran, Irak – Suriye geriliminde arabulucu” başlıklı haber geçmiştir. IRNA'nın haberine göre, Manuşer Muttaki önce Şam'a sonra Bağdat'a giderek ilgili ülkelerin devlet başkanları ve dışişleri bakanlarıyla görüşmeler gerçekleştirmiştir. İran ajansının verdiği haberde Türkiye'nin arabuluculuk girişiminden ise söz edilmemiştir.²³¹

Türkiye ve İran'ın bölge ülkeleri nezdindeki konumları bakımından farklılıkları olduğunu bilmek gerekir. Bağdat'taki saldırıların ardından

229 SABAH, “Bağdat ve Şam'a arabulucu ziyareti”, 1 Eylül 2009, https://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/09/01/bagdat_ve_sama_arabulucu_ziyareti (12.02.2021)

230 Veysel Ayhan, “Irak-Suriye Arası Mekik Diplomasisi: Türkiye'nin Arabuluculuğu” 2 Eylül 2009, ORSAM Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-suriye-ara-si-mekik-diplomasisi-turkiye-nin-arabuluculuğu/> (10.02.2021)

231 CNN TÜRK, “Türkiye ile İran Arasında Arabuluculuk Savaşı”, 1 Eylül 2009, <https://www.cnnurk.com/2009/dunya/09/01/turkiye.ile.iran.arasinda.arabuluculuk.savasi/541589.0/in-dex.html> (19.02.2021)

Irak'tan Suriye'ye karşı suçlamalar yapılırken bir kesim de İran'ı Irak'ın istikrarsızlaşmasını istemekle itham etmiştir. Türkiye ise Irak'taki farklı gruplarla rahat iletişim kurabilmiş bir ülke olarak arabuluculuğu yürütme konusunda daha avantajlı durumda olmuştur. Buna ilaveten Türkiye-Irak ilişkileri açısından önemli bir gelişme 2009 Temmuz'unda yaşanmıştır. Türkiye- Irak arasında imzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi anlaşmasıyla iki ülke arasındaki iş birliğinin güvenlik, ekonomi, eğitim ve kültür alanlarında artırılması kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin Suriye'yle de ilişkileri iyi olduğundan ve sürekli gelişme kaydettiğinden Suriye Dışişleri Bakan Yardımcısı Abdulfettah Ammuri, Suriye – Türkiye arasında stratejik ilişkiler bulunduğu arabuluculuk konusunda Türkiye'ye güvendiklerini bildirmiştir. Suriye kamuoyu açısından ise model alınan ülkenin İran yerine Türkiye olması arabuluculuk girişiminde Türkiye'yi ön plana çıkarmıştır.²³² Ayrıca Irak'ta İran'ın nüfuzuna karşı denge unsuru olabilecek ülkelerden biri Türkiye olmakla birlikte tarihi ve coğrafi gücüyle bölgede yaşayan halklar üzerinde önemli bir tesire sahiptir. Stratejik olarak Irak ve Suriye Türkiye'nin desteğine gereksinim duymaktadır. Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi devletler Irak'ta taraf olarak görüldüklerinden arabuluculuk yapmaları söz konusu olamayacağından, Türkiye'nin arabuluculuk teklifi kabul edilmiştir.²³³

Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Irak – Suriye arasındaki gerilimin sona erdirilmesi için Bağdat'a yaptığı ziyarette Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari ile görüşmüş ve iki bakan görüşme sonrasında ortak basın toplantısı düzenlemiştir. Davutoğlu açıklamasında bölge ülkeleri arasındaki dostluk ve kardeşliğe vurgu yaparak Türkiye'nin Irak – Suriye arasında arabuluculuk yapmadığını sadece görüşmelerine yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Çünkü arabuluculuk yapmak için iki taraf olması gerekir ancak Türkiye – Irak – Suriye dost ve kardeş ülkeler olduğundan biz birbirimize sadece yardım ederiz demiştir. Hoşyar Zebari de Türkiye'den arabuluculuk değil görüşmelerinde yardımcı olmasını istedik diyerek Davutoğlu'nun sözlerini teyit etmiştir. 19 Ağustos terör eylemlerinde yaralananlar tedavisi konusunda Irak'a yardımcı olan ilk ülkenin Türkiye olduğunu söyleyen Zebari, Suriye ile Irak'ın büyükelçilerini tamamen geri çekmediklerini görüş alışverişinde bulunmak için çağırıldıklarını belirtmiştir. Suriye'ye yönelik yapılan suçlamalar hakkında ise Zebari, biz Suriye Devleti'ni suçlamıyoruz yalnızca yönetim

232 Veysel Ayhan, "Irak-Suriye Arası Mekik Diplomasisi: Türkiye'nin Arabuluculuğu" 2 Eylül 2009, *ORSAM Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-suriye-ara-si-mekik-diplomasisi-turkiye-nin-arabuluculugu/> (10.02.2021)

233 Serkan Taflıoğlu, "Irak – Suriye Gerginliği ve Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü", 1 Eylül 2009, *ORSAM Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-suriye-gerginligi-ve-turkiye-nin-arabuluculuk-rolu/> (27.02.2021)

içindeki bilinen bazı kişiler ile Suriye içindeki Iraklılara yönelik suçlamalarda bulunuyoruz demiştir.²³⁴

Zebari'nin Davutoğlu ile birlikte basına yaptığı açıklamaların Irak yönetiminin önceki beyanlarına göre daha yumuşak olduğu görülmüştür. Irak ziyaretinin ardından Şam'a geçen Ahmet Davutoğlu Beşar Esad'la bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmenin sonrasında basına konuşan Davutoğlu, Irak – Suriye arasındaki sorunun diplomasiyle çözülmesi konusunda iyimser olduğunu beyan etmiştir. Kardeşler arasındaki diyalogun devam edeceğine inandığını belirten Davutoğlu, hem Irak'a hem de Suriye'ye tavsiyelerde bulduklarını fakat bunları şu anda açıklayamayacağını bildirmiştir.²³⁵

Dışişleri Bakanı Davutoğlu Kahire'de Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek ile görüşmesinden sonra Irak – Suriye temasları hakkında konuşarak her iki tarafın da görüşmeler sırasında olumlu yaklaşımda bulduklarını ifade etmiştir. Süreç hakkında taraflara bilgi verdiğini ve Irak – Suriye arasında gerginliğin sona ermesi ve yeniden güven inşa edilmesi için Türkiye olarak çaba göstermeye devam edeceğiz demiştir.²³⁶ Yaklaşık bir hafta sonra yine Kahire'de, bu defa Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa'nın ev sahipliğinde Irak – Suriye arasındaki sorunu görüşmek üzere bakanlar düzeyinde bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya Genel Sekreter Amr Musa, Arap Ligi açılış oturumunda konuşma yapmak üzere özel konuk sıfatıyla Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nu davet etmiştir.²³⁷

Davutoğlu Arap Ligi²³⁸ açılış oturumunda yaptığı konuşmada, Türkiye ve Arap dünyası arasındaki ilişkiler ile Türkiye'nin son yıllarda izlediği aktif

234 DÜNYA, "Bizim yaptığımız arabuluculuk değil", 31 Ağustos 2009, <https://www.dunya.com/gundem/bizim-yaptigimiz-arabuluculuk-degil-haberi-88463> (14.02.2021)

235 CNN TÜRK, "Suriye-Irak'ın arasını Türkiye düzeltiyor", 1 Eylül 2009, <https://www.cnn-turk.com/2009/dunya/08/31/suriye.irakin.arasini.turkiye.duzeltiyor/541475.0/index.html> (14.02.2021)

236 THE DAILY STAR, "Turkish FM says Iraq-Syria talks 'positive'", 3 Eylül 2009, <http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2009/Sep-03/81156-turkish-fm-says-iraq-syria-talks-positive.ashx> (19.02.2021)

237 AMERİKA'NIN SESİ, "Arap Birliği Irak-Suriye Gerginliğini Görüşüyor", 9 Eylül 2009, <https://www.amerikanin sesi.com/amp/a-17-2009-09-09-voa22-88170087/876806.html> (24.02.2021)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "No: 158, 8 Eylül 2009, Sayın Bakanımız'ın Mısır, Ürdün ve İran Ziyaretleri Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_158_8-cylul-2009.tr.mfa (24.02.2021)

238 Arap Ligi (League of Arab States, Arap Birliği) 22 Mart 1945 yılında Kahire, Mısır merkezli olarak tüm Arap ülkelerinin katılımı ile kurulan Arap Birliği Örgütüdür. 22 Arap ülkesinden oluşmaktadır. Örgütün amacı; Arap ülkeleri arasında siyasi, ekonomik, bilimsel, kültürel ve diğer alanlarda işbirliğini sağlamak; üye ülkelerin birbirine karşı kuvvet kullanmasını önlemek; sorunları barışçıl yoldan çözmek; üyelerden birine yönelik tehdide ortak karşı koymaktır. Örgütün potansiyeli olmasına rağmen siyasi etkinliği zayıftır.

dış politika hakkında önemli mesajlar vermiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın yön verdiği stratejinin neticesi olarak Türkiye ve Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler son dönemde hız kazanarak canlanmıştır. Orta Doğu'daki her olayın Türkiye'nin ilgisi dışında olmadığını belirten Davutoğlu, Türkiye'nin bölgeyle tarihi ve kültürel yakınlığı yanında buradaki her gelişmenin Türkiye'yi doğrudan ya da dolaylı şekilde etkilemesi nedeniyle Türkiye'nin Orta Doğu'dan uzak kalamayacağını ifade etmiştir. Bu sebeple bölgede daimi istikrar ve barışın sağlanması Türk dış politikasının amaçlarından biri olmuştur. Dışişleri Bakanı Davutoğlu Arap devletleri dışişleri bakanlarına hitap ederken Türkiye'nin dış politika hedeflerinden de bahsetmiştir. Türkiye, yapıcı, ön alıcı, geleceğe dönük ve çok boyutlu siyasetiyle hem yakın hem de uzak çevresinde istikrar, güvenlik ve refahın sağlanmasının yanında kültürel gelişme için de uğraş vermektedir.

Davutoğlu, Türk dış politikasının üzerine oturduğu temelin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün tayin ettiği "yurtta sulh cihanda sulh" ilkesi olduğunu beyan ederek, Türkiye dış politika vizyonunu belirlerken bu ilkeyi esas alır demiştir. Ahmet Davutoğlu bahsettiği Türk dış politikası vizyonunu maddeler halinde özetlemiştir:

1- "Herkes için güvenlik", Bütün ülkelerin, halkların ve kişilerin güven içinde yaşamını sürdürmeye hakkı vardır.

2- Problemlerin ve anlaşmazlıkların, güç kullanmak ve gerginliği artırmak yerine "siyasi diyalog" seçeneğiyle sona erdirilmesi.

3- "Karşılıklı ekonomik bağımlılık" oluşturularak bölgemizdeki tüm ülkelerin ve halkların çıkarının gözetilmesi. Burada 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin bazı Orta Doğu ülkeleriyle arasındaki ticari ilişkiye bakılması yerinde olacaktır. Türkiye'nin 2003'te İran'a ihracatı 534 milyon \$, İran'dan ithalatı 1.861 milyon \$ olarak gerçekleşmişken, 2009'da bu rakamlar 2.025 milyon \$ ihracat, 3.406 milyon \$ ithalat şeklinde olmuştur. Irak'la olan ticarete baktığımızda 2003'te 829 milyon \$ ihracat, 113 milyon \$ lık ithalat miktarından 2009'da 5.125 milyon \$ ihracat, 952 milyon \$ ithalat rakamlarına gelmiştir. Diğer bölge ülkeleri ile ticarete bakıldığında da bu artış açıkça görülmektedir.²³⁹ Türkiye'nin bütün Arap Ligi'ne üye ülkelerle olan ticaret hacmi ise 2002 yılındaki 8,5 milyar dolar düzeyinden 2008 yılında 37 milyar dolar seviyesine gelerek büyük bir artış göstermiştir. Buradan hareketle Türkiye'nin 2000'li yıllarda bölgesindeki ülkelerle

239 Hamza Çeştepe, "Türkiye'nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaretinin Analizi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2012, s. 26.

karşılıklı ekonomik bağımlılığını artırarak savunduğu dış politika vizyonuna uygun davrandığı görülmektedir.

Türkiye, bu vizyonla hareket ederek bölgesindeki krizlere karşı üç temel strateji ile politika geliştirmiştir. Bunlardan birincisi, zamanında alınacak önlemlerle krizlerin oluşmasını engellemektir. İkincisi, tedbirlerin alınmasına rağmen krizin çıkması durumunda krizin çözümüne katkı sağlamaktır. Bu duruma örnek olarak, Gazze savaşı sırasında Türkiye'nin yoğun diplomatik girişimleri vasıtasıyla çatışmanın bitirilmesine katkı yapması verilebilir. Türkiye'nin takip ettiği üçüncü strateji ise bölgede istikrar, güvenlik ve refahı sağlamaya dönük görevler edinmektir. Bundan hareketle Arap Ligi ile yapılan işbirliği, Türkiye'nin İslam Konferansı Örgütü'ndeki durumu, Afrika Birliği gözlemci statüsü ve BMGK'da geçici üyeliği aracılığıyla dünya çapında ve bölgesel anlamda barışa yapılabilecek katkıların örneklerindedir.

Arap Ligi'nde dışişleri bakanlarına hitap ederken Irak'taki saldırılara değinen Davutoğlu, sadece güvenlik önlemlerinin istikrarı sağlayamayacağını belirterek alınan güvenlik tedbirlerinin siyasi kararlarla desteklenmesi gerektiğini söylemiştir. Türkiye olarak Irak Hükümeti'nin istikrar ve güvenliği egemen kılmak için gösterdiği çabaya desteğini bildirmiştir. Irak'taki bütün siyasi grupların problemleri diyalog ve işbirliği ile çözmeleri Türkiye tarafından tavsiye edilmiştir. Davutoğlu, komşularla sıfır sorun politikası izleyen Türkiye'nin yapıcı, pro-aktif, çok boyutlu ve geleceği hedefleyen siyasetiyle bölgede istikrar ve güvenliğin sağlanmasını amaçladığını ifade etmiştir. Türkiye bu politikayı izlerken bölgesindeki hiçbir devletle rekabet etmek amacıyla olmadığını defaatle belirtmiştir.²⁴⁰

17 – 18 Eylül 2009 tarihlerinde Türkiye, Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim, Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari ve Arap Ligi Genel Sekreteri Amr Musa'yı İstanbul'da bir araya getirerek Irak – Suriye arasındaki arabuluculuk faaliyetini sürdürmüştür. Dışişleri Bakanı Davutoğlu 19 Ağustos Bağdat bombalamalarının sadece Irak'a değil bütün bölgeye yönelik olduğunu söyleyerek Türkiye'nin Irak – Suriye arasında diyalogla barışın sağlanması için yardımcı olacağını belirtmiştir. Ayrıca üç ülke arasında terörle mücadele ve istihbarat paylaşımı için bir güvenlik mekanizması kurulması kararlaştırılmıştır. Davutoğlu Türkiye'yi Irak ve Suriye'ye örnek göstererek Türkiye nasıl sizinle ilişkilerini geliştirdiyse siz de barışarak normalleşmelisiniz mesajını vermiştir. Davutoğlu ayrıca Irak'a Türkiye'nin

240 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Sayın Bakanımızın 132. Arap Ligi Olağan Dışişleri Bakanları Konseyi Toplantısının Açılış Oturumunda Yaptığı Konuşma, 09 Eylül 2009, Kahire”, <http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-132-arap-ligi-olagan-disisleri-bakanlari-konseyi-toplantisinin-acilis-oturumunda-yaptigi-konusma.tr.mfa> (25.02.2021)

terörle mücadele konusundaki hassasiyetini geçmişte önemsememiştiniz diyerek diyalog olmadan terörle mücadele olmayacağını belirtmiştir. Suriye'ye ise Irak'la barışılmaması halinde bölgede istikrarın zora gireceği konusunda telkinde bulunmuştur.²⁴¹

Arabuluculuk görüşmeleri devam ederken Türk ve Iraklı birçok bakanın katılımıyla, Türkiye-Irak Stratejik İşbirliği Konseyi'nin Bakanlar düzeyinde düzenlenen ilk toplantısı İstanbul Çırağan Sarayı'nda gerçekleştirilmiştir.²⁴² Bu toplantıların hemen ardından Türk Dışişleri Bakanlığı Suriye ile yapılan vize anlaşmasını duyurmuştur. Buna göre Türk ve Suriye vatandaşlarının karşılıklı olarak yapacakları ülke ziyaretlerinde önceden vize alınması zorunluluğu kaldırılmıştır.²⁴³ Türkiye – Suriye arasında vizesiz seyahat müjdesi Beşar Esad'ın Recep Tayyip Erdoğan'ı 15 Eylül 2009'da İstanbul Dolmabahçe'de Başbakanlık Çalışma Ofisi'nde ziyaret etmesinden sonra iki ülke dışişleri bakanları tarafından açıklanmıştır.²⁴⁴

Türkiye attığı bu adımlarla hem arabuluculuk yaparak komşuları arasındaki gerginliği yatıştırmış hem de taraflarla ikili ilişkilerini geliştirerek bölgesinde kendisinin siyasi, ekonomik ve kültürel yönden etkinliğini artırmıştır. Türkiye, çevresindeki sorunlara bigâne kalmayarak arabuluculuk girişimlerini artırdığı bu dönemde yakın ve uzak çevresindeki ülkelerle vizeleri kaldırma anlaşmaları imzalayarak vizesizlik siyasetini bir dış politika aracı uygulamaya başlamıştır.

Türkiye hayata geçirdiği bu vizesizlik politikasıyla bir taraftan anlaşma yaptığı ülkelerle ekonomik ilişkileri geliştirirken bir taraftan da halklar arasında kültürel etkileşimi artırmayı amaçlamıştır. İnsan kaçakçılığı ile suçluların ve terör örgütü mensuplarının sınırlar arasındaki hareketini kolaylaştıran bu uygulama riskli olsa da Türkiye'nin vize anlaşması yaptığı ülkelerle ticaret hacmi ve turizm hareketi yükselmiştir. Türkiye bir yıl

241 Hilal Köylü, "Irak ile Suriye'ye 'Barışın' Baskısı", *Radikal*, 18 Eylül 2009, <http://www.radikal.com.tr/yorum/irak-ile-suriyeye-barisin-baskisi-954956/> (21.02.2021)

242 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "No: 161, 16 Eylül 2009, Türkiye, Irak, Suriye Dışişleri Bakanları ile Arap Ligi Genel Sekreteri Arasında Gerçekleştirilecek Toplantı Hk." http://www.mfa.gov.tr/no_-161_-16-cylul-2009_-turkiye_-irak_-suriye-disisleri-bakanlari-ile-arap-ligi-genel-sekreteri-arasinda-gerceklestirilecek-topl.tr.mfa . "No: 160, 16 Eylül 2009, Türkiye-Irak Stratejik İşbirliği Konseyi'nin Bakanlar Düzeyindeki İlk Toplantısı Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_-160_-16-cylul-2009_-turkiye-irak-stratejik-ismbirligi-konseyi_nin-bakanlar-duzeyindeki-ilk-toplantisi-hk_.tr.mfa (20.02.2021)

243 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "No: 162, 18 Eylül 2009, Türkiye ve Suriye'nin Vize Uygulamasını Kaldırması Hk." http://www.mfa.gov.tr/no_-162_-18-cylul-2009_-turkiye-ve-suriye_nin-vize-uygulamasini-kaldirmasi-hk_.tr.mfa (20.02.2021)

244 Asım Güneş, Serkan Akkoç, "Türkiye-Suriye arasındaki vize kaldırıldı" *Milliyet*, 16 Eylül 2009, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/turkiye-suriye-arasindaki-vize-kaldirildi-1140074> (27.02.2021)

içinde on ülkelye karşılıklı vizeleri kaldırarak vizesizlik konusunda oldukça agresif kararlar almıştır. Türkiye vizesizlik siyasetini Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgedeki ülkelerle de karşılıklı olarak uygulamaya koyarak hem bu ülkelerle ekonomik bağımlılığı hem de bu ülkeler üzerindeki etkinliğini artırmıştır. Bu uygulamalar Türk dış politika belirleyicilerinin, ekonomik ilişkilerdeki iyileşmenin ve ticaret rakamlarındaki artışın ülkeler arasındaki problemleri çözmeye önemli bir etken olduğunu kabul ettiklerini göstermektedir.²⁴⁵

Irak ve Suriye dışişleri bakanlarını buluşturan Çırağan Sarayı'ndaki toplantıdan sonra Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve Arap Ligi Genel Sekreteri Amr Musa birlikte açıklamalarda bulunmuşlardır. Davutoğlu, bizim için çok değerli kardeş ülkeler Irak ve Suriye arasındaki gerilimi sona erdirmek için olumlu bir toplantı gerçekleştirdik diyerek bölge ülkelerinin güvenlik ve terörle mücadele konusunda birlikte hareket etmesinin önemine vurgu yapmıştır. Sürece zarar verebilecek detaylara değinmeden Irak – Suriye arasındaki arabuluculuk görüşmelerinde konuşulan konulara açıklık getirilmiştir. Irak tarafından hiçbir yetkili 19 Ağustos patlamalarının sorumlusunun Suriye olduğuyula ilgili bir suçlamada bulunmamıştır denilerek, krizin ilk günlerindeki bu ağır ithamla ilgili yumuşama olduğu görülmüştür. Irak'ın terör saldırıları için uluslararası bir mahkeme kurulmasını istediği ancak Türkiye ve Arap Ligi'nin konuyu uluslararası mahkemeye gerek duymadan komşular arasında çözmek istediği bildirilmiştir. Arabuluculuk görüşmeleri dışişleri bakanları arasında devam ederken Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın hem Irak Başbakanı Maliki hem de Suriye Devlet Başkanı Esad'la iletişim halinde olduğu bilgisi verilmiştir. Taraflar arasında toplantıların devam etmesinin krizin çözülmesinde ilerleme kaydedildiğinin işareti olduğuna değinilerek iki hafta öncesine göre taraflar arasında karşılıklı güvenin daha iyi olduğu beyan edilmiştir. Krizin ülkeler arasında çözülmesi için çalışmaya devam edilerek bunun bölge için iyi bir örnek olacağı kabul edilmiştir.²⁴⁶ Davutoğlu ve Amr Musa'nın bu açıklamalarından sonra ülkelerin dini ve kültürel yakınlığı sebebiyle arabuluculuk görüşmeleri akşam iftar yemeğinde de devam etmiştir. İstanbul'daki olumlu havadan sonra Irak

245 Kemal İnat, İsmail Numan Telci, Türkiye'nin İran, İsrail/Filistin Ve Suriye Politikası 2009, Burhanettin Duran, Kemal İnat, Muhittin Ataman (ed.), *Türk Dış Politikası Yılıhi 2009*, Ankara: SETA Yayınları XIII, 2011, s. 147.

246 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Irak Stratejik İşbirliği Konseyi 1. Bakanlar Toplantısı Çerçevesindeki Dörtlü Görüşmeye İlişkin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa'nın Ortak Basın Toplantısı, 17 Eylül 2009, İstanbul", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-stratejik-isbirligi-konseyi-1-bakanlar-toplantisi-cercevesindeki-dortlu-gorusmeye-iliskin-disisleri-bakani-ahmet.tr.mfa> (27.02.2021)

ve Suriye tarafından yapılan beyanatlardan, gerginliğin azaldığı fakat tam bir mutabakatın sağlanamadığı algılanmıştır.

Türkiye'nin ev sahipliğinde İstanbul Çırağan Sarayı'nda yapılan görüşmelerde, Irak – Suriye arasındaki krizin ilk günlerindeki gerilim azalmasına rağmen sonrasında Irak Hükümet Sözcüsü Ali Debbag'ın açıklamalarından nihai anlaşmanın sağlanamadığı anlaşılmıştır. Debbag, Irak'taki terör eylemlerinden sorumlu olan eski Baas mensuplarının uluslararası bir mahkemede yargılanması isteklerinin devam ettiğini açıklamıştır. Suriye ise bombalamaların finansmanını sağladığı iddia edilen kişilerle ilgili kendilerine her hangi bir delilin iletilmediğini bildirmiştir.²⁴⁷

Türkiye'nin arabuluculuğunda Irak – Suriye arasında Kahire ve İstanbul buluşmalarından sonra üçüncü toplantı New York'ta gerçekleştirilmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 64. Dönem toplantıları için New York'ta bulunan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Iraklı ve Suriyeli mevkidaşları Hoşyar Zebari ve Velid Muallim ile Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa'yı görüşme için tekrar bir araya getirmiştir. Türkiye'nde yapılan toplantının ardından Davutoğlu, basına süreç hakkında bilgi vermiştir. Davutoğlu, Türkiye, Irak, Suriye arasında yoğun ilişkiler olduğunu ve son yıllarda bu ilişkilerin çok boyutlu hale gelerek kuvvetlendiğini dile getirmiştir. Irak – Suriye arasında güven ilişkisinin sağlanması için Türkiye olarak çalışmalarımız devam edecektir diyen Davutoğlu arabulucu olarak süreç hakkında açıklamalar yapmıştır.

Kahire ve İstanbul'dan sonra New York'ta buluşarak gelişmeleri değerlendirdiklerini belirterek, hedefimiz komşu ve kardeş ülkelerin sorunlarını derinleşmeden ve uluslararası boyut kazanmadan çözmektir demiştir. Toplantıların devam etmesinin taraflar arasında güven ilişkisi oluşturması açısından önemine değinmiştir. Toplantıda görüş alışverişinin devam ettiğini ve İstanbul'da mutabakat sağlanan konuların tekrar değerlendirildiğini açıklayarak, Türkiye ve Arap Birliği'nin bu meselenin çözüme kavuşturulması hususunda ümitli olduğunu söylemiştir. Irak – Suriye arasında büyükelçilerin geri çekilmesi ve Irak'ın 19 Ağustos terör saldırısının ardından Birleşmiş Milletler'e terör eyleminin araştırılması için yazdığı mektup da dâhil olmak üzere farklı konuların toplantıda konuşulduğu basın mensuplarıyla paylaşmıştır. Türkiye olarak doğru yolda olduklarını ifade

---

247 YENİ ŞAFAK, "Irak: Suriye ile yapılan görüşmelerde ilerleme sağlanamadı", 19 Eylül 2009, <https://www.yenisafak.com/dunya/irak-suriye-ile-yapilan-gorusmelerde-ilerleme-saglanamadi-211911> (21.02.2021)

eden Davutoğlu, “Eğer arabuluculuk yapıyorsanız daima iyimser ve hoşnut olmanız gerekir” demiştir.²⁴⁸

Türkiye, Irak – Suriye arasındaki gerginliğin çatışmaya dönüşmemesi için arabuluculuk yaparken, bunu neden yaptığıyla ilgili içerde ve dışarda çeşitli yorumlar yapılmıştır. Geçmişte Türkiye bölge sorunlarına uzak duran müdahil olmayan bir politika izlemiştir. Ancak 2000’li yıllara gelindiğinde ise bu politika değişmeye başlamış ve Türkiye Orta Doğu meselelerine kayıtsız kalmamayı dış politika öncelikleri arasına koymuştur. Bunun sebebi bölgesel istikrar ve güvenliğin doğrudan Türkiye’nin güvenliği anlamına geldiğine inanılmış olmasıdır. 2000’lere gelmeden terörist başı Öcalan’ın Suriye’den PKK’yı yönetmesi nedeniyle Türkiye, Suriye’yle savaşın eşiğine gelmiş ve o dönemde Mısır arabulucu olarak devreye girmiş, sonrasında Türkiye’nin kararlı duruşuyla Öcalan, Suriye’den sınır dışı edilerek kriz sona ermiştir. Türkiye’nin PKK terör örgütüyle mücadelesindeki kazanımları da dikkate alındığında çatışmasız ve istikrarlı bir Orta Doğu’nun Türkiye’nin çıkarına olduğu değerlendirilmiştir.

Türkiye’nin Orta Doğu’da aktif bir dış politika izlemesi Arap ülkeleri ve medyası tarafından dikkatle izlenmiştir. Arap medyasında Türkiye’nin bölgedeki arabuluculuk çabaları konusunda olumlu yorumlar dışında bu çabaların sadece Türkiye’nin çıkarlarına hizmet ettiği yönünde yorumlar da yayınlanmıştır. Türkiye tarafından Orta Doğu’da yürütülen aktif dış politikayla ilgili endişeler özellikle eski Baas Partili kişilerce dile getirilmiştir. Arap ülkeleri arasındaki problemlerin Arap olmayan bir ülke tarafından çözülmeye çalışılması kıskançlığa sebep olmuş ve Türkiye’nin Osmanlı İmparatorluğu geçmişi hatırlatılarak eleştirilmiştir. Ancak bu eleştirilerle beraber Türkiye bölgede neo – Osmanlılık ile ilgili iddiaları reddettikçe arabuluculuk girişimleri ile ilgili Arap ülkeleri tarafından takdir edilmiştir.²⁴⁹ ABD ve diğer Batılı devletlerin Orta Doğu’ya müdahaleleri çoğu zaman çatışma ve istikrarsızlık üretirken bölgeyle tarihi ve kültürel bağları bulunan Türkiye’nin, Arap Devletlerinin sorunlarının çözümü için aktif rol üstlenmesi övgüyle bahsedilmesi gereken bir konudur.

19 Ağustos 2009’da Irak’ta Yeşil Bölge’de gerçekleştirilen terör eylemlerinden sonra Irak’ın Suriye’yi suçlamasıyla başlayan kriz Türkiye’nin arabulucu olarak devreye girmesiyle daha fazla büyümemiş ve çatışmaya

248 DÜNYA, “Irak ve Suriye Arasındaki Gerginlik New York’ta Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun Ev Sahipliğinde Ele Alındı.” 25 Eylül 2009, <https://www.dunya.com/dunya/davutoglu-irak-ve-suriye039yi-bulusturdu-haberi-90976> (27.02.2021)

249 Mesut Özcan, “Turkish Foreign Policy Towards Iraq in 2009”, *Perceptions*, Vol. XV, No. 3-4, Autumn – Winter 2010, s. 124.

dönüşmemiştir. İki ülke arasında gerginliğin başladığı ilk andan itibaren Türkiye, ilgili ülkelerle devlet başkanları ve hükümet yetkilileri nezdinde iletişime geçerek, başkentlerinde temaslarda bulunmuştur. Daha sonra Arap Birliği de arabuluculuk sürecine dâhil edilerek Kahire, İstanbul ve New York'ta dörtlü görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerle tarafların aynı masada buluşması sağlanarak taleplerini birbirlerine doğrudan ya da Türkiye aracılığıyla iletmeleri sağlanmıştır. Böylece arabuluculuk süreci öncesindeki sert söylemler her buluşmada daha da yumuşamıştır.

Nihayetinde Irak-Suriye arasında tam bir anlaşma sağlanamasa da ABD'nin 2003'teki işgalinden sonra istikrarsızlaşan Irak'ın, komşusuyla yeni bir çatışmaya girerek tüm bölgenin kaos ortamına girmesi Türkiye'nin katkısıyla engellenmiştir. Çünkü olası bir Irak - Suriye çatışması sadece iki ülkenin savaşı olmayacaktır. 2009 yılında Irak'taki ABD etkisini düşündüğümüzde, Suriye tarafında olması muhtemel Rusya ve İran'ın etkisiyle Orta Doğu'nun büyük güçlerin çatışma alanına dönüşmesi ihtimal dâhilinde olmuştur. Bölgesindeki ülkelerle her geçen yıl ticari ilişkisini geliştiren ve terör örgütü PKK'ya karşı mücadelesinde başarı elde eden Türkiye'nin isteyeceği son şey sınırlarında böyle bir savaşın başlaması olmuştur. Türkiye arabulucu olarak Arap Birliği'nin de desteğiyle Irak - Suriye arasındaki çatışmayı önleyerek hem kendi çıkarını hem de komşularının çıkarını korumuştur.

Türkiye en başından itibaren krize karşı kayıtsız kalmamış ve uzaktan izlemeyi tercih etmemiştir. Orta Doğu'da başlayacak bir çatışmanın sadece bölge ülkeleri arasında kalmayacağı, çevre ülkelerin ve büyük güçlerin dâhil olduğu bir savaşa dönüşme riski tarihe bakıldığında her zaman mevcuttur. Bu nedenle Türkiye hem bölgesel güç olarak krizin sona erdirilmesinde aktif rol oynamak istemiş hem de olası siyasi ve ekonomik olumsuz sonuçlarından korunmak istemiştir.

3.3. Irak'a Komşu Ülkeler Toplantıları ve Irak İçindeki Gruplar Arası Görüşmelerde Türkiye'nin Rolü

II. Dünya Savaşı'ndaki Pearl Harbor baskınından 60 yıl sonra 11 Eylül 2001 tarihinde ABD kendi topraklarında tekrar saldırıya uğramıştır. Amerika, 7 Aralık 1941 tarihli Pearl Harbor baskınının intikamını, 6-9 Ağustos 1945'te Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atom bombası atarak almıştır. 11 Eylül saldırıları ise bir devlet tarafından değil, El-Kaide terör örgütü tarafından gerçekleştirildiğinden bu örgütün kaynağı olduğu ve destek aldığı düşünülen ülkeler ABD yönetimi tarafından hedef alınmıştır. İlk hedef olarak Afganistan seçilmiş ve işgal edilmiştir. El-Kaide lideri Usame bin Ladin'in bulunduğu Afganistan'a yönelik ABD saldırısı dünyadan çok

fazla olumsuz tepki almamıştır. Ancak Amerika Birleşik Devletleri Başkanı George W. Bush ve ekibi Afganistan işgali sonrasında Saddam Hüseyin'i devirip Irak'ı işgal etme planlarını açıkladıklarında İngiltere Başbakanı Tony Blair ve birkaç ülke dışında dünyadan destek bulamamışlardır. Bu durumda ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell Irak'ın işgali konusunda BMGK onayının alınmasında ısrarcı olmuştur. Powell, BMGK onayı olmadan yapılacak askeri müdahalenin meşru olmayacağını belirtmiştir.

2003 yılı başında BM silah denetçilerinin ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun raporları Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olup olmadığı ile ilgili net bir rapor sunamamış ve ilave denetimler için ek süre istemiştir. Beyaz Saray, ek süre verilmesinin Saddam Hüseyin'e zaman kazandırma dışında bir faydasının olmayacağını öne sürmesine rağmen BMGK'nın diğer üyeleri tarafından destek bulamamıştır. Dışişleri Bakanı Colin Powell 5 Şubat 2003'te Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmada, gösterdiği delillerle Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarına sahip olduğu konusunda üyeleri ikna etmeye çalışmış ama başarılı olamamıştır.²⁵⁰

Amerikan yönetimi Irak'ın kuzeyinden açacağı bir cepheyle ülkeyi işgal etmek istediğinden bu konuda Türkiye'yi ikna etmeye çalışmış ancak, Bülent Ecevit Hükümeti Türkiye sınırlarında başlayacak bir savaşın olumsuz etkileri konusunda kaygılarını dile getirmiştir. Türkiye, Irak'ın işgali sonrasında ülkenin kuzeyinde oluşacak boşluğun terör örgütü PKK'nın işine yarayacağını ve savaşın Türkiye ekonomisine zarar vereceğini düşünerek savaşı önlemeye yönelik diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bülent Ecevit hem Irak'ın işgal edilmesine karşı olduğunu ABD'ye bildirmiş hem de Saddam Hüseyin'e mektup yazarak durumun ciddiyetini iletmış ve BM silah denetçilerine yardımcı olmasını istemiştir.²⁵¹ Ecevit'in bu çabaları her hangi bir sonuç vermeyince ve 3 Kasım 2002 seçimleri sonucu tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi ise Irak'ın işgali meselesini kucağında bulmuştur.

Savaşı önlemeye yönelik diplomatik temaslar AK Parti hükümeti döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde Irak'a komşu ülkeler toplantısı²⁵²

250 Hook, Spanier, *a.g.e.*, s. 306.

251 Meliha Benli Altunışık, "Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond", *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 14, No.2, s. 185.

252 Irak'a komşu ülkeler toplantıları Türkiye'nin girişimiyle Irak işgali öncesinde 23 Ocak 2003'te ülkelerin dışişleri bakanlarının katılımıyla İstanbul'da başlamıştır. Irak'a komşu ülkeler toplantılarının sırası, tarihi ve yeri şu şekildedir: 1) 23 Ocak 2003, İstanbul; 2) 18 Nisan 2003, Riyad; 3) 28 Mayıs 2003, Tahran; 4) 2 Kasım 2003, Şam; 5) 14-15 Şubat 2004, Kuveyt; 6) 21 Temmuz 2004, Kahire; 7) 6 Ocak 2005, Amman; 8) 29-30 Nisan 2005, İstanbul; 9) 8-9 Temmuz 2006, Tahran. Ayrıca bu toplantıların devamı niteliğinde Genişletilmiş Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları Toplantıları yapılmıştır: 1) 4-5 Mayıs 2007, Şarm el-Şeyh (Komşu

düzenleme fikri Ocak 2003'te ortaya çıkmış ve çok sayıda toplantı gerçekleştirilmiştir.²⁵³ Bu toplantıların ilki 23 Ocak 2003 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır. Irak'ın ABD tarafından işgali artık çok yaklaşmışken Türkiye, Irak'a komşu ülkeleri İstanbul'da bir araya getirmeyi başarmıştır. Irak'ın komşularının pek çoğu Saddam Hüseyin'den hoşlanmamalarına rağmen Irak'ta bir savaşa karşı olduklarını göstermişlerdir. Saddam sonrasında Irak'ın durumu herkesi endişelendirdiğinden komşu ülkeler Türkiye'deki toplantıya katılmıştır. 23 Ocak'ta İstanbul'da yapılan bu toplantıya İran, Suriye, Suudi Arabistan, Ürdün ve Mısır dışişleri bakanları katılmıştır. Toplantı sonunda ülkesinin işgalinin önlenmesi için Saddam Hüseyin'e yönelik yedi maddeden oluşan tavsiye kararı alınmıştır. Bu yedi madde şu şekilde sıralanmıştır: "BM denetçileri ile işbirliği yap. Denetçileri kitle imha silahlarına sahip olmadığını konusunda ikna et. BM ve denetçiler konusunda olumsuz konuşmalar yapma. Denetçileri çalışmalarını sürdürmesine izin ver. Gelecekte de kitle imha silahı edinmeyeceğine söz ver. Komşularının güvenini kazanmak için girişimler yap. Irak halkıyla uzlaşma içinde ol." Türkiye içinden ve dışından Irak'ın işgalini destekleyenler bu toplantılara karşı çıkmalarına rağmen Irak'a komşu ülkeler toplantısı 'Türk inisiyatifi' olarak ortaya çıkmış ve Irak işgali öncesinde başlayan bu toplantılar savaştan sonra da bölgedeki barış ve uzlaşma çabalarının en önemli araçlarından birisi olmuştur.²⁵⁴ İlk toplantıya karşı çıkan ABD, işgalden sonra yapılan toplantılara katılmaya başlamış ve inisiyatif olarak 'Irak'a Komşu Ülkeler Toplantıları'na öncülük ettiği için Türkiye'ye teşekkür etmeyi ihmal etmemiştir.²⁵⁵ Türkiye'nin Irak'a komşu ülkeler toplantılarını düzenlemesi hem Türk diplomasisinin başarılı girişimlerinden biri olmuş hem de bölgede Ankara'nın etkinliğinin artmasına katkı sağlamıştır.

O dönemde ABD'nin Irak'ı işgal planları arasında Irak'ın kuzeyinden yani Türkiye üzerinden de bir cephe açma planı bulunmaktaydı. Bu süreçte ABD ve Türkiye arasında yoğun diplomatik görüşmeler gerçekleştirilmiştir. AK Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi yasaklı olmasından dolayı Başbakanlığını Abdullah Gül'ün yaptığı AK Parti Hükümeti konuyu önce

---

ülkelerin yanı sıra BMGK asli üyeleri ile G-8 ülkeleri katılmıştır.) 2) 2-3 Kasım 2007, İstanbul; 3) 21-22 Nisan 2008, Kuveyt (Komşu ülkeler, Mısır, Bahreyn, BAE, Oman, Katar, BMGK P5, G-8 ve BM, İKÖ, Arap Ligi, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Meclisi, AB)

253 Özlem Tür, "Türkiye'nin Irak ve Suriye İlişkileri", Faruk Sönmezoglu, Nurcan Özgür Baklacıoğlu, Özlem Terzi (ed.), *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları, 2012, s. 601.

254 Gürkan Zengin, "*Hoca, Türk Dış Politikası'nda Davutoğlu Etkisi*", İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2010, s. 130.

255 SABAHA, "Erdoğan-Bush görüşmesi sona erdi", 5 Kasım 2007, <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/11/05//haber.3F42A4BD7DEA4B51AE9E5CBD6AC9C9CA.html> (08.06.2021)

Milli Güvenlik Kurulu'na getirmiştir. 31 Ocak 2003'te toplanan MGK, konu ile ilgili Meclis'ten yetki alınması tavsiyesinde bulununca Türkiye'de yabancı asker bulundurma ve yurtdışına asker gönderilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden tezkere çıkarılması gündeme gelmiştir. Öncelikle kuzey cephesine hazırlık amacıyla 6 Şubat 2003'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir tezkere kabul edilmiştir. Buna göre ABD'ye, Van ve Diyarbakır Havaalanları ile İskenderun Limanını kullanabilmek için inşaat izni verilmiş, bununla birlikte İncirlik Üssü'nde de gerekli hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır.

1 Mart 2003 tarihine gelindiğinde 60 bine yakın Amerikan askeri ile yüzlerce savaş uçağının Türkiye topraklarında bulunmasına izin verecek ve gerektiğinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak topraklarına girmesini sağlayacak Başbakanlık tezkeresi Meclis'te görüşülmüş ve oylanmıştır. Tam olarak adı "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması için Hükümet'e yetki verilmesine ilişkin başbakanlık tezkeresi" olan tezkerenin oylamasına 533 milletvekili katılırken 264 kabul, 250 red, 19 çekimsiz oy kullanılmıştır. Tezkerenin kabulü için 268 kabul gerektiğinden tezkere TBMM tarafından reddedilmiş ve ABD'nin Türkiye üzerinden Irak'ı işgale engel olunmuştur.²⁵⁶ Tezkerenin reddiyle ABD Irak'ın güneyinden ülkeyi işgale karar vermiştir ve bu durum Türkiye ile ABD'nin arasını açmıştır. Ancak uzun vadede Türkiye toprakları üzerinden Irak'a girilmemesi, Arap ülkeleri nezdinde Türkiye hakkında olumsuz bir algı oluşmasını engellemiştir.

20 Mart 2003 tarihine gelindiğinde ABD'nin Irak işgali başlamış ve bu aynı zamanda Irak'ın içindeki dini ve etnik gruplar arasındaki çatışmaların da başladığı tarih olmuştur. Afganistan'dan sonra Irak'ın da işgal edilmesi bölge ve dünya ülkelerinin tepkisini çekmiştir. Başta Türkiye ve Irak'ın diğer komşu ülkeleri, Irak'ın ABD tarafından işgalinin olumsuz sonuçlarının ilk önce kendileri tarafından hissedileceğinden gelişmeleri endişeyle takip etmeye başlamışlardır. ABD ordusu bir direnişle karşılaşmadan 9 Nisan'da Bağdat'a ulaşmış ve Saddam Hüseyin'in heykelini devirerek rejimin sonunu getirmiştir. 1 Mayıs'ta ise Başkan Bush Irak'ın bütün büyük şehirlerinin kontrolünün ele geçirildiğini belirterek Irak'ta öncelikli askeri operasyonların tamamlandığını belirtmiştir. Irak'taki yönetimi deviren ve Başkent ve büyük şehirleri işgal eden ABD ordusunun ülkenin genelini nasıl yöneteceği ve kontrol altında tutacağı ile ilgili bir planının olmadığı zamanla ortaya çıkmıştır. Irak içinde yeniden bir iç ve dış güvenlik sistemi kurmak isteyen

256 YENİ ŞAFAK, "1 Mart tezkeresini Yeni Şafak engelledi", 3 Mayıs 2019, <https://www.yenisafak.com/hayat/1-mart-tezkeresiniyeni-safak-engelledi-3469358> , (15.03.2022)

ABD, işgalden iki ay sonra Irak polis teşkilatını ve ordusunu dağıtarak silahlar konusunda deneyimli üç yüz binden fazla kişiyi işsiz bırakarak bir anda karşısına almıştır.²⁵⁷ İşgal sonrasında Irak halkına yapılan kötü muamele ve sonrasında Ebu Gureyb Hapishanesi'nde yapılan işkence görüntülerinin ortaya çıkması, Irak'ta ABD yönetimine karşı yapılacak silahlı mücadelenin gerekçelerinden biri olmuştur.²⁵⁸

Silah denetçilerinin Irak'ta hiçbir şekilde kitle imha silahı bulamaması, ülkenin işgalindeki bu gerekçeyi geçersiz hâle getirmiştir. ABD işgal için öne sürdüğü diğer gerekçe olan demokrasiyi inşa etmek fikri artık ön plana alınmıştır. Ancak etnik ve dini açıdan çoklu bir yapıya sahip olan Irak'ta demokratik sistem kurmak kolay olmamıştır. Irak işgali başlamadan önce Aralık 2002'de Londra'da toplanan Iraklı muhalifler Saddam sonrası ülkede oluşacak siyasi yapıyı görüşmüşlerdir. Bu toplantıda işgal sonrası askeri yönetimden sivil yönetime geçişin altı aylık süre içinde tamamlanacağı öngörülmüştür. Ancak ilk seçimler işgalden yaklaşık üç yıl sonra yapılmıştır. Londra'da toplantıda Irak için federal bir yapı planlanmıştı fakat bu federal yapıyı oluşturacak dini ve etnik grupların derin ayrılıklara sahip oldukları ortaya çıkmaya başlamıştır.²⁵⁹ Londra'da muhaliflerin bir araya geldiği toplantıda Şii ve Kürt gruplara ağırlık verilmiş, Sünnilerin temsili sınırlı tutulmuştur.²⁶⁰

Saddam Hüseyin döneminde yaklaşık % 20'lik nüfusa sahip Sünni kesim Irak'a hâkim durumdayken, yapılacak bir seçimde nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şiilerin yönetimde söz sahibi olacağı aşikârdı. Irak'ın kuzeyi ise inanç bakımından Sünni, etnik bakımdan ülkenin diğer bölgelerinden farklı olarak Kürtlerden oluşmaktaydı. Irak işgali sonrasında ülkedeki Şii ve Kürt gruplarla dışardan yakın ilişki kurup yönlendirmeye çalışanlar olduğu biliniyordu. Türkiye bu süreçte ülkedeki tüm etnik ve dini gruplarla iletişimini sürdürmeye önem vermiştir. Türkiye Sünnilerle ilişki kurarken Irak'ın gelecekteki siyasi yapısında etkin olmalarını istemiştir ve bunu yaparken mezhep siyaseti yaptığına dair bir imajın oluşmasını asla istememiştir.

Saddam Hüseyin'in uzun yıllar süren baskıcı yönetimi sebebiyle Şiiler ve Kürtler karşısında Sünniler hedef durumuna gelmişlerdi. Sünniler ise ülke yönetiminden tamamen dışlanmak istemiyorlardı. Türkiye, Irak'taki bu

257 Hook, Spanier, *a.g.e.*, s. 308.

258 CNN, "Iraq Prison Abuse Scandal Fast Facts", 11 Mart 2022, <https://edition.cnn.com/2013/10/30/world/meast/iraq-prison-abuse-scandal-fast-facts/index.html> (20.03.2022)

259 Ewen MacAskill, "Acrimony Clouds Meeting of Iraqi Opposition Groups", 14 Aralık 2002, <https://www.theguardian.com/world/2002/dec/14/iraq.politics>, (02.04.2022)

260 Zengin, *a.g.e.*, s. 266.

parçalı yapının siyasi istikrarsızlığa neden olacağını öngördüğünden öncelikle işgale engel olmaya çalışmıştır. Ancak işgal gerçekleşince dengeli bir siyasi yapının kurulması ve Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması için büyük çaba göstermiştir. Irak'ın bu parçalı dini ve etnik yapısıyla ABD işgali sonrasında ilk defa 30 Ocak 2005 tarihinde ülke genelinde seçime gidileceğine karar verildiğinde, Sünniler tarafından seçimin boykot edileceği ilân edilmiştir.²⁶¹ Sünnilerin seçimi boykot kararı Sünnilere bir şey kazandırmamış aksine kaybettirmiştir. Boykot kararı sonucu Kürtler Irak siyasetinde temsil kabiliyetinin çok üstünde bir yer edinmiştir. Bu süreçte Şiiler ve Kürtlerin devlet yönetimi içinde yer alıp Sünnilerin dışarıda kalması Irak'ın geleceği için iyi sonuçlar doğurmayacağı Türkiye tarafından görülmüştür.

Türk Dışişleri Bakanlığı 30 Ocak 2005 seçimlerinden iki gün önce yaptığı yazılı açıklamada seçim sürecine ilişkin genel bir değerlendirmede bulunmuştur. Türk Dışişleri yaptığı açıklamada; Irak'taki rejim değişikliğinden yaklaşık iki yıl sonra gerçekleştirilecek seçimlerin bir dönüm noktası olduğu belirtilerek, seçimler sonucunda oluşacak hükümetin ülkenin geleceğinde çok önemli bir sorumluluğa sahip olduğu dile getirilmiştir. Seçimlerin Irak'ın toprak bütünlüğünün devamı ile barış ve istikrarın sürekli hâle gelmesi için bir fırsat olduğu değerlendirilmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı bu resmi açıklamada Irak içindeki hiçbir dini ve etnik grubun adını zikretmemiş, ancak seçimlerin zor şartlar altında yapıldığını belirtmiştir. Ülke içindeki bazı grupların seçimlere katılmada problem yaşadığına atıf yapılarak toplumsal barış ve istikrarın sağlanması için halkın tercihlerinin seçimlerle ortaya çıkmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Türkiye, hem Irak'a komşu ülkelerle yaptığı toplantılarda hem de üyesi bulunduğu uluslararası kuruluşlarda Irak'ın siyasi istikrar ve bütünlüğünün korunmasından yana taraf olduğu hatırlatılarak yapılacak seçimlere desteği yinelenmiştir. Bu destek kapsamında Irak seçim idaresi ile yapılan anlaşma çerçevesinde Türkiye'deki Irak vatandaşlarının oy kullanabilecekleri belirtilmiştir. Türk Dışişlerine göre Irak'ta yapılacak seçimler sonrasında öncelikli konular, güvenlik ve istikrarın sağlanması ile seçim sonrası anayasa yapımı ve diğer tüm siyasi süreçlerde ülke içi tüm grupların katılımı olmalıdır. Seçim sürecinde uluslararası camianın, Irak halkının tercihlerine saygı duyması beklendiği kadar Irak içindeki siyasi grupların da öncelikle komşularının daha sonra diğer ülkelerin istikrarına katkısı beklenmiştir. Yönetimlerin meşruiyet kaynağı olan seçimlere bütün kesimlerin katılımı ve her bir Irak vatandaşının seçme hakkını kullanarak, sadece bir kesimin

261 CNN, "Milestone Elections Begin in Iraq", 31 Ocak 2005, <https://edition.cnn.com/2005/WORLD/meast/01/29/iraq.main/>, (28.03.2022)

çıkarları yerine bir bütün olarak Irak'ın çıkarının esas alınması gerektiği belirtilmiştir. Türk Dışişleri Irak içine çağrı yaparak geçici yönetimi, siyasi liderler ile uluslararası silahlı güçleri, Irak dışından ise özelde BM'yi genelde ise tüm uluslararası toplumu tedbirli ve hassas davranmaya davet etmiştir.²⁶² Irak seçimlerini yakından takip eden Türkiye seçim sonrasında yaptığı açıklamada tüm güçlülere rağmen seçimlerin yapılmasını olumlu olarak değerlendirmiştir. Ancak ülke genelinde geniş katılımın gerçekleşmemesini eleştirerek temsilde adaletin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir.²⁶³

Ülkedeki iç karışıklıklar, seçim sürecindeki aksaklıklar ve usulsüzlük söylentilerine rağmen seçimlerin yapılabilmiş olması başarı olarak değerlendirilmiştir. Şii ve Kürt gruplar seçimde oyların çoğunluğunu alırken, bu seçimin Sünni gruplar tarafından boykot edilmesiyle tam anlamıyla demokratik bir sonuç elde edilememiştir.²⁶⁴ Sünni grupların seçimi boykot etmesiyle beklenildiği gibi Şii ve Kürt gruplar aldıkları oydan daha fazla temsil hakkı elde etmişlerdir. Bundan sonraki süreçte Türkiye, Irak siyasetinde Sünnilerin de temsil edilmesi için girişimlere başlamıştır.

Türkiye'yi bölgede arabuluculuk yapması için teşvik eden en önemli etkenlerden biri Arap ülkelerinin içinde yaşanan parçalanmaların artması ve bununla beraber bu ülkelerin siyasetinde meydana gelen boşluk olmuştur. Arap dünyasının birlikte hareket edememesi, bu devletlerin Filistin meselesi ve Irak sorunu gibi çevrelerindeki sorunları çözmelerini zorlaştırmıştır. Bununla beraber çözülemeyen sorunlar bölge dışı güçlerin müdahale etmelerine zemin hazırlamıştır. ABD'nin Ortadoğu'da etkinliğinde ve güvenilirliğinde oluşan azalmayla birlikte meydana gelen ideoloji ve güç boşluğu, Türkiye ve İran gibi bölge ülkeleri tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Ancak İran'ın tersine Türkiye, Ortadoğu'daki tüm aktörler ile iletişim kurabilmesi dolayısıyla "bağımsız, güvenilir ve saygın" bir arabulucu devlet olarak görülmüştür. Türkiye'nin güvenilir ve âdil bir arabulucu olarak kabul edilmesi Ankara'nın elini kuvvetlendirmiştir.²⁶⁵

262 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "No:13 - 28 Ocak 2005, Irak 'ta 30 Ocak 'ta Düzenlenecek Seçimler Hk.", https://www.mfa.gov.tr/no_13---28-ocak-2005_-irak_ta-30-ocak_ta-duzenlenecek-secimler-hk_.tr.mfa (20.10.2022)

263 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "No:15 - 31 Ocak 2005, Irak 'ta 30 Ocak 2005 'de Gerçekleştirilen;Genel Seçimler Hk.", https://www.mfa.gov.tr/no_15---31-ocak-2005_-irak_ta-30-ocak-2005_de-gerceklestirilen_genel-secimler-hk_.tr.mfa (21.10.2022)

264 Metec Çubukçu, Taha Özhan, "İşgal Altında İstikrar Arayışları 2010 Irak Seçimleri" *Seta Analiz*, Nisan 2010, <http://file.sectav.org/Files/Pdf/iscal-altinda-istikrar-arayislari-2010-irak-secimleri.pdf> (20.03.2022)

265 Meliha Benli Altunışık, Mustafa Ellabba, "Arap Dünyasında Türkiye Algısı" *TESEV Dış Politika Analiz Serisi 11*, TESEV Yayınları, Haziran 2010, s.10. https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Arap_Dunyasinda_Turkiye_Algisi.pdf (26.05.2021)

Tablo 1. Irak 30 Ocak 2005 Genel Seçim Sonuçları²⁶⁶

30 OCAK 2005 SEÇİMLERİ					
Parti/Liste	Oy Sayısı	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı	Etnik-Sekter Kimlik	Lider
Birleşik Irak İttifakı	4.075.292	%48.19	140	Şii	Abdülaziz el-Hekim İbrahim Caferi Ahmed Çelebi
Kürt İttifakı	2.175.551	%25.73	75	Kürt	Celal Talabani Mesud Barzani Selahaddin Muhammed Bahaddin
Ulusal Irak Listesi	1.168.943	%13.82	40		Iyad Allavi
Iraklılar	150.680	%1.78	5		Gazi el-Yaver
Irak Türkmen Cephesi	93.480	%1.11	3	Türkmen	Faruk Abdullah Abdurrahman
Ulusal Bağımsız Kadro ve Elitler	69.938	%0.83	3	Şii	Fatah eş-Şeyh (Sadr Grubu)
Halkın Birliği	69.920	%0.83	2		Hamid Mecid Musa
Kürdistan İslami Grubu	60.592	%0.72	2	Kürt	Ali Abdulaziz
Irak İslami Eylem Organizasyonu	43.205	%0.51	2	Şii	'Ala' Hamud Salih el-Tu'ma
Ulusal Demokratik İttifak	36.795	%0.44	1		Nasir Kamil el-Çadırcı
Mezopotamya-Rafideyn Listesi	36.255	%0.43	1	Asuri	Yonadem Kana
Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu	30.796	%0.36	1	Sünni	Mişan el-Ceburi

Türkiye Irak'ın işgali öncesinde ve sonrasında Sünniler üzerinde etkili olmadıkça Irak'ta meydana gelen yeni oluşumda etkin olamayacağını anlamıştır. Türkiye Sünniler üzerinde etkili olmaya çalışırken mezhep siyaseti yaptığına dair bir algı oluşmasını istememiş ve bu iddiaları her zaman reddetmiştir. Mezhep siyaseti iddialarının gerçek olmadığı Türkiye'nin Irak'taki seçim sürecinde sadece Sünnilerle değil Şiiilerle de görüşmesinden anlaşılabilir. Türkiye'nin Irak Özel Temsilcisi Osman Korutürk devlet dışı bir aktör olarak Iraklı Şiiilerin temsilcisi konumundaki Sistani ile de görüşmüştür. Saddam Hüseyin'in yıllarca devam eden katı rejimi nedeniyle

266 Gökhan Çetinsaya, Taha Özhan, *İşgalin 6. Yılında Irak*, Ankara: SETA Yayınları IV, 2009, s. 41. Irak'taki Sünni grupların 30 Ocak 2005 tarihinde yapılan seçime katılmaması sonucu Şii ve Kürt gruplar tabloda görüldüğü üzere büyük kazanım elde etmişlerdir.

işgal sonrasında Sünniler aynı inancı paylaşmalarına rağmen Kürtlerin, aynı ırka mensup olmalarına rağmen Arapların tepkisiyle karşı karşıya kalmışlardır. Türkiye'nin işgal öncesinde işgali önlemeye yönelik çabaları, sonrasında Irak içinde etnik ve mezhepsel farklılıkların çatışmaya dönmelerini engellemeye ve siyasi istikrarı sağlamaya dönük olmuştur.²⁶⁷

Ahmet Davutoğlu'na göre Sünni Arapların Irak siyasetindeki temsili ülkede iç barışın sağlanması açısından gözardı edilemeyecek bir konu olmuştur. Sadece Sünni Kürtlerle Şii Araplara dayanan bir devletin uzun ömürlü olması zor görünmektedir. Ancak Sünni Arapların Sünni olmalarından dolayı Kürtlerle, Arap olmalarından dolayı Şiiilerle ortak paydaları bulunmaktadır. Türkiye'nin Irak'taki Sünnilere ilişkin siyaseti mezhepleri nedeniyle değil Irak devleti için sahip oldukları önem sebebiyle olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle Türkiye Irak içindeki hiçbir dini veya etnik grubun dışlanmadan sistem içinde bulunmasını istemiştir.²⁶⁸

30 Ocak 2005 tarihindeki seçimlere katılmayan Sünnileri 15 Aralık 2005'te yapılacak olan genel seçimlere katılmaları için ikna etmek çok önemli hâle gelmiştir. 2005 yılı boyunca Türkiye Iraklı Sünni liderlerle çok defa görüşmüştür. Aralık 2005'teki seçime az bir süre kala Türk Dışişleri'nin girişimleriyle Sünni aşiretlerin temsilcilerinin İstanbul'da bir otelde toplanması sağlanmıştır. Saatlerce devam eden müzakereler sonunda somut bir sonuca ulaşılamayınca toplantıda görevli bir başbakanlık yetkilisinin tespitlerine göre Davutoğlu uzun ve duygusal bir konuşma yapmıştır. Davutoğlu konuşmasında Irak'ın başkenti Bağdat'ın İslam tarihindeki yerinden ve kültürel birikiminden bahsederek şöyle demiştir:

*"Bağdat, evet sizin şehriniz ama yalnız sizin şehriniz değil. Bağdat bizim de şehrimizdir. Bağdat'ı korumak yalnız sizin değil bizim de sorumluluğumuzdadır. Siz isterseniz de istemeseniz de biz Bağdat'ın yıkılıp yıkulmasını, tahrip edilmesini önlemeye çalışacağız. Aranızdaki fikir ayrılıklarını en azından şu kritik zamanda bir kenara bırakmazsanız, Bağdat daha çok yanacak. Önce birleşin, sonra ne yapacağımıza birlikte karar veririz."*²⁶⁹

Türk Dışişleri'nin Iraklı Sünni liderleri bir araya getirerek gerçekleştirdiği bu toplantıdan sonra Irak'ta bulunan Sünni gruplar 15 Aralık 2005 seçimlerine katılmaya karar vermişlerdir. Türkiye'nin Sünnileri seçimlere girmeye ikna etmesinden sonra ABD'nin Ankara Büyükelçiliği ile iletişime geçilerek durum ABD yönetimine bildirilmiştir. Washington'dan gelen

267 Zengin, *a.g.e.*, s. 268.

268 Ahmet Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, İstanbul: Küre Yayınları, 2011, s. 214.

269 Zengin, *a.g.e.*, s. 269.

olumsuz cevap Ankara’da büyük şaşkınlıkla karşılanmıştır. Bu süreçte Abdullah Gül devreye girerek ABD’nin Bağdat Büyükelçisi Zalmay Halilzad ile temas kurulmasını istemiştir. Halilzad bölgeyi yakından tanıyan ve Irak’taki etnik ve dini grupların yapısını bilen bir büyükelçi olarak ABD yönetimi üzerinde etki sahibi bir kişi olmuştur. Türk diplomatlar Zalmay Halilzad’a ulaşarak Sünnilerin kararını ve ABD yönetiminin tepkisini iletmiştir. Büyükelçi Türkiye’nin Sünnileri seçimlere girmeye ikna etmesini memnuniyetle karşılamıştır. Zalmay Halilzad ertesi gün Türkiye’ye gelerek Sünni temsilciler ve Türk diplomatların hazır bulunduğu toplantıya katılmış ve Sünni grupların seçimlere katılma konusu tekrar değerlendirilmiştir. Sünnilerin seçimlere katılmasıyla ilgili Sünni liderler ile ABD arasında yapılan anlaşma Türkiye’nin gözetiminde gerçekleştirilmiştir. Sünnilerin Irak’taki siyasal sürece katılmaya Türkiye’nin girişimleriyle karar vermesi ABD’nin Türkiye’ye bakışını olumlu yönde etkilemiştir.²⁷⁰

Türk Dışişleri Bakanlığı Irak’ta seçimlerin yapıldığı gün yaptığı yazılı açıklamada gerçekleşen seçimlerin Irak halkının geleceği için faydalı olmasını dilemiştir. 30 Ocak 2005’te yapılan seçimlere katılmayan Iraklı grupların 15 Aralık 2005 seçimlerine katılmasıyla Parlamentoda Irak halkının daha âdil bir şekilde temsilinin sağlanacağı belirtilmiştir. Seçimlerin şeffaf ve âdil bir ortamda yapılmasının Irak demokrasisi için önemli olduğundan bahsedilerek Türkiye’nin seçim sonrasındaki süreci takip etmeye devam edeceği bildirilmiştir. Türkiye’nin Irak içindeki bütün siyasi gruplarla ayırım yapmadan temaslarını sürdürdüğü belirtilerek bundan sonra da aynı şekilde Irak Hükümeti’ne ve halkına desteğin devam edeceği belirtilmiştir.²⁷¹

15 Aralık 2005 Irak genel seçimlerinden sonra Irak Meclisi’nde Sünnilerin boykot ettiği 30 Ocak 2005 seçimlerine göre daha dengeli bir dağılım olmuştur. Iraklı Sünni gruplar mecliste Şiilerden sonra ikinci büyük grup olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda Irak’ta içinde Sünnilerin de bulunduğu bir koalisyon hükümeti kurulmuştur.²⁷²

Türkiye’ye bu dönemde Irak’ta sadece Sünnileri destekleyerek mezhep siyaseti yaptığı konusunda yoğun eleştiriler yapılmıştır. Ancak Türkiye Irak seçimleri sürecinde sadece Sünnilerle değil diğer gruplarla da görüşmüştür. Türkiye Irak’taki demokrasinin işlerlik kazanabilmesi için tüm grupların seçimlere katılmasını ve mecliste temsil edilmesini gerekli görmüştür.

---

270 *A.g.e.*, s. 270.

271 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “No:189 - 15 Aralık 2005, Irak’ta Genel Seçimler hk.”, https://www.mfa.gov.tr/no_189---15-aralik-2005_-irak_ta-genel-secimler-hk_.tr.mfa, (30.11.2022)

272 Çetinsaya, Özhan, *a.g.m.*, s. 45.

Bundan hareketle sadece komşu ülke olarak değil Irak'la olan tarihi, dini, kültürel bağları sebebiyle Irak'taki seçim sürecine müdahil olmuştur. Böylece Sünni grupları seçimlere katılmaya ikna ederek seçim sonuçlarının daha âdil olmasını sağlamıştır.

*Tablo 2. 2015 Irak Genel Seçim Sonuçları*²⁷³

15 ARALIK 2005 SEÇİMLERİ					
Parti	Oy Sayısı	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı	Etnik-Sektör Kimlik	Lider
Birleşik Irak İttifakı	5.021.137	%41.1	128	Şii	Abdülaziz el-Hekim İbrahim Caferi Mukteda es-Sadr
Kürt İttifakı	2.642.172	%21.6	53	Kürt	Celal Talabani Mesud Barzani
Irak Uyum (Tevafuk) Cephesi	1.840.216	%15.0	44	Sünni	Adnan el-Duleymi Tarık el-Haşimi Halef el-Ulayyan
Ulusal Irak Listesi	977.325	%8.01	25		Iyad Allavi Gazi el-Yaver
Irak Ulusal Diyalog Cephesi	499.963	%4.1	11	Sünni	Salih el-Mutlak
Kürdistan İslami Birliği	157.668	%1.29	5	Kürt	Selahaddin Muhammed Bahaddin
Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu	129.847	%1.06	3	Sünni	Mişan el-Ceburi
Risaliyun	145.028	%1.18	2	Şii	Şeyh Abdulhadi el-Derreci
Irak Türkmen Cephesi	87.993	%0.72	1	Türkmen	Sadettin Ergeç
Mithat el-Alusi Irak Milleti Listesi	32.245	%0.26	1	Sünni	Mithat el-Alusi
Reform ve İlerleme için Yezidi Hareketi	21.908	%0.17	1	Yezidi	Emin Farhan Cicu
Mezopotamya-Rafideyn Listesi	47.263	%0.38	1	Asuri	Yonadem Kanna

273 *A.g.m.*, s. 42.

İlk seçimlere katılmayan Sünni gruplar 15 Aralık 2005 tarihinde yapılan seçimlere katılarak 59 milletvekili kazanmışlar ve mecliste temsil hakkı elde etmişlerdir.

3.4. Filistin İçi El-Fetih - Hamas Çatışmasının Çözümünde Türkiye'nin Rolü

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonunda Filistin coğrafyasından ayrılmasıyla önce İngilizler daha sonra kısa bir süre için Birleşmiş Milletler kontrolüne giren bölgede 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla Arap – İsrail çatışması başlamıştır. Arap-İsrail çatışmasının kökenleri, birçok Avrupalı yerleşimci Siyonist'in Filistin'de bir devlet kurma girişimine dayanmaktadır. Bu süreçte Filistinli Arapların mülksüzleştirilmesi, uzun bir dönem boyunca büyük bir kısmının etkilenmesine rağmen dirençlerine engel olunamamıştır. Filistin ulusal kimliğinin oluşturulması, yeni bir Arap milliyetçiliğinin Filistin-İsrail savaşı olarak ortaya çıkan bu çatışmayı, emperyalizm ve sömürgecilik güçleriyle yakın ilişkiler içinde algılamıştır.²⁷⁴ Arap Devletleri 1948, 1967 ve 1973 yıllarında gerçekleşen üç büyük savaşla İsrail Devleti'ne son vermek istemişler ancak başarılı olamamışlardır.²⁷⁵ 1948'den 1990'lara kadar Arap İsrail çatışması olarak değerlendirilen bölgedeki siyasi durum 1990'lı yıllardan sonraki dönemde Filistin sorunu olarak görülmeye başlanmıştır.²⁷⁶ Bu tarihi süreçte Filistin meselesi ortaya çıkmış ve çok sayıdaki çözüm girişimine rağmen günümüze kadar çözüme ulaşmadan gelmiştir.

Filistin meselesi²⁷⁷ Türk Dış Politikasında her zaman önemli bir yer teşkil etmiştir. Türkiye'nin bölgeyle olan dini, tarihi ve kültürel bağları ve aynı zamanda İsrail ile siyasi, askeri ve ekonomik ilişkileri sebebiyle Filistin sorununda Türkiye genelde dengeli bir politika izlemiştir. Ancak Türkiye ve İsrail arasında diplomatik ilişkilerin tamamen kesildiği ya da düzeyinin düşürüldüğü dönemler de yaşanmıştır. İsrail'in Filistin topraklarına yönelik yaptığı yoğun saldırılar sonucu iki ülke arasında gerilimler yaşanırken, 2009 yılının Ocak ayında İsviçre'nin Davos şehrinde düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'nda yaşanan gerginlik ve Mayıs 2010'daki Mavi Marmara Gemisi saldırısı sonucu Türkiye İsrail ilişkilerinde uzun süreli kesintiler meydana gelmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Davos'ta İsrail Cumhurbaşkanı

274 Yusuf Sayın, Musa Ertürk, "Arabizm Ekseninde Arap-İsrail Çatışmasının Kritiği: Arap Milliyetçiliği Filistin Sorununun Çözümünü Baltıyor Mu?", *İslam Medeniyeti*, Cilt 7, Sayı 47, Ocak-Haziran 2021, s. 93.

275 Ahron Bregman, *Israel's Wars A History Since 1947*, New York: Routledge, 2016, s. 19.

276 James L. Gelwin, *The Israel Palestine Conflict – One Hundred Years of War*, New York: Cambridge University Press, 2014, s. 9.

277 Bu kısımda Filistin meselesinin ayrıntılı tarihi arka planına girilmemiştir. Ancak kısaca bilgi vermek gerekirse Filistin meselesi Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı (1914-1918) sonunda bölgeden çekilmesinin ardından başlamıştır. İsrail'in 14 Mayıs 1948 tarihinde kurulması sonucunda ise sorun yeni bir boyut kazanmıştır. Yıllar içinde İsrail Devleti'nin topraklarının genişlemesi Filistin'in topraklarının daralmasıyla sorun günümüze kadar gelmiştir.

Şimon Perez ve toplantı moderatörüne karşı yaptığı “One Minute” çıkışı, Türk ve Arap kamuoyunda olumlu karşılanan fakat diplomatik ilişkilerin uzun süre kesilmesine neden olan bir olay olarak kayıtlara geçmiştir.²⁷⁸ Türkiye Filistin’le siyasi ilişkilerinde ise yüzlerce yıl öncesine dayanan kültürel, tarihi ve sosyal ilişkiler ön plana çıkar. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile 1975’ten başlayarak resmi siyasi ilişkilerini devam ettiren Türkiye, 15 Kasım 1988’de ilan edilen sürgünde Filistin Devleti’ni ilk tanıyan devletler arasında yerini almıştır. Türkiye, Filistin meselesinde iki devletli çözüme ulaşmak için BM parametreleri esas alınarak ve müzakereler yoluyla adil ve kalıcı bir çözüme ulaşılmasını arzu etmektedir. Bu amaçla 1967 sınırları temel alınarak başkenti Doğu Kudüs olmak üzere coğrafi bütünlüğü bulunan, egemen ve bağımsız bir Filistin Devleti’nin kurulması için yapılan girişimleri her zaman desteklemiştir. Türkiye bu mücadelede Filistin halkıyla olan dayanışmasını yıllardır sürdürmektedir.²⁷⁹

İsrail’in kurulmasından sonra Filistin’e ait topraklar sürekli darılırken, İsrail toprakları sürekli genişlemiştir. 1948 yılında Arap Devletleri’nin toplu saldırısı sonucu ortadan kaldırılamayan İsrail bu tarihten sonraki her çatışmada sınırlarını genişletmiştir. 1948’den sonra bölgedeki Arapların Filistinlileşmesi belirli bir tarihi süreç içinde gerçekleşmiştir. 1948 yılında İsrail toprakları içinde yaklaşık 160 Bin kişiden oluşan bir Arap azınlık kalmıştır. Bu dönemde Yahudi çoğunlukla Arap azınlık arasındaki ilişkiler Arap kimliğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte ekonomik ve siyasi yönden Arap azınlığa yönelik uygulanan ayrımcılığın hükümet politikası hâline gelmesi Araplarla İsrail arasında mesafe oluşturmuştur. İki toplum arasındaki gerginlik sürekli artma eğiliminde olmuştur. Sosyal açıdan Yahudi çoğunlukla Arap azınlık arasında birbirine bakış olumsuzdur. Yahudiler için Araplar gerici, Yahudi nefretine sahip bir düşman olarak algılanırken, Arapların gözünden bakıldığında Yahudiler maddiyatçı ve kibirli olarak görülmüştür.²⁸⁰ Araplarla Yahudiler arasında belirginleşen statü farkı iki toplumun ileriki zamanlarda eşit duruma geleceğine ilişkin umudu zayıflatmıştır. 1967 ve 1973 savaşları ayrılığı artıran önemli kilometre taşlarındandır.

1967 savaşı sonrası Filistinli Araplar hayal kırıklığına uğramışlardır. İsraili Araplar için Arap milliyetçiliği ve Arap birliği yerine kendilerini ifade edecekleri

278 Emre Erdoğan, “Dış Politikada Siyasallaşma: Türk Kamuoyunun “Davos Krizi” ve Etkileri Hakkındaki Değerlendirmeleri” *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 37, 2013, s. 45.

279 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye - Filistin Siyasi İlişkileri”, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-filistin-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (05.06.2023)

280 John E. Hofman, “Identity and Intergroup Perception In Israel”, *University of Haifa*, 1976, s. 82.

yeni bir kimlik ihtiyacı ortaya çıkmaya başlamıştır. Zaman içinde Araplar arasında Filistinli kimliği ortaya çıkarak güçlenmeye başlamıştır. Filistin Kurtuluş Örgütü Filistin halkının bağımsızlık mücadelesinin inisiyatifinin Arap ülkelerinden Filistinlilerin kendisine geçiş aşamasında ortaya çıkan bir yapılanmadır. FKÖ bağımsız bir Filistin devleti kurmayı amaçlayan ve içinde en büyüğü El Fetih olan çok sayıda farklı gruptan (Marksist, Maoist, Baasçı) oluşan bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. 1948 yılından sonra topraklarını bırakarak komşu Arap ülkelerine sığınmak zorundan kalan Filistinlilerin, yaşadıkları mülteci kamplarında Filistinli kimlikleri ortaya çıkıncaya kadar İsrail'e karşı mücadele Arap ülkeleri tarafından yürütülmüştür.²⁸¹

Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır'ın çabalarıyla 1964 başında Kahire'de gerçekleştirilen ilk Arap zirvesinde, Arap ülkeleri arasında tekrar birliği tesis etmek, direniş örgütlerini tek çatı altında toplamak ve Filistin halkını tek bir kimlik altında birleştirmek için karar alınmıştır. Alınan karar sonrası daha önceden Arap Birliği tarafından Filistinlilerin meşru temsilcisi olarak belirlenen Ahmed Şükayri Kudüs'te yeni kurulacak örgüte ilişkin girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler sonucu farklı bölgelerden gelen Filistinlilerle, Arap ülkelerinin temsilcilerinden oluşan 424 üyeye sahip Filistin Milli Kongresi toplanmıştır. Kongrede Ahmed Şükayri'nin başkan olarak belirlenmesiyle FKÖ 28 Mayıs 1964 tarihinde resmi olarak kurulmuştur.²⁸² FKÖ 1967 savaşına kadar Arap devletlerinin kontrolünde ve Ahmed Şükayri'nin önderliğinde varlığını sürdürmüştür. 1967 savaşının kaybedilmesiyle FKÖ içine El Fetih gibi silahlı gruplar girmiştir. 1968'den itibaren örgüt Arap devletlerinin kontrolünden çıkarak bağımsızlaşmış ve güç kazanmıştır. Bu dönemde El Fetih İsrail'e karşı mücadelesini yoğunlaştırmış ve FKÖ içinde diğer gruplara nazaran etkinliği artmıştır. 1964'te kabul edilen Filistin Ulusal Şartı'nda değişiklik yapılmasını sağlayan El Fetih, 1968'de kabul ettirdiği Ulusal Şartta yine Arap birliğini savunurken ayrıca, Filistinli kimliğine vurgu yaparak bağımsızlık için silahlı mücadelenin olması gerektiğini belirtmiştir. 1969 yılında FKÖ'nün etkin organı Filistin Ulusal Konseyi'nin başkanlığını El Fetih lideri Yaser Arafat devralmıştır. 1970'te yönetim merkezini Ürdün'den Lübnan'a taşıyan FKÖ, 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali sonrası Tunus'a taşınmıştır.

Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Filistinli Arapları birleştirici bir yapı olarak ortaya çıkarak kimliğin oluşmasına büyük katkı yapmıştır. FKÖ 1970'lerden itibaren uluslararası arenada bilinen ve kabul gören bir örgüt

281 Rashid Hamid, "What is the PLO?", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 4, No. 4, 1975, s. 94.

282 M. Lutfullah Karaman, "Filistin Kurtuluş Örgütü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, 1996, s. 103. <https://islamansiklopedisi.org.tr/filistin-kurtulus-orgutu> (11.04.2023)

olmuştur. Uluslararası alanda sağlanan bu meşruiyet Yaser Arafat'ın FKÖ lideri sıfatıyla BM Genel Kurul'unda konuşmasını ve FKÖ'ye gözlemci olarak BM Genel Kurulu'nda bulunma fırsatını vermiştir.²⁸³ 1974 yılında Fas'ın başkenti Rabat'ta düzenlenen Arap liderleri toplantısında²⁸⁴ Filistin'le ilgili önemli kararlar alınmıştır. Rabat toplantısında Arap devletleri İsrail'le siyasi, ekonomik ve askeri ilişkiyi reddederek Filistin'e maddi yardımda bulunma ve İsrail'e karşı beraber hareket etme konusunda anlaşmışlardır. FKÖ'nün Filistin'in meşru temsilcisi olma yolu böylece açılmıştır.²⁸⁵ 1974 Rabat toplantısı Arap ülkelerinin Filistin konusunda görüş birliğine varması açısından önem arz etmektedir. Rabat Arap Zirvesi Birleşmiş Milletler nezdinde de meşru kabul edilerek akabinde aynı yıl içinde 22 Kasım 1974 tarihinde alınan 3236 ve 3237 nolu BM kararlarıyla²⁸⁶ FKÖ Filistinlilerin meşru temsilcisi olarak tanınmıştır.²⁸⁷ FKÖ 1974'te ilân ettiği yeni bir yol haritası ile İsrail'e karşı izlediği politikada değişikliğe gitmiştir. Bu yeni politikaya göre FKÖ İsrail'in 1948 sonrası ele geçirdiği bölgeleri terk etmesi talebinden vazgeçmiş, bunun yerine iki devletli çözümü gündeme getirerek İsrail'in 1967 savaşı öncesindeki sınırlara dönmesini istemiştir. İsrail'e yönelik yeni talepler FKÖ'ye diğer ülkeler nezdinde meşruiyet sağlarken, FKÖ içindeki bazı gruplar bunu taviz olarak değerlendirerek FKÖ'den ayrılmıştır.²⁸⁸

1987 Aralık ayında başlayan İntifada'da²⁸⁹ FKÖ yöneticilerinin Tunus'ta olmaları nedeniyle FKÖ İntifada sırasında çok etkili olamamıştır. İntifada'da

283 Gülşah Neslihan Demir, Zehra Senem Demir, "Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)", Selin M. Bölme, Ufuk Ulutaş (ed.), *Kim Kimdir? Filistin'de Siyasi Aktörler Ve Partiler*, Ankara: SETA Yayınları, 2012, s. 9.

284 Terence Smith, "A Reporter's Notebook: Rabat Summit Meeting Reflects a New Found Arab Strength", *The New York Times*, 4 Kasım 1974, <https://www.nytimes.com/1974/11/04/archives/a-reporters-notebook-rabat-summitmeeting-reflects-a-newfound-arab.html>, (11.04.2023)

285 Aziz Haydar, "İsrail Olayı ve Filistinliler – Filistin Etnisitesinin Farklı Düzeyleri", Milton J. Esman – Itamar Rabinovich (ed.), *Orta Doğu'da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet*, çev. Zafer Aşşar, İstanbul: Avesta Yayınları, 2004, s. 161.

286 Birleşmiş Milletler Genel Kurul'unda 22 Kasım 1974 tarihinde alınan 3236 ve 3237 nolu kararlarla Filistin sorununa henüz adil bir çözümün bulunmadığına atf yapılarak meselenin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu belirtilmiştir. Devamında Filistin Halkının kendi kaderini tayin hakkının bulunduğu belirtilerek Filistinlilerin eski yerleşim yerlerine dönmelerinin sağlanmasına vurgu yapılmıştır.

287 Birleşmiş Milletler, "General Assembly-Twenty-ninth Session" <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/738/39/PDF/NR073839.pdf?OpenElement> (11.04.2023)

288 Helena Cobban, *The Palestinian Liberation Organisation People, Power and Politics*, New York: Cambridge University Press, 1984, s. 168.

289 İntifada, Filistin topraklarının İsrail tarafından işgal edilmesine karşı Filistin halkının direnişi olarak tanımlanır. Türk Dil Kurumuna göre ise İntifada Filistin halkının başkaldırısıdır.

FKÖ'nün zayıf kalması sonucu Gazze ve Batı Şeria'da İslami Cihad ve Hamas gibi yeni gruplar güç kazanmaya başlamışlardır. 1993 yılına gelindiğinde Oslo barış sürecinde İsrail ve Filistin'in birbirini resmi olarak tanımalarının akabinde Filistin Özerk Yönetimi kurulmuştur. FKÖ, 1993'ten sonra Filistin halkının devletleşme sürecinde önemli rol oynamıştır.²⁹⁰ 1996 yılında yapılan seçimler sonucu FKÖ lideri Yaser Arafat Filistin Özerk Yönetimi'nin başında etkinliğini devam ettirmiştir.²⁹¹ Filistin Kurtuluş Örgütü'nün siyasi durumu ile ilgili son gelişme 2012 senesinde BM'de "gözlemci kuruluş" sıfatını taşıırken "üye olmayan gözlemci devlet statüsü"nü elde etmesi olmuştur.²⁹²

Filistin'de FKÖ'ye göre daha geç ortaya çıkan ancak FKÖ dışında etkili olan örgüt Hamas'tır. Hareketü'l Mukavemeti'l İslammiyye yani Filistin İslami Direniş Hareketi ya da en bilinen ismiyle HAMAS'ın kuruluşu 1978 yılına dayanmaktadır. Örgüt Hamas adını almadan önce ilk olarak 1978'de el-Mucamma el-İslami adıyla bir yardım kuruluşu olarak Şeyh Ahmed Yasin tarafından Gazze'de kurulmuştur.²⁹³ Şeyh Ahmed Yasin 1950'li yılların ortalarında Mısırlı Müslüman Kardeşler örgütüne katılmış, daha sonra 1957 yılını takiben Gazze'de öğretmenlik yapmıştır. 1966'da Kahire'de bulunduğu sırada örgüt üyesi olduğu suçlamasıyla tutuklanarak bir ayını cezaevinde geçirmiştir. Cezaevinden çıktıktan sonra Müslüman Kardeşler'i tekrar örgütlemeye çalışmıştır. Ancak örgüt üzerindeki yasak ve gençlerin Yaser Arafat'ın El Fetih'ine ve FKÖ'ye kaymasıyla seküler milliyetçilik İslamcı akımlara göre daha fazla güçlenmiştir.

İsrail bu dönemde Filistin'de güç kazanan FKÖ yerine İslami referansla hareket eden Hamas'ı desteklemiştir.²⁹⁴ Hamas'ın ortaya çıkışı ve gelişmesi sadece kendi çabasıyla olmamıştır. Hamas'ın ortaya çıkışında Mısırlı Müslüman Kardeşler etkisi ve İsrail'in FKÖ'ye ve Filistin yönetimine karşı izlediği politika gözardı edilmemesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁹⁵ Hamas silahlı mücadeleye başlamadan önce dini çalışmalar ve sosyal yardım faaliyetleriyle adını duyuran bir örgüt olurken, İntifada'nın başlamasıyla örgüt direniş katılmakla pasif kalmak arasında bir tercihte

---

290 Dağ, *a.g.e.*, s. 350.

291 Demir, *a.g.e.*, s.10

292 Esra Küçük, "Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve Meçruluğu", *Route Educational and Social Science Journal*, Vol. 2, No. 4, 2015, s. 195.

293 Dağ, *a.g.e.*, s. 350.

294 Serkan Taflıoğlu, "İran, Silahlı İslami Hareketler ve Barış Süreci", *Terörizm İncelemeleri – Teori, Örgütler, Olaylar*, Ümit Özdağ, Osman Metin Öztürk (ed.), Ankara: Asam Yayınları, 2000, s. 246.

295 Don Conway, "Hamas: a History from Within", *Digest of Middle East Studies*, Vol 17, No 2, 2008, s. 98.

bulunmak zorunda kalmıştır. Direnişç katılırlarsa örgüt farklı bir yöne evrilecek katılmazlarsa Filistin halkı nezdinde itibar kaybına uğrayacaklardı.

Örgütün ileri gelenleri 1987 Aralık ayında İntifada'nın başlamasını takip eden günlerde Şeyh Ahmed Yasin liderliğinde toplanmışlar ve Hamas'ın kurulmasına karar vererek İntifada'da aktif rol alma konusunda anlaşmışlardır.²⁹⁶ Hamas İntifada döneminde atılan sol sloganlara alternatif olarak İslami sloganları öne çıkararak İntifada'nın dini özellik kazanmasını sağlamıştır. Hamas'ın Filistin meselesi hakkında artık farklı bir politika takip edeceği 18 Ağustos 1988'de ilan edilen ve 36 maddeden oluşan misakında ortaya çıkmıştır. Bu misakla Hamas İsrail'le savaşmayı ve yok etmeyi hedeflediğini duyurmuştur.²⁹⁷ Hamas ayrıca kendini Müslüman Kardeşler'in Filistin temsilcisi sıfatıyla adlandırarak nihai hedefinin Filistin topraklarında bağımsız bir İslam devleti kurmak olduğunu ilân ederek İsrail'e karşı cihat ilan etmiştir. Artık Hamas bağımsız Filistin'in ancak savaşarak kurulabileceğini kabul etmiştir.²⁹⁸ Bunun yanı sıra Filistin topraklarının sadece Filistin halkına ait olduğu belirtilerek iki devletli çözüme karşı durmuştur. Bu durum FKÖ'nün izlediği iki devletli çözüm politikasıyla karşıt olduğundan zamanla Filistin içinde Hamas – FKÖ rekabeti ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde İsrail tarafından Hamas'a karşı sert askeri tedbirler alınmıştır. 1989'da içinde Şeyh Ahmed Yasin'in de olduğu çok sayıda Hamas lideri tutuklanmıştır. İsrail askerlerinin uyguladığı yoğun baskı ve mücadele sonrası 1991'de Hamas'ın askeri kolu İzzettin Kassam Tugayları İsrail'e karşı silahlı mücadele başlatmıştır. Yine aynı yıl Hamas tarafından bir İsrail askerinin kaçırılması sonucu Başbakan İzhak Rabin 400 ün üzerinde Hamaslıyı sınır dışı ederek Lübnan'a göndermiştir. Daha sonraki yıllarda da Hamas – İsrail çatışması yoğunlaşarak devam etmiştir.

2000 yılında başlayan İkinci İntifada'da Hamas etkin rol oynayarak Filistin'deki gücünü daha da artırmıştır. İkinci İntifada İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un 1000 e yakın askerle Mescid-i Aksa'ya gelmesiyle başlamıştır. İkinci İntifada'da İsrail askerleri tarafından hedef alınan Hamas lideri Şeyh Ahmed Yasin ve ardından gelen lideri Abdulaziz Rantisi ölmüşlerdir. İkinci İntifada'da gücünü artıran Hamas 1996'da yapılan seçimlere katılmamışken 2005'te yapılan yerel, 2006'da yapılan genel seçimlere siyasi kanadı vasıtasıyla

296 Khaled Hroub, *Hamas A Beginner's Guide*, London: Pluto Press, 2006, s. 13.

297 Buğra Sarı, "Filistin Direnişinde Aşıl Tendonu: Hamas-Fetih Çatışması", *YeniFikir*, Aralık 2018, Yıl 9, Sayı 21, s. 32.

298 Atasay Özdemir, "Hamas (Hareket-Ül Mukavemet-Ül İslamiyye) Üzerine Bir Değerlendirme", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article/84582> (07.05.2023)

katılarak başarılı olmuştur.²⁹⁹ 2006 Filistin genel seçimleri sonucunda 132 üyeli meclisin 74 ünü kazanan Hamas'a karşılık El Fetih 45 üyeye sahip olmuştur.³⁰⁰

Hamas'ın bu seçim zaferi dünyada büyük bir şaşkınlık meydana getirirken FKÖ açısından büyük bir yenilgi olmuştur. Seçim sonuçları bir taraftan şaşkınlıkla karşılanırken diğer taraftan Hamas'ın galip geleceği önceden görülmüştür. Yıllardır devam eden İsrail işgaline son verme konusundaki başarısızlık, Filistinlilerin hayal kırıklığını ve radikalizmi derinleştirmiştir. Filistin halkının hayal kırıklığı ve acıları, 1948 yılında İsrail'in kurulmasından bu yana hiç nihayete ermemiştir. İngilizlerin ve ABD'nin desteğiyle, Filistin halkının istek ve çıkarlarına karşı, senelerdir Filistin olarak bilinen topraklar İsrail'in kontrolüne geçmiştir. İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra topraklarını genişletmek için yapılan bu savaşlarda, Filistinliler, başkentleri Kudüs'ün batısını da içine alan Filistin topraklarının yüzde 78'inden fazlasını kaybetmişlerdir. Bu kadar yıldan sonra Filistinlilere kalan bölge, Ürdün Nehri'nin batı yakasında bulunan, eski başkentleri Doğu Kudüs'ün bir parçasını içine alan Batı Şeria ve Mısır Sina Yarımadası'na sınır olan Gazze Şeridi olarak bilinen iki ayrı parça olmuştur.

Hamas'ın seçimleri kazanmasındaki diğer bir önemli faktör El Fetih yönetimindeki Filistin'in siyasi, ekonomik ve başka birçok yönden başarısız olmasıdır. Sadece İsrail ile yapılan barış müzakereleri konusunda değil, aynı zamanda Filistin halkına yönelik hizmetler konusunda da başarısızlık söz konusu olmuştur. El Fetih'in yöneticileri ve üst düzey personeli hakkında yolsuzluk iddiaları sürekli gündeme gelmiştir. İşsizlik ve halkın ekonomik sıkıntularına çare bulunamazken Filistinli yetkililerin gösterişli yaşam tarzı halkı çok rahatsız etmiştir. Seçimler, halkın sorunlar karşısındaki bu rahatsızlığını yansıtmaya imkân vermiştir. Hamas bu konjonktürde siyasi olarak kazançla seçimlerden çıkmıştır. Filistin halkı Hamas'a öncelikle dinî sebeplerle oy vermemiş aksine değişim ve reform vaatlerini desteklemiştir.³⁰¹

Hamas seçimleri kazanmasına rağmen Filistin'i yönetmesi gerek dışardan gerek El Fetih tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Bu aşamada uluslararası güçler Hamas iktidarının kabul edilmesini, İsrail'in tanınmasına ve şiddet eylemlerinden uzak durulması şartına bağlamıştır. Bu şartlara karşı Hamas Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü içine alan bir Filistin devletinin

299 Gülşah Neslihan Demir, Zehra Senem Demir, "Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)", Selin M. Bölme, Ufuk Ulutaş (ed.), Kim Kimdir? Filistin'de Siyasi Aktörler Ve Partiler, Ankara: SETA Yayınları, 2012, s. 51.

300 Pınar Özden Cankara, Yavuz Cankara, "2000'lerde Filistin'de Meşru Temsilcilik Tartışmaları: Hamas ile El-Fetih Arasındaki Rekabet", *KAÜİİBFD*, Cilt 11, Sayı 21, 2020, s. 479.

301 Hroub, *a.g.e.*, s.13.

kurulması halinde İsrail'i tanıyabileceğini açıklamıştır. Şiddet eylemleri konusunda ise Hamas, işgale karşı direnişin Filistin halkının en doğal hakkı olduğunu savunmuştur.³⁰² Bir süre sonra Hamas'ın kontrol ettiği Filistin hükümetine karşı İsrail ve ABD'nin önderliğinde uluslararası ekonomik yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. 1996 yılında yapılan seçimlere girmeyen Hamas, 2006 seçimleri sonucu meşru olarak yönetim gücüne sahip olunca, Filistin'de barışın sağlanması için kendisiyle görüşülmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁰³

Dışardan destek bulamayan ve ekonomik olarak kuşatılan Hamas yönetimindeki Filistin içeride önemli sorunlarla baş etmek zorunda kalmıştır. Seçimle elde ettiği temsil ve yönetme görevini yapmakta sıkıntı yaşayan Hamas hükümetinin Filistin'i yönetirken karşılaştığı bir diğer sorun El Fetih'in Hamas'a yönelik tutumu olmuştur. Hamas hükümetinin uluslararası kuşatmaya uğramasını Mahmut Abbas yönetimindeki El Fetih kendi çıkarına olduğunu düşünerek yönetimi devretmek istememiştir. Sonrasında El Fetih sahip olduğu devlet gücüyle Hamas hükümetini engellemeyi sürdürmüştür. Örnek olarak Hamas'ın seçimlerden galip çıkmasından hemen sonra Mahmut Abbas, hükümete bağlı olan güvenlik, ekonomi ve istihbarat birimlerini doğrudan kendisine bağlayan kararlar almıştır. Bu gelişmeler Hamas'ın Filistin'i yönetmesinin önünde büyük engeller oluşturmuştur.³⁰⁴ Uygulanan ekonomik ambargolar sonucu zor durumda kalan hükümet kamu çalışanlarının ve özellikle El Fetih'e bağlı güvenlik güçlerinin maaşlarını ödemekte problem yaşamıştır.

Yaşanan ekonomik sorunlar sonucu güvenlik mensuplarının hükümete karşı direnişini ortaya çıkarmış, buna da Hamas karşılık verince Filistin'de iç savaş ortamı meydana gelmiştir.³⁰⁵ Mahmud Abbas ve İsmail Haniye, bir araya gelerek birlikte hareket edeceklerine dair anlaşmayı ilân ettiler fakat görüşmeler, yeni kurulacak hükümetin İsrail'e karşı nasıl bir politika izleyeceği konusunda çıkmaza girmiştir. Mahmut Abbas'ın El-Fetih'i İsrail'e komşu bir Filistin devletinin kurulabileceğini onaylarken, Hamas İsrail devletini tamamen reddetmiştir. Bu görüş ayrılıkları Gazze sokaklarına şiddet eylemleri olarak yansımıştır.³⁰⁶ El Fetih – Hamas çatışması sonucunda, 2007 Haziran'ından itibaren Gazze bölgesini Hamas kontrol etmeye başlayınca ve

302 Graham Usher, "The Democratic Resistance: Hamas, Fatah, and the Palestinian Elections", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 35, No. 3, 2006, s. 34.

303 Mahmoud Zahar, "No Peace without Hamas", *EurasiaCritic*, May 2008, s. 10.

304 Sarı, *a.g.m.*, s. 34.

305 *A.g.m.*, s. 35.

306 SETA, "Hamas ile El-Fetih Arasındaki Çatışma ve Müzakere Süreci", 5 Mayıs 2011, <https://www.setav.org/hamas-ile-el-fetih-arasindaki-catisma-ve-muzakere-sureci/> (08.06.2023)

Gazze bütünüyle Hamas kontrolüne girince buradaki El Fetih'e bağlı kişiler Batı Şeria Ramallah bölgesine taşınmak zorunda kalmışlardır.³⁰⁷

Hamas 2006 seçimlerinden galip çıkmasının akabinde İsrail ve Batı dünyası tarafından meşru bir iktidar olarak kabul edilmemiştir. Bu süreçte Türkiye, bazıları tarafından büyük bir inisiyatif bazıları tarafından büyük bir risk içeren bir adım atarak Hamas'ın siyasi büro şefi Halid Meşal'le görüşmüştür. Halid Meşal Şam'da bulunduğu Türkiye'nin Şam Büyükelçisi Halit Çevik'e görüşme talebi iletilerek bunun için hazırlık yapması istenmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı'nın 16 Şubat 2006 tarihli resmi açıklamasında ise Hamas'ın Siyasi Büro Şefi Halid Meşal ve heyeti Türkiye'ye gelmek için talepte bulunmuşlardır denilerek talebin Hamas'tan geldiği belirtilmiştir. Türk Dışişleri açıklamanın devamında Türkiye'nin bölgede üstlendiği yapıcı rol açısından, Filistin genel seçimlerini kazanmış bir yapının yöneticilerinin ülkemize gerçekleştireceği ziyarete izin verilmiştir denmiştir. Böylece Hamas temsilcilerine Türkiye'nin görüşleri ve tavsiyeleri doğrudan aktarılmıştır. Türkiye, Ortadoğu barış sürecine katkıda bulunmayı bölgesel sorumluluğunun bir gereği olarak görmektedir. Bu görüşmede uluslararası toplumun görüş ve temennileriyle Hamas'ın Filistin halkına karşı görev ve sorumlulukları ifade edilmiştir. Barışçı, esnek ve uzlaşmacı bir tavrın daha yararlı olacağı belirtilmiş ve bu telkinler Hamas heyeti tarafından da olumlu bulunarak dikkate alınacağı bildirilmiştir.³⁰⁸

Gazeteci Gürkan Zengin'in anlatımıyla Türkiye'nin görüşme talebi Hamas tarafında şaşkınlık meydana getirmiştir. Çünkü Türkiye yıllardır NATO üyesi olarak ve ABD, AB ve İsrail'le yoğun ilişkileri olan bir ülkedir. Batı'nın terör örgütü olarak gördüğü ve seçim galibiyetini meşru kabul etmediği Hamas'la görüşmek istemesi doğal olarak olağan görülmemiştir. Ancak Türkiye'nin Hamas – El Fetih meselesine doğrudan müdahil olması Ankara tarafından şöyle değerlendirilmiştir. “Eğer biz Ortadoğu'da etkili olmazsak Ortadoğu bizim içimizde etkili olur.”³⁰⁹

Hamas'la El Fetih arasındaki bu gerilim iç savaşa dönüşürken, çatışmanın daha fazla büyümemesi ve sonu gelmez bir iç savaşın Filistin'e zarar vermemesi için üçüncü ülkelerin girişimleri olmuştur. Katar ile Mısır hem Hamas hem de El Fetih'le diyalog için dışişleri bakanlarını bölgeye göndermiş, ayrıca Filistin Özgürlüğü Halk Cephesi ve İslami Cihad gibi bazı Filistinli yapılar,

307 Filiz Katman, “2006 Seçimleriyle Hamas'ın Filistin İçinde Değişen Konumu (2006-2010)”, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 14, Sayı 28, 2018, s. 141.

308 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “No:25 - 16 Şubat 2006, Hamas Heyetinin Ziyareti hk.”, https://www.mfa.gov.tr/no_25---16-subat-2006_-hamas-heyetinin-ziyareti-hk_.tr.mfa (15.06.2023)

309 Davutoğlu, *Teoriden Pratiğe...*, s. 416.

iki taraf arasındaki sorunların çözümü için arabuluculuk yapmışlardır. Bunun haricinde Yemen de arabuluculuk çabası göstermiştir. Bu arada Türkiye'nin 11. Cumhurbaşkanı olarak seçilen Abdullah Gül'ü kutlamak için, Filistin Devlet Başkanı Mahmut Abbas tarafından Filistin Meclisi Fetih grubu başkanı Azzam El Ahmed Türkiye'ye gönderilmiştir. Tebrik görüşmesinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Türkiye'nin Hamas ve El Fetih arasındaki çatışmayı ve bölünmeyi sona erdirmek için arabuluculuk yapabileceğini teklif etmiştir.³¹⁰ Yine Azzam El Ahmed de Türkiye'nin çözüm için çaba göstermesini talep ettiği belirtilmiş ayrıca Filistin Ankara Büyükelçisi Nebil Maruf'tan, Türkiye'nin arabuluculuk girişimine destek mesajı gelmiştir.³¹¹

Bu süreçte Türk dışışleri de yaptığı açıklamalarla Filistinli gruplar arasındaki çatışmaların sonlanmasını telkin etmiştir. “Dönemin Dışışleri Bakanı Abdullah Gül, Filistin Ulusal Yönetimi (FUY) Devlet Başkanı Mahmud Abbas ve FUY Başbakanı Sayın İsmail Haniye'yi arayarak üzüntülerini ve kaygılarını dile getirmiştir. Bu görüşmelerde, Türkiye'nin Filistin halkının birlik ve beraberlik ruhunu zedeleyebilecek eylemlerden kaçınılması gerektiğine inandığı vurgulanmıştır. Abdullah Gül, Filistin'deki dayanışmanın devam etmesinin önemine vurgu yaparak tüm Filistinli grupların sükunet içinde hareket etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, Filistin'de kardeş kanının dökülmemesi ve birlik ve beraberliğin devam etmesi için Türkiye'nin üzerine düşenleri yapmaya hazır olduğunu ifade etmiştir. Türkiye, Ulusal Birlik Hükümetinin çalışmalarını sürdürmesine destek verme konusunda kararlı olduğunu da belirtmiştir.” Bu açıklamalar, Türkiye'nin Filistin halkının içinde bulunduğu zorlu süreçte yanlarında olduğunu ve barışçıl bir çözüm için çaba sarf edeceğini göstermiştir. Türkiye, Filistin'deki birlik ve beraberliğin önemini vurgulayarak tarafları itidal içinde hareket etmeye teşvik etmiştir.³¹² Faruk Sönmezoglu, Türkiye'nin El Fetih – Hamas arasında arabuluculuk yürütmesini daha önce bu girişimleri İran'ın yapması sebebiyle Türkiye'nin Tahran'dan rol çaldığı şeklinde değerlendirmiştir.³¹³ Diğer bir değerlendirmede Türkiye bu süreçte arabulucu değil kolaylaştırıcı rolü oynadığı şeklindedir. Mısır 2006 yılından beri devam ettirdiği arabuluculuk sebebiyle Türkiye'ye bu rolü vermek istememiştir.

310 Cumhuriyet, “Türkiye arabuluculuk önerdi”, 18 Aralık 2008, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-arabuluculuk-onerdi-29130> (30.05.2023)

311 Hürriyet, “Filistin: Türkiye arabulucu olsun”, 20 Aralık 2008, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/filistin-turkiye-arabulucu-olsun-10609570> (30.05.2023)

312 Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, “NO:75 -;15 Mayıs 2007, Filistinli Gruplar Arasındaki Çatışmalar hk.”, https://www.mfa.gov.tr/no_75--_15-mayis-2007_-filistinli-gruplar-arasindaki-catismalar-hk_.tr.mfa (05.07.2023)

313 Faruk Sönmezoglu, “Son Onyıllarda Türk Dış Politikası”, İstanbul: Der Kitabevi Yayınevi, 2016, s. 590.

El Fetih siyasi açıdan kendini Mısır'a yakın hissettiğinden Hamas ise Sina Yarımadası aracılığıyla dünyaya açıldığından Türkiye'yi Mısır'a tercih etmek istememiştir. Bundan dolayı Türkiye'nin bölgedeki gücünün bir sınırı olduğu değerlendirilmiştir.³¹⁴

3.5. ABD İnan Nükleer Krizinde Türkiye'nin Rolü

Türkiye 2000'li yıllarda özellikle yakın çevresi ve komşuları olmak üzere farklı coğrafyalarda farklı sorunlar karşısında inisiyatif olarak bu sorunların çözümü için arabuluculuk kolaylaştırıcılık girişimlerinde bulunmuştur. Türkiye İnan'la çok uzun süredir sıcak çatışma içine girmemiştir fakat mükemmel komşuluk ilişkileri de olmamıştır. İnan'ın Batı dünyası ve diğer ülkelerle ilişkileri Türkiye'yi her zaman yakından ilgilendirmiştir.

Dünya'da nükleer silaha sahip olan ülkelerin (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore, İsrail) sayısı sınırlıdır. İnan'ın nükleer silaha sahip olma ihtimali ise başta ABD olmak üzere Batıyı tedirgin eden bir durumdur. Bu ihtimal gündeme her geldiğinde müzakerelerden yaptırımlara uzanan bir yelpazede çeşitli seçenekler gündeme gelir. İnan'ın iki temel çıkarı vardır: toprak bütünlüğünü ve İslam rejimini korumak, bölgede lider güç haline gelmektir. İnan, Amerikan müdahalesini rejiminin hayatta kalması için en büyük tehdit olarak algılar ve nükleer programını dünya ile ilişkilerinde koz elde etmek için kullanır.³¹⁵

İnan Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad 9 Nisan 2007 tarihinde İnan'ın endüstriyel olarak uranyum zenginleştirme teknolojisine sahip olduğunu ilân etmiş ve buna ilave olarak İnan'ın artık nükleer güce sahip ülkeler kulübüne dâhil olduğunu açıklaması dünyada tedirginlik oluşturmuştur.³¹⁶ Bu açıklamadan sonra İnan'ın uranyum zenginleştirme teknolojisinin gerçekten olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. İnan'ın iddiasının doğruluğu Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA) denetçilerinin raporlarına bırakılmıştır. İnan yaptığı açıklamadan sonra ABD'ye karşı önemli bir kazanım elde ettiği varsayılmıştır. İnan'ın nükleer güç olmaya bu kadar yaklaşması Kuzey Kore örneğini akla getirmiştir. Çünkü Kuzey Kore nükleer silaha sahip olduğunu açıkladığında, ABD silahlı müdahale seçeneğini bir kenara bırakarak ekonomik yaptırım uygulamakla yetinmiştir. Bu aşamada İnan da nükleer silaha sahip olduğunu açıklaması

314 Baskın Oran, "Türk Dış Politikası Cilt III, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar", İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 431.

315 Nihat Ali Özcan, Özgür Özdamar, "Iran's Nuclear Program And The Future of U.S.-Iranian Relations", *Middle East Policy*, Vol. 16, No. 1, Spring 2009, s. 125.

316 BBC Turkish, "İnan'ın ABD'yle Çatışması İhtimali Arttı", https://www.bbc.co.uk/turkish/pressreview/story/2007/04/070410_pressreview.shtml, (01.07.2023)

hâlinde ABD'nin savaş açma ihtimali olmadığından, daha öncesinde İran'la müzakerelere başlanması ve istediği güvencelerin verilmesi daha makul hâle gelmiştir.³¹⁷ İran'ın Batılı ülkeler için endişe verici bu meydan okumasından sonra 23 Nisan 2007'de AB dışişleri bakanları İran'a karşı yaptırımların uygulanmasına karar vermiştir.

BMGK'nin geniş kapsamlı yaptırım listesini AB'nin uygulayacağını açıklamasından kısa bir süre sonra Türk Dış İşleri Bakanı Abdullah Gül'ün girişimleriyle 2006 yılından beri yerinde sayan müzakereler Baş Müzakereci Ali Larijani ve AB Ortak Savunma ve Dış Politika Temsilcisi Javier Solana arasında 25 Nisan 2007'de Ankara'da tekrar başlamıştır.³¹⁸ Başbakan Erdoğan müzakereler başlamadan önce yaptığı açıklamada İran'ın nükleer programı konusunda şeffaflık tavsiye ederken, Larijani ise Türkiye'nin müzakere başlatma girişiminden dolayı teşekkür etmiştir.³¹⁹ Basında çıkan bazı haberlere göre 17 Nisan 2007'de İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Mottaki, Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Gül'le yaptığı görüşmede AB ile yeniden başlayacak müzakere sürecine Türkiye'nin arabulucu olarak öncülük etmesini talep etmiştir. Türkiye'nin İran'la Batı'nın yaşadığı nükleer anlaşmazlıkta daha aktif rol oynaması gerektiği sürekli konuşulan bir durumdur. Çünkü olası bir sıcak çatışmadan ya da ekonomik yaptırımlardan en fazla olumsuz etkilenen ülkenin Türkiye olası kaçınılmazdır. Türkiye bölgesindeki rolüyle hem Doğu'nun hem de Batı'nın kolaylıkla iletişim kurabildiği ve tarafsız bir ülke imajıyla arabuluculukta doğal aday olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte İran'ın nükleer güç olduğunu açıklaması P5+1 ülkelerinin İran'ı daha fazla dikkate alarak dinlemelerine yol açmıştır.³²⁰

2008 Temmuz'unda İran Nükleer Krizi ile ilgili yeni bir gelişme yaşanmıştır. ABD, Cenevre'de 19 Temmuz 2008'de yapılacak P5+1 toplantısı için dışişlerinden önemli bir kişiyi göndermiştir. Bu toplantıdan önemli bir netice çıkmasa da ABD'nin toplantıya üst düzey görevli göndermesi olumlu algılanmıştır. O güne kadar müzakereler için ön şartlar talebi süreci engelleyen bir husus olmuştur. ABD'nin P5+1 toplantısına katılımından sonra Türkiye tekrar bir açıklama yaparak taraflar arasında arabulucu olabileceğini belirtmiştir. Bu açıklamadan sonra ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Stephen Hadley ve İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Mottaki Ankara'ya birbiri ardına ziyaret gerçekleştirmiştir. Dışişleri Bakanı

317 Arzu Celalifer Ekinci, *İran Nükleer Krizi*, Ankara 2009, s. 126.

318 Sönmezoglu, *a.g.e.*, s. 591.

319 VOA Türkçe, "Ankara'da Laricani – Solana Görüşmesi" 25 Nisan 2007, <https://www.voaturkce.com/a/a-17-2007-04-25-voa24-88054907/854439.html> (01.07.2023)

320 Ekinci, *a.g.e.*, s. 128.

Ali Babacan her iki tarafla da görüşmesinden sonra sorunun diyalogla çözülmesinden yana olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye'nin tekrar arabulucu kolaylaştırıcı rolüyle gündeme gelmesindeki etken NATO üyesi olması sebebiyle Batı'ya yakınlığı, komşu olması sebebiyle İran'a yakınlığı olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin İsrail – Suriye arasında arabulucu olarak görev yapması, nükleer kriz müzakerelerinde de güvenilir ülke olarak ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bir ay sonra 14 Ağustos'ta gerçekleşen Gül ve Ahmedinejad görüşmesinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Ahmedinejad'a nükleer sorun hakkında değerlendirmelerini iletmiş ve İran'a sunulan teklifler konusuna olumlu bakmasını talep etmiştir.³²¹ Türkiye İran'ın askeri olarak nükleer bir güç olarak ortaya çıkmasına olumlu bakmazken, barışçıl amaçlarla enerji ihtiyacını karşılamak için nükleer yakıt kullanmasına karşı olmadığını birçok defa belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin İran'la olan ticari ilişkileri ve Rusya'ya alternatif olarak enerji ithal etmesi nedeniyle Türkiye İran'a karşı yoğun yaptırımlara sıcak bakmamıştır.³²²

Türkiye'nin genel olarak İran nükleer sorununa bakışı şu şekilde olmuştur: İran'ın barışçıl amaçlarla nükleer çalışmalar yapma hakkı sürekli olarak vurgulanmaktadır. İran yönetimine, nükleer teknolojiyi askeri amaçlarla kullanmaması ve Batılı ülkelerle uzlaşma içinde soruna çözüm bulma arayışını sürdürmesi konusunda sürekli olarak telkinde bulunmaktadır. Aynı şekilde, Batılı ülkelere de sorunun diplomatik yollarla şiddete başvurmadan çözülmesi gerektiği konusunda telkinlerde bulunmaktadır. İran'ın nükleer sorununun çözümünde, Ortadoğu bölgesinin kitle imha silahlarından arındırılmasının önemi vurgulanmış ve İsrail'in nükleer silahlarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca, ABD ve diğer nükleer silahlara sahip ülkelerin, kendi kitle imha silahlarına sahip olmalarına rağmen İran'a baskı yapmalarının çelişkili olduğu vurgulanarak, dünyanın bu silahlardan arındırılması gerektiği ifade edilmiştir. İran'ın nükleer sorununun çözümü konusunda, Türkiye'nin İran ile iyi ilişkilere sahip olduğu ve aynı zamanda ABD ile de iyi ilişkilere sahip olduğu belirtilerek, Türkiye'nin arabuluculuk yaparak sorunun çözümüne katkıda bulunabileceği ifade edilmiştir.³²³

SETA, İran nükleer programı hakkındaki raporunda İran'a bakışı şöyle olmuştur: İran'ın nükleer silahlara sahip olması, Türkiye'nin stratejik çıkarlarına aykırıdır. Türkiye, İran'da kapsamlı bir istikrarsızlık yaşanması veya İran'ın işgal edilmesi gibi durumların da çıkarlarına ters düşeceğini

321 *A.g.e.*, s. 162.

322 Sönmezoglu, *a.g.e.*, s. 591.

323 Burhanettin Duran, Kemal İnat, Muhittin Ataman, *Türk Dış Politikası Yılı 2009*, Ankara: Seta Yayınları, 2011, s. 100.

düşünmektedir. Ancak Türkiye, İran ile ticari ilişkilerini artırarak geliştirmektedir. İran'daki ekonomik kalkınmanın Türkiye'ye dolaylı olarak katkı sağladığı bilinmektedir. Türkiye, enerji ihtiyacını karşılamak için İran ile petrol ve doğalgaz anlaşmaları yapmıştır ve bu anlaşmalar uzun vadeli enerji ihtiyacı açısından önemlidir. Türkiye, stratejik olarak İran'ın Orta Doğu'da liderlik rolü oynamasına seyirci kalmamaktadır. İran'ın nükleer silahlara sahip olması ve bölgede kitle imha silahlarının yayılması, Türkiye'nin çıkarlarıyla örtüşmemektedir. Türkiye'nin NATO üyesi olması askeri açıdan bir güvenlik sağlayabilir, ancak nükleer silahlara sahip olmanın sembolik anlamı da önemlidir. Nükleer silahlara sahip olmak, sadece caydırıcılığın ötesinde bölgesel bir hegemonya vizyonunun da bir ifadesidir. Türkiye, kendi güvenliği ve savunmasıyla ilgili konularda şansına bağlı kalmaz. İran'a nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik net mesajlar verilmeye devam edilmelidir, ancak tehdit yoluna gitmek Türkiye için faydalı olmayacaktır.³²⁴

Batı ile İran arasındaki genelde zor geçen müzakerelerde Türkiye her zaman diyalogu kolaylaştırıcı bir aktör olarak yer almıştır. Erdoğan ve Davutoğlu'nun zaman içinde gerçekleşen Tahran seyahatleriyle süreç içindeki tikanıklıklar aşılmıştır. UAEK Başkanı Muhammed El Baradei, ABD Başkanı Barack Obama ile görüşmesini takiben takas anlaşması için Türkiye'nin sürece dahil olmasını istemiştir. Takas anlaşmasındaki bazı maddeler için İran düzeltme talep etmiştir. Süreç ilerlerken Ahmet Davutoğlu ve konuyla ilgilenen diplomatlar hem Washington hem de Tahran'la iletişim halinde olmuşlardır. ABD'de yapılan Nükleer Güvenlik Toplantısı'nda Barack Obama takas anlaşmasının önemli olduğundan ve İran'ın 1200 kg uranyumu Türkiye'de depolanmasına onay vermesi durumunda bunun güven artırıcı bir husus olduğundan bahsederken, ABD yönetimi İran'ın takas anlaşmasını kabul etmeyeceğini tahmin ederek İran'a karşı BMGK'da yeni yaptırımlar için planlama yapmayı tercih etmiştir.³²⁵

Türkiye ve Brezilya Dışişleri Bakanları, İran'ın nükleer sorununun çözümü konusunda Mayıs ayında yoğun bir çaba harcamışlardır. 16-17 Mayıs tarihleri önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Brezilya Devlet Başkanı Lula da Silva, G-15 toplantısı için Tahran'da bulunarak, Türkiye ve Brezilya Dışişleri Bakanları, Başbakan Erdoğan ve İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın da katılacağı bir toplantıyla 5+1 grubuna sunulacak takas anlaşmasının son şeklini belirlemeyi planlamışlardır. 16 Mayıs'ta İran'a giderek İran Dışişleri Bakanı Mottaki ile uzun süren görüşmeler yapan

324 Talha Köse, *İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları*, Ankara: Seta Yayınları, 2008, s. 50.

325 Zengin, *a.g.e.*, s. 289.

Türkiye ve Brezilya Dışişleri Bakanları, İran'ın son çekincelerini gidermek için büyük çaba göstermişlerdir. Sonuç olarak, Başbakan Erdoğan ve Brezilya Devlet Başkanı Lula da Silva'nın da katılımıyla gerçekleşen zorlu bir görüşme maratonunun ardından "Tahran Anlaşması" olarak bilinen ortak deklarasyon, 17 Mayıs 2010 tarihinde imzalanabilmiştir. Başbakan Erdoğan, anlaşmanın imzalanmasının ardından yaptığı açıklamada, olumlu tavrının ve Türkiye'ye duyulan güvenin anlaşmanın gerçekleşmesini mümkün kıldığını belirterek İran yönetimine teşekkür etmiştir. Ayrıca, İran, Türkiye ve Brezilya Dışişleri Bakanlarının kesintisiz olarak 18 saat boyunca çalıştıklarını ifade etmiştir.

Erdoğan, bu üç ülke arasında varılan anlaşmanın Orta Doğu bölgesi ve dünya için büyük öneme sahip olduğunu vurgulamış ve anlaşmanın uygulanabilirliği konusundaki eleştirileri haksız bulmuştur. Erdoğan, Batılı ülkeler tarafından İran'a teslim edilmesi planlanan 120 kiloluk yakıtın 1 yıldan önce verilemeyeceği söylemlerine karşı çıkmıştır. Kendilerine en geç 10 ay içinde yakıtın teslim edilebileceği bilgisi verildiğini ve teknolojik olarak bu sürenin daha da kısaltılabileceğini belirtmiştir. En geç 6 ay içinde söz konusu nükleer yakıtın İran'a teslim edilebileceğinin mümkün olduğunu ifade etmiştir.³²⁶ Uzun saatler süren müzakereler sonucu dışişleri bakanları: Ahmet Davutoğlu, Manuçehr Mottaki ve Celso Amorim'in imzasıyla duyurulan takas anlaşması ABD ve Batı başkentlerinde çok olumlu karşılanmayınca, anlaşmada imzası bulunan üç ülkede hayal kırıklığı meydana gelmiştir.

Bu anlaşmaya rağmen ABD, BMGK'da İran için yaptırım kararı çıkarma konusunda ısrarcı davranmıştır. ABD'nin Türkiye'yi, İran'a karşı yaptırımlara evet deme konusundaki ikna çabası sonuç vermemiş ve Türkiye ve Brezilya oylamada hayır oyu vererek yaptırımların karşısında durmuştur. Türkiye'nin yaptırımlara hayır oyu verme nedeni, arabuluculuk yaptığı bir sürecin kendi açısından olumsuz sonuçlanmasını istememesi yanında İran'ın enerji konusunda Rusya'ya alternatif bir ülke olması dolayısıyladır.³²⁷ Türkiye ve Brezilya'nın arabulucu olarak görev yaptığı bir anlaşmanın sonucunda İran'a karşı oy kullanması arabulucunun güvenilir olması gerekliliğinin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Türkiye takas anlaşmasında, Brezilya ile birlikte etkili bir arabuluculuk faaliyeti yürütmüştür. İran'ı yıllar sonra Batı ile anlaşma masasına oturtmuştur. Ancak Küresel ölçekte önemli bir başarı olarak görülen bu anlaşmaya Batı yeterli desteği vermemiştir.³²⁸

326 Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, Ankara: Seta Yayınları, 2011, s. 83

327 Deniz Tansi, *Türk Dış Politikası'nda Güncel Eğilimler*, İstanbul: Kanes Yayınları, 2015, s. 50.

328 Zengin, *a.g.e.*, s. 299.

Türkiye kendisine büyük siyasi ve ekonomik fatura çıkaran ABD – Irak çatışmasından sonra bölgesinde daha büyük etkileri olacak ABD – İran çatışmasını hiçbir zaman istememiştir. Türkiye nükleer yakıtın barışçıl amaçlarla enerji üretiminde kullanılmasına karşı çıkmamış, fakat bölgede rekabet içinde olduğu komşusunun nükleer silaha sahip olarak dengeleri değiştirmesini de tasvip etmemiştir. Batı ve İran arasında yıllardır devam eden nükleer krizde komşusuyla doğrudan iletişim kurabilen bir ülke olarak Türkiye müzakere sürecinin dışında kalmamaya özen göstermiştir. İran'ın nükleer silaha sahip olmasının Türkiye'nin çıkarına olmadığı aşikârdır. Aynı zamanda sürekli ABD ve Avrupa'nın yaptırım ve ambargolarına uğrayan İran'ın da Türkiye'nin yararına olmadığı ortadadır. Bu nedenle Türkiye, Batı ve İran arasındaki nükleer krizde Brezilya'yı da yanına alarak İran ve Batı'yı masaya çekmiştir. Bu aşamada büyük güç faktörü devreye girmiştir. ABD'nin desteklemediği bir anlaşma maalesef gerçekleşmemiştir.

Sonuç

Bu çalışma, uluslararası ilişkiler alanında arabuluculuk, kolaylaştırıcılık ve uzlaştırıcılık konusunu ele alarak, bu yöntemlerin yerel, bölgesel ve uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde nasıl rol oynadığını incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma sürecinde, diplomaside çatışma çözümü yöntemlerinin teorik boyutu incelenmiş ve tarihi ve güncel örnekler aracılığıyla, uluslararası ilişkilerde arabuluculuk ve kolaylaştırıcılığın sorunların çözümünde ne derece etkili olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır.

İlk iki bölümde bazı örneklerle birlikte yapılan teorik açıklamalardan sonra üçüncü bölümde Türkiye'nin arabulucu kolaylaştırıcı olarak müdahil olduğu örnek olaylar ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Türkiye'nin 2000'li yıllarda aktif dış politikasının bir tezahürü olarak özellikle yakın çevresindeki eski/yeni, yerel/bölgesel/uluslararası sorunlara arabulucu, kolaylaştırıcı olarak nasıl hangi amaçla dahil olduğu incelenmiştir.

Türkiye arabuluculuk, kolaylaştırıcılık faaliyetlerini yoğun şekilde yürüttüğü dönemde 2002 ve 2007 seçimlerinden sonra siyasi istikrarını sağlamış, AB'ye katılma yolunda ilerleyen, milli gelirini artırmış, ekonomik olarak her geçen yıl iyiye giden bir ülke konumundaydı. Türkiye demokrasi ile yönetilen bir İslam ülkesi olarak bu dönemde Ortadoğu'da örnek gösterilen bir ülke hâline gelmiştir. Türkiye NATO üyesi olarak Batı ile siyasi, askeri, ekonomik ilişkilerini uzun yıllardır sürdürürken arabuluculuk kolaylaştırıcılık girişimleriyle yakın coğrafyasında daha fazla etkili olmaya başlamıştır. Arabuluculuk tek taraflı bir süreç olmadığı için bir devletin arabulucu olma girişimi karşı taraftan kabul görmediği takdirde çok anlam ifade etmez. Türkiye komşularla sıfır sorun politikasının Türk Dış Politikası'na hâkim olduğu dönemde komşularıyla siyasi ve ekonomik olarak yakın ilişkiler geliştirmiştir.

Geliştirilen bu yakın ilişkilerin etkisiyle çevresindeki her hangi bir kriz anında Türkiye doğal arabulucu olarak ortaya çıkmıştır. Bir arabulucunun

temel bazı özellikleri taşıması gerekmektedir. Arabulucu öncelikle çevresine güven vermelidir. Çatışan taraflar nezdinde meşru olmalı ve taraflar arabulucuya rıza göstermelidir. Tarafsızlık arabuluculuğun olmazsa olmaz koşuludur. Arabulucu, tarafsız bir şekilde hareket ederek tüm aktörlere adil davranmalı ve sürecin dengeli bir şekilde ilerlemesini sağlamalıdır. Arabulucunun, kendi kişisel çıkarlarından bağımsız olarak çözümün gerçekleşmesine odaklanması önemlidir. Bu aynı zamanda arabulucunun uyumsuzluğa dahil olan tüm taraflarla etkili iletişim kurabilmesini gerektirir. Arabulucu, taraflar arasında güven ve işbirliği sağlamak için her bir tarafın bakış açısını anlamalı ve onları desteklemelidir. Arabulucunun bir diğer özelliği kapsayıcı olmasıdır. Arabulucu süreç içinde hiçbir grubu dışarıda bırakmadan âdil bir iletişim kuralıdır. Arabulucunun entelektüel birikimi yeterli olmalı ve kriz konusuna hâkim olmalıdır. Ayrıca sadece konuyu bilmek değil çözüm üretme kapasitesine de sahip olmalıdır.

Türkiye, bu çalışmada incelenen örnek olaylarda tarafların güven duyduğu, meşru, tarafsız, kapsayıcı ve âdil bir arabulucu olmaya çalışarak taraflar arasındaki sorunların sadece dinleyeni değil aynı zamanda çözüm üreten öznesi de olmaya gayret göstermiştir. İsrail – Suriye barış görüşmelerinde her iki ülkeyle de iyi ilişkilerini kullanarak tarafları bir araya getirmiş ve çözüme ulaşma konusunda oldukça çok mesafe kaydetmiştir. Ancak İsrail'in Filistin'e yönelik saldırısı sürecin barış anlaşmasıyla sonlanmasını engellemiştir.

Irak – Suriye arasındaki gerilimin sıcak çatışmaya dönüşmesi ihtimali karşısında Türkiye yine elini taşın altına koyarak iki ülke arasında arabulucu rolü üstlenmiştir. Irak'ın ABD işgaliyle istikrarsızlaşmasından sonra bu defa komşular arasındaki bir çatışma Türkiye'nin çıkarına olmayacağından her iki tarafla da yoğun görüşmeler gerçekleştirerek sıcak çatışma önlenmiştir.

2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgali kaçınılmaz duruma geldiğinde Türkiye öncelikle Irak'ın komşularının ortak bir politika belirlemesi amacıyla Irak'a komşu ülkeler toplantıları serisini başlatmıştır. Irak'ın işgalinden önce başlayan toplantılar, işgal sonrasında da farklı ülkelerde yapılmaya devam edilmiştir. Bu toplantılarla Irak'ın komşuları olarak ortak hareket edilmesi sağlanmış ve Irak'ın kısa sürede istikrara kavuşması hedeflenmiştir. Irak'ta istikrar kısmen sağlandıktan sonra ve işgalle amaçlanan sonuçlardan biri olan Irak'ın demokratikleşmesi amacıyla seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir. Seçimlerin yapılması gündeme geldiğinde Irak içindeki farklı etnik ve dini gruplar sebebiyle seçimlerin ne kadar âdil sonuçlanacağı tartışma konusu olmuştur. 2005 yılı içinde yapılan ilk genel seçimlere Sünniler katılmayınca Şiiiler ve Kürtler meclisin çoğunluğunu elde edince, mecliste temsilde adalet sorunu ortaya çıkmıştır. Türkiye bu süreçte devreye girerek Sünni grupları

ikna etmeye çalışmıştır. Sünniler ve Irak içindeki diğer gruplarla yapılan görüşmeler sonucu Sünniler ikna edilerek 2005'te yapılan ikinci genel seçimlere katılımı sağlanmıştır. Böylece Türkiye Irak'taki demokratik yapıya bir komşu devlet ve arabulucu olarak katkı sağlamıştır.

Türk Dış Politika'sında önemli bir yer teşkil eden Filistin sorunuyla Türkiye her zaman yakından ilgilenmiştir. Filistin'de yapılan seçimleri, İsrail ve Batı tarafından terör örgütü olarak görülen Hamas'ın kazanmasıyla Filistin'de meşru yönetim sorunu ortaya çıkmıştır. Yıllardır İsrail'e karşı mücadele veren Filistin, seçimlerden sonra kendi içinde çatışma yaşamaya başlamıştır. Hamas seçimleri kazanmasıyla kendini meşru yönetim olarak ilan ederken, El Fetih seçim mağlubiyetini kabul etmemiştir. Böylece Filistin ikiye bölünerek El Fetih – Hamas arasında paylaşılmıştır. Türkiye bu süreçte taraflarla iletişime geçerek bu durumun Filistin'in aleyhine olduğunu anlatmıştır. Tabi ki bu dönemde Türkiye'nin gelecek yoğun eleştirileri tahmin etmesine rağmen Hamas'ın siyasi büro şefi Halid Meşal'le görüşmesi arabulucu olarak aldığı önemli inisiyatifin göstergesi olmuştur.

İran'la ABD ve Batı ülkeleri arasında yaşanan nükleer enerji krizinin komşu ülke olarak Türkiye'yi etkilemesi kaçınılmazdır. Türkiye İran'la sıcak çatışmasız komşuluk ilişkilerini sürdürürken bölgesel hâkimiyet konusunda adı konulmamış rekabetini sürdürmektedir. Türkiye İran'ın çok güçlenip nükleer silaha sahip olmasını istemezken aynı zamanda Irak'tan sonra ikinci bir komşusunun silahlı saldırıya maruz kalmasını da istemez. Bu nedenle ABD'nin nükleer enerji konusunda İran'a baskısının arttığı dönemde Türkiye gerilimi düşürmek için belli aralıklarla arabulucu olarak sürece dahil olmuştur. Bu süreçte Brezilya'yı da yanına alarak İran'ı anlaşma masasına oturtmayı başaran Türkiye yine başarılı bir arabuluculuk örneği ortaya koymuştur. Ancak ABD'nin sonradan tavır değiştirmesi sonucu anlaşma masasına oturan İran'a karşı yeni yaptırımlar gündeme gelmiştir. Türkiye ABD'nin bu tavır değişikliğine Brezilya'yla beraber tepki göstererek, İran'a karşı yaptırımlara destek olmamıştır.

2000'li yıllarda Türkiye'nin dış politika yaklaşımında bir değişim yaşanmıştır. Bu değişim dış politikadaki mevcut sorunları çözmeye odaklı bir değişim şeklinde olmuştur. Önceden “çevremiz düşmanlarla çevrili” düşüncesi dış politikaya hakimken, 2000'li yılların başından itibaren “komşularla sınırsız sorun” olarak çerçevesi çizilen bir yaklaşım benimsenmiştir.³²⁹ Türkiye, tüm komşularıyla yakın diplomatik, ekonomik, ticari ve hatta sosyal ilişkiler kurmayı hedeflemiştir.

329 Davut Ateş, Orhan Battır, “Türkiye Bölgesel Hegemonya Arayışında Mı?”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 29, 2013, s. 38

Türkiye arabulucu kolaylaştırıcı olarak dahil olduğu bu yerel/bölgesel/uluslararası sorunlar karşısında taraflara güven vererek, tarafsız ve âdil bir müzakere yürütmeye çalışmıştır. Türkiye bu sorunlar karşısında doğal arabulucu haline gelmesindeki temel sebepler iç politikada güçlü olması, NATO üyesi olması, AB'ye üyelik yolunda ilerlemesi ve Batı ile ilişkileri pozitif olması, ekonomisinin her geçen yıl güçlenmesi ve aktif dış politika yürütmesi olarak sıralanabilir. Türkiye bu arabuluculuk faaliyetlerini yürütürken bölgesinde bir güç olarak etkinlik kurmak, sınırlarında ve yakın çevresinde siyasi istikrar ve güvenliği sağlayarak bununla kendi güvenliğini de temin etmek, güvenliğin sağlanmasına paralel olarak ekonomik ilişkileri ve gelişmişliği artırmak istemiştir.

Türkiye artık Orta Doğu bölgesinin kenar oyuncusu değil, merkezi aktif bir oyuncusu olmuştur. Bu nedenle, dış politika yapıcılarının gözünde, Türkiye artık Orta Doğu coğrafyasından soyutlanmayacak, uzun süredir Türkiye'nin coğrafi "öteki" olarak algıladığı Orta Doğu'da daha bağımsız bir şekilde hareket edecek ve bu bölgede daha yapıcı, barışçıl ve işbirliği arayan bir katılım sergileyecektir. Bu bağlamda, Türkiye'nin kültürel diplomasisi, yeni medeniyet söylemi ve yeni şekillendirilmiş jeopolitik yaklaşımı, Türkiye'nin bölgedeki yapıcı, barışçıl ve işbirliği arayan katılımını kolaylaştıran araçlar olarak işlev görmüştür.³³⁰

Bu çalışmada incelenen ve Türkiye'nin arabulucu kolaylaştırıcı olarak faaliyette bulunduğu beş örnek olayın tamamı nihai bir anlaşmayla sonuçlanmamıştır. Ancak Türkiye İsrail – Suriye barış görüşmelerinde, Irak – Suriye krizinde, Irak içi etnik ve dini gruplar arası görüşmelerin yürütülmesinde, Filistin içi El Fetih – Hamas çatışmasında, Batı ile İran arasındaki nükleer görüşmelerde aktif rol oynayarak bölgedeki etkinliğini diğer ülkelere hissettirmiştir. Bunun yanında öncelikle sınırları çevresinde çatışmasızlığı önceleyen Türkiye 2002 yılından Arap Baharı'na kadar olan yaklaşık on yıllık süreçte bunu başarmıştır diyebiliriz. Türkiye'nin sınırları çevresindeki bu istikrar dönemi Türkiye'nin dış ticaretine ve ekonomisine de olumlu yansarak ekonomik refah ve büyümeye katkı sağlamıştır. Ancak tez konusunun dışında olsa da Arap Baharı Türkiye'nin bölgesinde komşularına karşı yeni bir pozisyon almasına neden olmuştur. Arap Baharı'yla birlikte Türkiye çatışma ve krizlerde tarafsızlıktan ayrılıp taraf olan bir ülke konumuna evrilmiştir.

---

330 Emel Parlar Dal, "The Transformation of Turkey's Relations with the Middle East: Illusion or Awakening?", *Turkish Studies*, Vol. 13, No. 2, 2012, s. 254.

Kaynakça

- ACKERMANN, A. (1994). Reconciliation as a Peace Building Process in Postwar Europe The Franco-German Case. *Peace & Change*, 19(3), 229-250.
- AKGÜN, B. (2006). *11 Eylül Sonrasında Dünya, ABD ve Türkiye*. Konya: Tablet Kitabevi.
- AKYEŞİLMEN, N. (Dü.). (2013). *Barişi Konuşmak*. Ankara: Odtü Yayıncılık.
- ALTUNIŞIK BENLİ, M. (2006). Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond. *Journal of Contemporary European Studies*, 14(2), 183-196.
- ALTUNIŞIK, M., & ÇUHADAR, E. (2010). Turkey's Search for a Third Party Role in Arab-Israeli Conflicts: A Neutral Facilitator or a Principal Power Mediator. *Mediterranean Politics*, 15(3), 371-392.
- AMACKER, C. (2018, 12 18). <https://www.e-ir.info> adresinden alındı
- AMERİKA'NIN SESİ. (2009, Eylül 9). Şubat 24, 2021 tarihinde <https://www.amerikaninsesi.com/amp/a-17-2009-09-09-voa22-88170087/876806.html> adresinden alındı
- AMERİKA'NIN SESİ RADYOSU. (2008, Haziran 13). Ekim 7, 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=A--ca8h3Xow> adresinden alındı
- ANDERSON, M. (2013). *The Rise of Modern Diplomacy 1450 - 1919*. New York: Routledge.
- ARAS, B. (2008, Mayıs 1). Haziran 9, 2020 tarihinde <https://www.setav.org/en/turkey-between-syria-and-israel-turkeys-rising-soft-power/> adresinden alındı
- ARI, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- ASKEROV, A. (2017). Turkey's "Zero Problems with the Neighbors" Policy: Was It Realistic? *Contemporary Review of the Middle East*, 4(2), 149-167.
- ATEŞ, D., & BATTIR, O. (2013). Türkiye Bölgesel Hegemonya Arayışında mı? *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (29), 31-44.
- AVRUCH, K. (2004). *Culture and Conflict Resolution*. Washington DC: United States Institute Of Peace Press.

- AYHAN, V. (2009). *Irak-Suriye Arası Mekik Diplomasisi: Türkiye'nin Arabuluculuğu*. ORSAM Ortadoğu Araştırmaları Merkezi. Şubat 10, 2021 tarihinde <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-suriye-arasi-mekik-diplomasisi-turkiye-nin-arabuluculugu/> adresinden alındı
- AZAR, E., & MOON, C. (1986). Managing Protracted Social Conflicts in the Third World: Facilitation and Development Diplomacy. *Millennium: Journal of International Studies*, 15(3), 393-406.
- BAYHAN, F. (2012). *Dip Dalga Davutoğlu*. İstanbul: Paradoks Kitap.
- BBC. (2007, Ocak 16). Ekim 7, 2020 tarihinde http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/01/070116_syria_israel_tr.shtml adresinden alındı
- BBC. (2008, Haziran 16). Eylül 28, 2020 tarihinde http://www.bbc.co.uk/turkish/pressreview/story/2008/06/080616_syria_israel.shtml adresinden alındı
- BBC Turkish. (2007, Nisan 10). Temmuz 1, 2023 tarihinde https://www.bbc.co.uk/turkish/pressreview/story/2007/04/070410_pressreview.shtml adresinden alındı
- BBC TÜRKÇE. (2009, Eylül 3). Şubat 12, 2021 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/09/090903_iraq_syria adresinden alındı
- BBC TÜRKÇE. (2016, Temmuz 3). http://www.bbc.com/turkce/multimedya/2011/09/110906_vid_bush_two.shtml adresinden alındı
- BBC TÜRKÇE. (2022, Mart 10). Aralık 15, 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60698944> adresinden alındı
- BECKER, J. (2014). *The PLO The Rise and Fall of the Palestine Liberation Organization*. Bloomington: Authorhouse.
- BENGIO, O. (2009). Altercating Interests and Orientations between Israel and Turkey: A View from Israel. *Insight Turkey*, 11(2), 43-55.
- BENLİ ALTUNIŞIK, M. (2008). The Possibilities and Limits of Turkey's Soft Power in the Middle East. *Insight Turkey*, 10(2), 41-54.
- BERCOVITCH, J., & ELGSTRÖM, O. (2001). Culture and International Mediation: Exploring Theoretical and Empirical Linkages. *International Negotiation*. içinde Netherlands: Kluwer Law International.
- BERCOVITCH, J., & GARTNER, S. (2006). Empirical Studies in International Mediation Introduction to a Special Issue of International Interactions. *International Interactions*, 32, 319-328.
- BERCOVITCH, J., & SCHNEIDER, G. (2000). Who Mediates? The Political Economy of International Conict Management. *Journal of Peace Research*, 37(2), 145-165.
- BERCOVITCH, J., ANAGNOSON, J., & WILLE, D. (1991). Some Conceptual Issues and Empirical Trends in the Study of Successful Mediation in International Relations. *Journal of Peace Research*, 28(1), 7-17.

- BERRIDGE, G., & JAMES, A. (2001). *A Dictionary of Diplomacy*. New York: Palgrave.
- BERRIDGE, G., SOPER, M. K., & OTTE, T. (2001). *Diplomatic Theory from Machiavelli to Kissinger*. New York: Palgrave.
- BEST, A., HANHİMAKİ, J., MAIOLO, J., & SCHULZE, K. (2012). 20. *Yüzyılın Uluslararası Tarihi*. (T. U. Belge, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- BJOLA, C., & KORNPORST, M. (2013). *Understanding International Diplomacy Theory, practice and ethics*. New York: Routledge.
- BLOOMBERG HT. (2019, Eylül 22). Ocak 15, 2020 tarihinde <https://www.bloomberght.com/is-uyusmazliklarinda-10-basvurudan-6-si-arabulucuyla-cozuldu-2233466> adresinden alındı
- BOHMELT, T. (2010). The Effectiveness of Tracks of Diplomacy Strategies in third-party Interventions. *Journal of Peace Research*, 47(2), 167-178.
- BOZARSLAN, H. (2015). *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BÖHMELT, T. (2010). The Effectiveness of Tracks of Diplomacy Strategies in Third-Party Interventions. *Journal of Peace Research*, 47(2), 167-178.
- BÖLME, S. (Ocak 2009). *Gazze’de Katliam: Türkiye, Ortadoğu ve Filistin Sorunu*. SETA. Ocak 11, 2021 tarihinde <http://file.setav.org/Files/Pdf/gazzedekatliam-turkiye-ortadogu-ve-filistin-sorunu.pdf> adresinden alındı
- BREGMAN, A. (2016). *Israel’s Wars A History Since 1947*. New York: Routledge.
- BREGMAN, A. (2016). *Israel’s Wars A History Since 1947*. New York: Routledge.
- BRONNER, E. (2008, Mayıs 21). Haziran 10, 2020 tarihinde <https://www.nytimes.com/2008/05/21/world/africa/21iht-mideast.4.13101516.html> adresinden alındı
- BUTLER, M. (2007). Crisis Bargaining and Third-Party Mediation: Bridging the Gap. *International Negotiation*(12), 249-274.
- BUTLER, M. (2009). *International Conflict Management*. New York: Routledge.
- CANKARA, P. Ö., & CANKARA, Y. (2020). 2000’lerde Filistin’de Meşru Temsilcilik Tartışmaları: Hamas ile El-Fetih Arasındaki Rekabet. *KAÜİİBFD*, 11(21).
- CLAUSEWITZ, C. V. (1989). *On War*. New Jersey: Princeton University Press.
- CNN TÜRK. (2009, Eylül 1). Şubat 14, 2021 tarihinde <https://www.cnnturk.com/2009/dunya/08/31/suriye.irakin.arasini.turkiye.duzeltiyor/541475.0/index.html> adresinden alındı
- CNN TÜRK. (2009, Eylül 1). Şubat 19, 2021 tarihinde <https://www.cnnturk.com/2009/dunya/09/01/turkiye.ile.iran.arasinda.arabuluculuk.savasi/541589.0/index.html> adresinden alındı
- COBBAN, H. (1984). *The Palestinian Liberation Organisation People, Power and Politics*. New York: Cambridge University Press.

- COHEN, R. (1996). *Cultural Aspects of International Mediation*. J. Bercovitch (Dü.) içinde, *Resolving International Conflicts: The Theory and Practice of Mediation*. London: Lynne Rienner Publishers.
- COHEN, R. (1999). Reflections on the New Global Diplomacy: Statecraft 2500 BC to 2000 AD. J. Melissen (Dü.) içinde, *Innovation in Diplomatic Practice*. New York: Palgrave.
- CONWAY, D. (2008). Hamas: a History from Within. *Digest of Middle East Studies*, 17(2).
- CUMHURİYET. (2008, Aralık 18). *Türkiye arabuluculuk önerdi*. Mayıs 30, 2023 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-arabuluculuk-onerdi-29130> adresinden alındı
- ÇEŞTEPE, H. (2012). Türkiye'nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaretinin Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 23-43.
- ÇETİNSAYA, G., & ÖZHAN, T. (2009). *İşgalin 6. Yılında Irak*. Ankara: SETA Yayınları.
- ÇINAR, M. (2022, Mart 10). Aralık 15, 2022 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-dakika-antalyada-ukrayna-zirvesi-ilk-fotograflar-geldi-6715940> adresinden alındı
- ÇUBUKÇU, M., & ÖZHAN, T. (Nisan 2010). *İşgal Altında İstikrar Arayışları 2010 Irak Seçimleri*. SETA. Mart 22, 2022 tarihinde <http://file.setav.org/Files/Pdf/isgal-altinda-istikrar-arayislari-2010-irak-secimleri.pdf> adresinden alındı
- DAGHER, S. (2009, Ağustos 19). *The New York Times*. Şubat 5, 2021 tarihinde <https://www.nytimes.com/2009/08/20/world/middleeast/20iraq.html> adresinden alındı
- DAĞ, A. E. (2005). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- DAĞI, Z. (Dü.). (2006). *Uluslararası Politikayı Anlamak*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- DAL, E. (2012). The Transformation of Turkey's Relations with the Middle East: Illusion or Awakening? *Turkish Studies*, 13(2), 245-267.
- DAVUTOĞLU, A. (2010). *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları.
- DAVUTOĞLU, A. (2011). *Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*. Küre Yayınları.
- DAVUTOĞLU, A. (2013). Turkey's Mediation: Critical Reflections From the Field. *Middle East Policy*, 20(1), 83-90.
- DEMİR, G. N., & DEMİR, Z. S. (2012). Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ). S. Bölme, & U. Ulutaş (Dü) içinde, *Kim Kimdir? Filistin'de Siyasi Aktörler ve Partiler*. Ankara: SETA Yayınları.

- DURAN, B. (2022, Mart 11). Aralık 15, 2022 tarihinde <https://www.setav.org/turkiyenin-arabuluculugu-yeni-basladi/> adresinden alındı
- DURAN, B. (2022, Mart 16). Aralık 15, 2022 tarihinde <https://www.setav.org/ukrayna-krizinde-erdogan-diplomasisinin-farki/> adresinden alındı
- DURAN, B., İNAT, K., & ATAMAN, M. (2011). *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009*. Ankara: Seta Yayınları.
- DURAN, B., İNAT, K., & ÖZCAN, M. (2011). *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*. Ankara: Seta Yayınları.
- DÜNYA GAZETESİ. (2009, Ağustos 31). Şubat 14, 2021 tarihinde <https://www.dunya.com/gundem/bizim-yaptigimiz-arabuluculuk-degil-haberi-88463> adresinden alındı
- EBAN, A. (1986). Interest and Conscience in Diplomacy. *Society*, 23(3), 14-22.
- EISENKOPF, G., & BÄCHTIGER, A. (2012). Mediation and Conflict Prevention. *Journal of Conflict Resolution*, 57(4), 570-597.
- EKİNCİ, A. C. (2009). *İran Nükleer Krizi*. Ankara: Usak Yayınları.
- EKİNCİ, A. C. (2009). *İran Nükleer Krizi*. Ankara.
- ERDOĞAN, E. (2013). Dış Politikada Siyasallaşma: Türk Kamuoyunun "Davos Krizi" ve Etkileri Hakkındaki Değerlendirmeleri. *Uluslararası İlişkiler*, 10(37), 37-67.
- ERGÜVEN, N. S. (2016). Uluslararası Hukukun Tarihsel Boyutuyla Diplomasinin Kurumsal Gelişim Süreci. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1).
- ESMAN, M. J., & RABINOVICH, I. (Dü). (2004). *Orta Doğu'da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet*. (Z. Avşar, Çev.) İstanbul: Avesta Yayınları.
- EURONEWS. (2022, Mart 24). Aralık 10, 2022 tarihinde <https://tr.euronews.com/2022/03/24/bir-ay-n-dolduran-rusya-n-n-ukrayna-ısgali-nas-l-baslad-sebepleri-ve-sonuclar-neler> adresinden alındı
- FRANCE 24. (2009, Mart 7). Ocak 11, 2021 tarihinde <https://www.france24.com/en/20090307-clinton-hails-turkeys-role-syria-israel-talks> adresinden alındı
- FRANCHINO, F., & MARIOTTO, C. (2012). Explaining Negotiations in the Conciliation Committee. *European Union Politics*, 14(3), 345-365.
- FUKUYAMA, F. (1996). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press Paperbacks.
- GELWIN, J. (2014). *The Israel Palestine Conflict - One Hundred Years of War*. New York: Cambridge University Press.
- GERNER, D. J., & SCHRODT, P. A. (2001). Analyzing the Dynamics of International Mediation Processes in the Middle East and the former Yugoslavia. Chicago: International Studies Association.

- GOLDSCHMIDT JR., A., & LAWRENCE, D. (2008). *Kısa Ortadoğu Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- GOMES PORTO, J. (2012). Mediators not in the Middle: Revisiting the Normative Dimensions of International Mediation. U. Engel (Dü). içinde University of Leipzig Press.
- GÖZEN Ercan, P. (2015). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. (Ş. KARDAŞ, & A. BALCI, Dü) İstanbul: Küre Yayınları.
- GRIFFITHS, M., O'CALLAGHAN, T., & ROACH, S. C. (2013). *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. Ankara: Nobel Yayınları.
- HABER 7. (2008, Mayıs 21). Eylül 21, 2020 tarihinde <https://www.haber7.com/dunya/haber/320701-baris-adami-rolu-dunyaya-ilan-edildi> adresinden alındı
- HABERTÜRK. (2019, Mart 25). Haziran 8, 2020 tarihinde <https://www.haberturk.com/golan-tepeleri-neden-onemli-golan-tepeleri-nerededir-2413897> adresinden alındı
- HABERTÜRK. (2022, Mart 1). Nisan 5, 2022 tarihinde <https://www.haberturk.com/putinin-makalesi-ruslar-ve-ukraynalilarin-tarihsel-birligi-uzer-3360394> adresinden alındı
- HABERTÜRK. (2022, Şubat 24). Aralık 10, 2022 tarihinde <https://www.haberturk.com/rusya-nin-ukrayna-iskali-basladi-dakika-dakika-yasananlar-3354781> adresinden alındı
- HAMID, R. (1975). What is the PLO? *Journal of Palestine Studies*, 4(4), 90-109.
- HAMILTON, K., & LANGHORNE, R. (2011). *The Practice of Diplomacy*. New York: Routledge.
- HAYDAR, A. (2004). İsrail Olayı ve Filistinliler – Filistin Etnisitesinin Farklı Düzeyleri. M. Esmen, & I. Rabinovich (Dü) içinde, *Orta Doğu'da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet* (Z. Avşar, Çev., s. 141-172). İstanbul: Avesta Yayınları.
- HERMAN, M. (1998). Diplomacy and Intelligence. *Diplomacy and Statecraft*, 9(2).
- HOFMAN, J. (1976). Identity and Intergroup Perception In Israel. *University of Haifa*, 79-102.
- HOOK, S., & SPANIER, J. (2014). *Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*. (Ö. Z. Tanırlı, Çev.) İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- HROUB, K. (2006). *Hamas A Beginner's Guide*. London: Pluto Press.
- HÜRRIYET. (2008, Aralık 20). *Filistin: Türkiye arabulucu olsun*. Mayıs 30, 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/filistin-turkiye-arabulucu-olsun-10609570> adresinden alındı

- HÜRRİYET. (2021, Mart 16). Aralık 15, 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusyanin-kirimi-yasa-disi-ilhakinin-7-yili-41764242> adresinden alındı
- İNAT, K., & TELCİ, İ. (2011). Türkiye'nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye Politikası. B. Duran, K. İnat, & M. Ataman (Dü) içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009*. Ankara: SETA Yayınları.
- INMAN, M., KISHI, R., WILKENFELD, J., GELFAND, M., & SALMON, E. (2014). Cultural Influences on Mediation in Internatinal Crises. *The Journal of Conflict Resolution*, 58(4), 685-712.
- IRANI, G. E. (1999). Islamic Mediation Techniques for Middle East Conflicts. *Middle East Review of International Affairs*, 3(2).
- İSKİT, T. (2018). *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- IWAMA, Y. (2010). The Search for Reconciliation: Sino Japanese and German-Polish Relations. *International Relations of Asia Pasific*, 11(1), 185-188.
- JACKSON, R. (2000). Successful Negotiation in International International Violent Conflict. *Journal of Peace Research*, 37(3), 323-343.
- JACKSON, R. (2010). Martin Wight's Thought on Diplomacy. *Diplomacy & Statecraft*, 1-28. 12 13, 2017 tarihinde alındı
- JOHNSON, M. A., & SINK, W. (2013). Ethnic museum public relations: Cultural diplomacy and cultural intermediaries in the digital age. *Public Relations Inquiry*, 2(3), 355-376.
- JÖNSSON, C., & HALL, M. (2003). Communication: An Essential Aspect of Diplomacy. *Policy in International Studies*, 4(2), 195-210.
- JÖNSSON, C., & HALL, M. (2005). *Essence of Diplomacy*. New York: Palgrave Macmillan.
- KALIN, İ. (2009). Is Tel Aviv Losing Ankara? *SETA*. Ocak 2, 2021 tarihinde <https://www.setav.org/en/is-tel-aviv-losing-ankara/> adresinden alındı
- KALIN, İ. (2012). Turkish Foreign Policy. *International Journal*(Winter), 7-21.
- KARAGÜL, İ. (2008, Mayıs 22). Eylül 29, 2020 tarihinde <https://www.haber7.com/dunya/haber/320891-istanbul-pazarligi-neler-dogurabilir> adresinden alındı
- KARAMAN, M. (1996). Filistin Kurtuluş Örgütü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 13, 103-106.
- KARDAŞ, Ş. (2012). Charting The New Turkish Foreign Policy. *International Journal*(Winter), 1-6.
- KATMAN, F. (2018). 2006 Seçimleriyle Hamas'ın Filistin İçinde Değişen Konumu (2006-2010). *Güvenlik Stratejileri*, 14(28), 127-156.
- KEENS-SOPER, M. (2007). Wicquefort and Diplomatic Theory. *Diplomacy & Statecraft*.

- KELMAN, H. (2018). *Transforming the Israeli Palestinian Conflict From Mutual Negation to Reconciliation*. New York: Routledge.
- KISSINGER, H. (1982). *Years of Upheaval*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.
- KISSINGER, H. (2000). *Diplomasi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KLEIBOER, M. (1996). Understanding Success and Failure of International Mediation. *The Journal of Conflict Resolution*, 40(2), 360-389.
- KNUTSEN, T. L. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*. İstanbul: Açılımkitap.
- KOHEN, S. (2008). Ocak 10, 2021 tarihinde <https://www.haber7.com/yazarlar/sami-kohen/343031-bunlari-soyleyen-sarkozy-adresinden-alindi>
- KOHEN, S. (2008, Nisan 25). Türkiye Şimdi Resmen Arabulucu. *Milliyet*. Temmuz 6, 2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/turkiye-simdi-resmen-arabulucu-520763-adresinden-alindi>
- KÖSE, T. (2008). *İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları*. Ankara: Seta Yayınları.
- KÖYLÜ, H. (2009, Eylül 18). Şubat 21, 2021 tarihinde Radikal: <http://www.radikal.com.tr/yorum/irak-ile-suriyeye-barisin-baskisi-954956/> adresinden alındı
- KÜÇÜK, E. (2015). Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve Meşruluğu. *Route Educational and Social Science Journal*, 2(4), 186-199.
- KYDD, A. (2006). When Can Mediators Build Trust? *The American Political Science Review*, 100(3), 449-462.
- LEHTI, M. (2019). *The Era of Private Peacemakers A New Dialogic Approach to Mediation*. Palgrave Macmillan.
- LEWIS, B. (2007). *Ortadoğu*. (S. Y. Kölay, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- MAALOUF, A. (2020). *Uygurlukların Batışı*. (A. Berktay, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MACASKILL, E. (2002, Aralık 14). The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2002/dec/14/iraq.politics> adresinden alındı
- MEERTS, P. (1999). The Changing Nature of Diplomatic Negotiation. J. Melissen (Dü.) içinde, *Innovation in Diplomatic Practice*. Palgrave.
- MIALL, H. (1992). Conflicts Involving Ethnic Issues. *The Peacemakers Peaceful Settlement of Disputes Since 1945*. içinde New York: Palgrave Macmillan.
- MIGDALOVITZ, C. (2010). *Turkey: Selected Foreign Policy Issues and U.S. Views*. Congressional Research Service. Temmuz 6, 2020 tarihinde https://www.everycrsreport.com/files/20101128_RL34642_8c62550c3b888daf3ddf1b8fbae32f42c746bd.pdf adresinden alındı

- MİLLİYET GAZETESİ. (2008, Nisan 24). Eylül 28, 2020 tarihinde Milliyet Gazetesi Web Sitesi: <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/gizli-oyuncu-turkiye-520609> adresinden alındı
- MİLLİYET GAZETESİ. (2008, Mayıs 22). Temmuz 10, 2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/israil-suriye-baris-gorusmesi-turkiye-de-757943> adresinden alındı
- MOWAT, R. (1935). *Diplomacy and Peace*. London: Unwin Brothers Limited.
- NBC NEWS. (2009, Ağustos 19). Şubat 5, 2021 tarihinde <https://www.nbcnews.com/id/wbna32472040> adresinden alındı
- NICOLSON, H. (1942). *Diplomacy*. Great Britain: Oxford University Press.
- NYE, J. (2009). Public Diplomacy and Soft Power. *ANNALS, AAPSS*(616), 94-109.
- NYE, J. J., & WELCH, D. A. (2018). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- OLIVA, I. (2011). An analytical framework for reconciliation processes Two case studies in the context of post-war Bosnia and Herzegovina.
- ORAN, B. (2008). *Türk Dış Politikası* (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ORAN, B. (2017). *Türk Dış Politikası Cilt III, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ORHAN, O. (2009). Yeni Bölgesel Şartlar ve İsrail-Suriye Barış Görüşmeleri. *ORSAM*. Ocak 10, 2021 tarihinde <https://www.orsam.org.tr/tr/yeni-bolgesel-sartlar-ve-israil-suriye-baris-gorusmeleri/> adresinden alındı
- ÖZCAN, A. B., & ÇINAR, Y. (Dü). (2014). *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*. İstanbul: Hükümdar Yayınları.
- ÖZCAN, M. (2010). *Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Mesafeden Müdahaleye Dönüşüm*. (C. Yenigün, & E. Efeğil, Dü) Ankara: Nobel Yayınları.
- ÖZCAN, M. (Autumn - Winter 2010). Turkish Foreign Policy Towards Iraq in 2009. *Perceptions*, XV(3-4), 113-132.
- ÖZCAN, N., & ÖZDAMAR, Ö. (2009). Iran's Nuclear Program and the Future of U.S. - Iranian Relations. *Middle East Policy*, 16(1), 121-133.
- ÖZDEMİR, A. (2005). Hamas (Hareket-ül Mukavemet-ül İslamiyye) Üzerine Bir Değerlendirme. Mayıs 7, 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84582> adresinden alındı
- ÖZLÜK, E. (2012). *Uluslararası İlişkilerde Devlet*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- ÖZLÜK, E. (2015). Uluslararası İlişkilerde Özür Dilemek: Özrün Kuramı. *Uluslararası İlişkiler*, 11(44), 51-78.
- ÖZLÜK, E. (2016). *Uluslararası İlişkilere Duygusal Bakış*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- PAQUIN, G. (1992). Coping and Disputing with Neighbors. *Journal of Applied Social Psychology*, 22(23), 1852-1870.

- PAZARCI, H. (2011). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- PEARSON d'ESTREE, T. (2009). Problem Solving Approaches. J. Bercovitch, V. Kremenyuk, & W. Zartman (Dü) içinde, *Handbook of Conflict Resolution*. California: Sage Publications.
- PHILPOTT, D. (2012). *Just and Unjust Peace An Ethic of Political Reconciliation*. New York: Oxford University Press.
- PİRİNÇÇİ, F. (2022, Mart 12). Aralık 16, 2022 tarihinde <https://www.setav.org/turkiye-merkezli-yukselen-diplomasi-ve-antalya-diplomasi-forumu/> adresinden alındı
- RAMSAY, K. (2004). Politics at the Water's Edge : Crisis Bargaining and Electoral Competition. *Journal of Conflict Resolution*, 48(4), 459-486.
- RAVID, B. (2008, Nisan 28). Haziran 10, 2020 tarihinde <https://www.haaretz.com/1.4974550> adresinden alındı
- REGAN, P. M., & AYDIN, A. (2006). Diplomacy and Other Forms of Intervention in Civil Wars. *Journal of Conflict Resolution*, 50(5), 736-756.
- REUTERS. (2009, Ağustos 25). Şubat 10, 2021 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-iraq-syria/iraq-asks-syria-to-hand-over-bombing-suspects-idUSTRE57O2ZM20090825> adresinden alındı
- ROTHMAN, J., & OLSON, M. (2001). From Interests to Identities: Towards a New Emphasis in Interactive Conflict Resolution. *Journal of Peace Research*, 38(3), 289-305.
- RUGGIE, J. G. (1998). What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge. *International Organization*, 52(4), 885-885.
- SABAH GAZETESİ. (2009, Eylül 1). Şubat 12, 2021 tarihinde https://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/09/01/bagdat_ve_sama_arabulucu_ziyareti adresinden alındı
- SAMBANIS, N. (2001). Do Ethnic and Nonethnic Civil Wars Have the Same Causes? *Journal of Conflict Resolution*, 45(3), 259-282.
- SANDER, O. (2006). *Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- SARI, B. (2018). Filistin Direnişinde Aşıl Tendonu: Hamas-Fetih Çatışması. *Yenifikir*(21).
- SAVUN, B. (2008). Information, Bias, and Mediation Success. *International Studies Quarterly*, 52(1), 25-47.
- SAYIN, Y., & ERTÜRK, M. (2021). Arabizm Ekseninde Arap-İsrail Çatışmasının Kritiği: Arap Milliyetçiliği Filistin Sorununun Çözümünü Baltalıyor Mu?”, *İslam Medeniyeti*, 7(47).
- SETA. (2011, Mayıs 5). Haziran 8, 2023 tarihinde <https://www.setav.org/hamas-ile-cl-fetih-arasindaki-catisma-ve-muzakere-sureci/> adresinden alındı

- SETA. (2022, Mart 29). Aralık 15, 2022 tarihinde <https://www.setav.org/istanbul-muzakerelerinden-sonuc-alinir-mi/> adresinden alındı
- SİVRİOĞLU, U. T., & YILMAZ, M. E. (2017). İlk Çağ Uygarlıklarında Diplomasi. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2).
- SMIT, C. R. (2013). The Concept of Intervention. *Review of International Studies*, 39(5), 1057-1076.
- SMITH, T. (1974, Kasım 4). A Reporter's Notebook: Rabat Summit Meeting Reflects a New Found Arab Strength. *The New York Times*. Nisan 11, 2023 tarihinde alındı
- SÖNMEZOĞLU, F. (2016). *Son On Yıllarda Türk Dış Politikası (1991-2015)*. İstanbul: Der Yayınları.
- SÖNMEZOĞLU, F. (2016). *Son Onyıllarda Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Kitabevi Yayınevi.
- SPELMAN, E. (2005). From Conflict Resolution to Reconciliation. *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*, 34(4).
- STRATTON, A. (2008, Nisan 24). Haziran 10, 2020 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2008/apr/24/syria.israelandthepalestinians> adresinden alındı
- SUBOTIC, J. (2015). Truth, justice, and reconciliation on the ground: normative divergence in the Western Balkans. *Journal of International Relations and Development*, 18(3), 361-382.
- SUTER, K. (1986). *Alternative to War: Conflict Resolution and the Peaceful Settlement of International Disputes*. California: Women's International League for Peace and Freedom.
- SÜER, B. (2012). Suriye-İsrail Barış Görüşmeleri: Olgunlaşma Teorisi Perspektifinden Bir Analiz. *Ortadoğu Etütleri*, 3(2), 217-254.
- SÜLEYMANOĞLU KÜRÜM, R. (2011). A New Sector in Turkish Foreign Policy. *Boğaziçi Journal*, 25(2), 189-213.
- SVENSSON, I. (2007). Mediation with Muscles or Minds? Exploring Power Mediators and Pure Mediators in Civil Wars. *International Negotiation* (12), 229-248.
- ŞAHİN, Y. (2021). Uyuşmazlıkların Çözümünde Üçüncü Taraf Rolü Olarak Arabuluculuk. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 23(2), 220-242.
- TAFLIOĞLU, S. (2000). İran, Silahlı İslami Hareketler ve Barış Süreci. Ü. ÖZDAĞ, & O. M. ÖZTÜRK (Dü) içinde, *Terörizm İncelemeleri - Teori, Örgütler, Olaylar*. Ankara: ASAM Yayınları.
- TAFLIOĞLU, S. (2009, Eylül 1). Şubat 27, 2021 tarihinde ORSAM Ortadoğu Araştırmaları Merkezi: <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-suriye-gerginligi-ve-turkiye-nin-arabuluculuk-rolu/> adresinden alındı

- TANSİ, D. (2015). *Türk Dış Politikası'nda Güncel Eğilimler*. İstanbul: Kanes Yayınları.
- TEICHMANN, T. (2008, Temmuz 11). Eylül 27, 2020 tarihinde <https://www.dw.com/tr/israil-suriye-bar%C4%B1%C5%9F%C4%B1-t%C3%BCrkiyenin-su-vermesine-mi-ba%C4%9F%C4%B1/a-3477231> adresinden alındı
- TESSLAR, M. (1994). *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*. Bloomington: Indiana University Press.
- TÜR, Ö. (2012). Türkiye'nin Irak ve Suriye İlişkileri. F. Sönmezoğlu, N. Özgür Baklacioğlu, & Ö. Terzi (Dü) içinde, *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI. (2007, Mayıs 15). Temmuz 5, 2023 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/no_75--_15-mayis-2007_-filistinli-gruplar-arasindaki-catismalar-hk_.tr.mfa adresinden alındı
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI. (2008, Mayıs 21). Eylül 21, 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/no-81---21-mayis-2008_-israil-ile-suriye-arasinda-aracili-baris-gorusmeleri-hk_.tr.mfa adresinden alındı
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI. (2008, Haziran 16). Eylül 21, 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/no_106---16-juin-2008_-communiqu-de-presse-concernant-la-deuxi_me-serie-des-pourparlers-de-paix-indirects-entre-la-syrie-et-l_isra_1-sous-les-auspices-de-la-turquie_-_traduction-officieuse_.tr.mfa adresinden alındı
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI. (2008, Temmuz 3). Eylül 28, 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/no_119---3-temmuz-2008_-suriye-israil-aracili-baris-gorusmeleri-hk_.tr.mfa adresinden alındı
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI. (2008, Ekim 30). Temmuz 3, 2023 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/afganistan-cumhurbaskani_-pakistan-basbakani-ve-basbakanimizca-gerceklestirilen-toplantinin-ortak-bildirisi_-istanbul_30_10-2008.tr.mfa adresinden alındı
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI. (2022, Şubat 24). Aralık 19, 2022 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/no_-62_-rusya-federasyonu-tarafindan-ukrayna-ya-yonelik-baslatilan-askeri-operasyon-hk.tr.mfa adresinden alındı
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI. (2023). Haziran 5, 2023 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-filistin-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden alındı
- TÜRKİYE PETROLLERİ A.O. (2021). Aralık 19, 2022 tarihinde <https://www.tpao.gov.tr/file/2206/2021-petrol-ve-dogal-gaz-sektor-raporu-861629db02cb5624.pdf> adresinden alındı

- USHER, G. (2006). The Democratic Resistance: Hamas, Fatah, and the Palestinian Elections. *Journal of Palestine Studies*, 35(3), 20-36.
- VOA Türkçe. (2007, Nisan 25). Temmuz 1, 2023 tarihinde <https://www.voaturkce.com/a/a-17-2007-04-25-voa24-88054907/854439.html> adresinden alındı
- VUKOVIC, S. (2014). International Mediation as a Distinct Form of Conflict Management. *International Journal of Conflict Management*, 25(1), 61-80.
- VUKOVIC, S. (2014). Three Degrees of Success in International Mediation. *Millennium: Journal of International Studies*, 42(3), 966-976.
- VUKOVIC, S. (2016). *International Multiparty Mediation and Conflict Management Challenges of Cooperation and Coordination*. New York: Routledge.
- WALL, J. (1981). Mediation an Analysis, Review and Proposed Research. *Journal of Conflict Resolution*, 25(1), 157-180.
- WALL, J., & LYNN, A. (1993). Mediation A Current Review. *The Journal of Conflict Resolution*, 37(1), 160-194.
- WALL, J., STARK, J., & STANDIFER, R. (2001). Mediation: A Current Review and Theory Development. *The Journal of Conflict Resolution*, 45(3), 370-391.
- WALLENSTEEN, P. (2002). *Understanding Conflict Resolution*. London: Sage Publications.
- WICKBOLDT, A. K., BERCOWITCH, J., & PIRAMUTHU, S. (1999). DYNAMICS OF INTERNATIONAL MEDIATION: ANALYSIS USING MACHINE LEARNING METHODS. *Conflict Management and Peace Science*, 17(1), 49-68.
- YEE, S. (2013). Conciliation and the 1982 UN Convention on the Law of the Sea. *Ocean Development International Law*, 44(4), 315-334.
- YENİ ŞAFAK GAZETESİ. (2009, Eylül 19). Şubat 21, 2021 tarihinde <https://www.yenisafak.com/dunya/irak-suriye-ile-yapilan-gorusmelerde-ilerleme-saglanamadi-211911> adresinden alındı
- YENİ ŞAFAK GAZETESİ. (2019, Mayıs 3). Mart 15, 2022 tarihinde <https://www.yenisafak.com/hayat/1-mart-tezkeresiniyeni-safak-engelledi-3469358> adresinden alındı
- YEŞİLYURT, N. (2017). Orta Doğu'yla İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar Cilt:III 2001-2012* (s. 401-463). İstanbul: İletişim Yayınları.
- YETİM, M. (2010). İsrail-Suriye Arasındaki Barış Görüşmeleri: Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü. *Ortadoğu Yılışı*, 257-286.

- YETKİN, M. (2003, Aralık 26). Haziran 30, 2020 tarihinde Radikal Gazetesi: <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/israil-suriye-ile-arabulucu-olun-694728/> adresinden alındı
- YETKİN, M. (2016, Ağustos 8). Mart 16, 2020 tarihinde Hürriyet Gazetesi İnternet Sitesi: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/turk-rus-krizini-bitiren-gizli-diplomasinin-oykusu-40185705> adresinden alındı
- YETKİNREPORT. (2022, Mart 10). Aralık 15, 2022 tarihinde <https://yetkinreport.com/2022/03/10/rusya-ukrayna-gorusmesi-cozumsuz-sonlandi/> adresinden alındı
- ZAHAR, M. (2008). No Peace without Hamas. *EurasiaCritic*.
- ZENGİN, G. (2010). *Hoca, Türk Dış Politikası'nda Davutoğlu Etkisi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Diplomaside Arabuluculuk ve Türkiye'nin Arabulucu Rolü

Dr. Mehmet Dağ

 ÖZGÜR
YAYINLARI

